

Πώς να ερμηνεύουμε τα παιδικά σχέδια Η κρυφή γλώσσα των παιδιών

Για όλα τα παιδιά το σχέδιο, ακόμα και το πιο μπερδεμένο, αποτελεί έναν αυθόρμητο τρόπο να εκφράσουν τον εαυτό τους. Να γιατί το να ξέρουμε να «διαβάζουμε» τα σχέδιά τους μας επιτρέπει να κατανοήσουμε βαθύτερα τις ανάγκες τους και να δώσουμε τις κατάλληλες απαντήσεις.

Αυτό το εγχειρίδιο προσφέρει στον αναγνώστη (δάσκαλο, γονέα, παιδίατρο, ψυχολόγο...) πραγματικά τη δυνατότητα να μάθει να ακούει και να κατανοεί τις ανάγκες του παιδιού, οι οποίες δεν εκφράζονται ακόμα με λόγια, αν και αφήνουν ξεκάθαρα τα ίχνη τους στο χαρτί: στα σχέδια, στα χρώματα, στα μουντζουρώματα.

Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τα μικρότερα παιδιά, που επειδή δεν έχουν ακόμα κατακτήσει τελείως τη γλώσσα, «μιλούν» πολύ πιο ελεύθερα με το σώμα τους, με τις χειρονομίες, με το μολύβι.

Το βιβλίο παρουσιάζει μια σειρά από μαυρόασπρα και έγχρωμα σχέδια, καθώς και μουντζουρώματα που πραγματοποιήθηκαν από παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας, τα οποία συνοδεύονται από απλές αλλά διαφωτιστικές ψυχολογικές ερμηνείες.

021
9.50

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΙΑ ΓΟΝΕΙΣ

Σύνθεση εξωκάλυπτου: Eye D Design Group

www.kastaniotis.com
e-mail: info@kastaniotis.com

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ISBN 960-03-3605-9

9 789600 336054

ΚΕ

ΕΥΗ ΚΡΟΤΙ
ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΜΑΝΙ

ΚΕ

ΠΩΣ ΝΑ ΕΡΜΗΝΕΥΟΥΜΕ ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ

ΕΥΗ ΚΡΟΤΙ - ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΜΑΝΙ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΙΑ ΓΟΝΕΙΣ

Πώς να ερμηνεύουμε τα παιδικά σχέδια

Η κρυφή γλώσσα των παιδιών

ΚΕ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Παρουσίαση	11
<i>των Τζιανφρανκο και Στέφανο Πιαντόνι</i>	

Τα προβολικά τεστ με χαρτί και μολύβι	15
---	----

ΤΟ ΜΟΥΝΤΖΟΥΡΩΜΑ (ΑΠΟ 1 ΩΣ 3 ΕΤΩΝ)

Προέλευση	19
Γέννηση της σχεδίασης	22
Εξέλιξη της σχεδίασης	26
Ερμηνεία	30

ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΥΝΤΖΟΥΡΩΜΑ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ (ΑΠΟ 3 ΕΩΣ 4 ΕΤΩΝ)

Ένα νέο στάδιο	51
Εξέλιξη των μορφών και των φιγούρων	52
Συνθέσεις και πολύπλοκες σκηνές	55
Οι μηχανικές φιγούρες	57
Τα σχέδια των ζώων	62

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ (ΑΠΟ 4 ΧΡΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΝΩ)

Η σχεδίαση των συναισθημάτων	69
Το τεστ της ανθρώπινης φιγούρας	71
<i>Οργάνωση του τεστ</i>	72

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Evi Crotti – Alberto Magni,
Come interpretare gli scarabocchi
la lingua segreta dei bambini

© Copyright 1996 by red edizioni S.p.A., Novara

© Copyright για την ελληνική γλώσσα Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 2003

Έτος 1ης έκδοσης: 2003

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.

Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα

☎ 210-330.12.08 – 210-330.13.27 FAX: 210-384.24.31

e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ISBN 960-03-3605-9

Εξέλιξη του σχεδίου	73
Ανάλυση του σχεδίου	77
Ανάλυση των στοιχείων της ανθρώπινης φιγούρας	99
Το τεστ του δέντρου	107
Οργάνωση του τεστ	107
Εξέλιξη του σχεδίου	108
Κάλυψη της κόλας	112
Ερμηνεία	114
Το τεστ του σπιτιού	127
Οργάνωση του τεστ	128
Εξέλιξη του σχεδίου	128
Ερμηνεία	131
Το τεστ της οικογένειας	148
Οργάνωση του τεστ	149
Εξέλιξη του σχεδίου	150
Ερμηνεία	153
Βιβλιογραφία	169

ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Αυτό το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη.

Το πρώτο έχει ως θέμα του το μουντζούρωμα και δίνει μια ερμηνεία αυτής της πρώτης έκφρασης της δημιουργικότητας του παιδιού ηλικίας 1 έως 3 ετών.

Το δεύτερο μέρος παρακολουθεί την εξέλιξη του παιδιού στο διάστημα από 3 έως 4 ετών από το μουντζούρωμα στο σχέδιο, την εμφάνιση των πρώτων σχημάτων και μορφών ως τη δημιουργία στο χαρτί όλο και πιο σύνθετων εικόνων.

Το τρίτο μέρος τέλος είναι αφιερωμένο στο σχέδιο και συγκεκριμένα στα πιο σημαντικά ψυχολογικά τεστ, δηλαδή εκείνα που εκφράζουν σαφέστερα την προσωπικότητα του παιδιού: το τεστ της ανθρώπινης φιγούρας, του δέντρου, του σπιτιού, της οικογένειας.

Όλα τα μέρη, καθώς και τα κεφάλαια που τα απαρτίζουν συνοδεύονται από πλήθος εικόνων.

Οι συγγραφείς

Η Εύη Κρότι, ψυχολόγος και παιδαγωγός, ίδρυσε στο Μιλάνο το 1975 την πρώτη σχολή γραφολογίας, που βασίζεται στη διδασκαλία του Τζιρόλαμο Μορέτι, την οποία και διευθύνει μέχρι σήμερα. Το 1986 οργάνωσε το πρώτο Εθνικό Συνέδριο Ψυχολογίας και Γραφολογίας. Είναι σύμβουλος επιχειρήσεων για την επιλογή και την κατάρτιση του προσωπικού, καθώς και δικη-

γορικών γραφείων για τη σύνταξη γραφολογικών πορισμάτων. Συνεργάζεται με διάφορα περιοδικά γύρω από θέματα γραφής και παιδοψυχολογίας.

Ο Αλμπέρτο Μάνι είναι γιατρός και ασχολείται με την ψυχοσωματική ιατρική, την ιατροδικαστική και την ψυχοθεραπεία. Συνεργάζεται στις ψυχογραφοδιαγνωστικές δραστηριότητες του Κέντρου Μελετών και Ερευνών Κρότι – Μάνι, ιδίως σε ό,τι αφορά σε κλινικά θέματα, και γράφει σε διάφορα ιατρικά περιοδικά.

Η Εύη Κρότι και ο Αλμπέρτο Μάνι είναι επίσης οι συγγραφείς του βιβλίου *Γραφολογία*, που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις *red* στη σειρά *Η άλλη ιατρική*.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

των Τζιανφράνκο
και Στέφανο Πιαντόνι*

Όλοι ζούμε τουλάχιστον τρεις ζωές: μια πραγματική, μια φανταστική και μια που δεν έχουμε αντιληφθεί. Τα παιδιά όμως, και όχι μόνο τα μικρότερα, ζουν ένα είδος ζωής που οι γονείς δεν καταφέρνουν να αντιληφθούν. Και ο καιρός περνά και χειροτερεύει η κρίση: καθώς η ηλικία των ονείρων σιγά σιγά χάνεται, ο ενήλικος υποχωρεί στη γοητεία ενός όλο και πιο λογικού και σταθερού κόσμου. Γαντζώνεται από λογικά πρότυπα πιστεύοντας ότι θα τον μεταφέρουν στην απέναντι όχθη, προς μια πιο ολοκληρωμένη ενηλικίωση. Αλλά ο πραγματικός κόσμος βρίσκεται πάντα ένα βήμα πέρα από τη λογική. Με αυτό το βιβλίο τους η Εύη Κρότι και ο Αλμπέρτο Μάνι μας βοηθούν να τον ανακαλύψουμε κάνοντάς μας να ακούσουμε τους άλλους, ξεκινώντας από τους μικρότερους. Δεν είναι εύκολο βήμα.

Ο καθένας διατηρεί ολοζώντανο κάποιο τραύμα στη μνήμη του. Θυμάμαι σαν να 'ταν σήμερα το σάστισμα το δικό μου και της γυναίκας μου τη μέρα που, επιστρέφοντας από το γραφείο, συνειδητοποιήσαμε ότι ο Στέφανο είχε βάψει με κόκκινο μαρκαδόρο το μισό διαμέρισμα. Μη γνωρίζοντας ακόμη την Εύη Κρότι, η πρώτη μας σκέψη δεν ήταν να εμπιστευτούμε το δρό-

Ευχαριστούμε τις Λιντία Μπαγκατίνι, Λουσία Σιμότι και Βίλμα Μπιτ για την αποτελεσματική συνεργασία και πολύτιμη βοήθεια που μας παρείχαν, κυρίως στη φάση της πειραματικής έρευνας.

* Ο Τζιανφράνκο Πιαντόνι διευθύνει το Εσπερινό Τμήμα Μεταπτυχιακών Σπουδών της Σχολής Διοίκησης Επιχειρήσεων στο Πανεπιστήμιο Μποτσόνι του Μιλάνου. Ο Στέφανο Πιαντόνι, σπουδαστής, προετοιμάζεται να αποφοιτήσει από το λύκειο.

στη στις φροντίδες της· περιοριστήκαμε να κάνουμε έναν προϋπολογισμό για την αλλαγή της ταπετσαρίας.

Τι πέρασε από το μυαλό του παιδιού τότε μας το εξηγεί ο ίδιος ο Στέφανο: «Η καριέρα μου ως ζωγράφου ξεκίνησε όταν δεν ήξερα ακόμη να περπατάω. Θυμάμαι ότι αρχικά αποφάσισα να αποκτήσω οικειότητα με τα διάφορα εργαλεία: δάγκωσα ένα μολύβι, μάσησα μια γομολάστιχα και πιπίλισα ένα στυλό. Τα ερωτεύτηκα με την πρώτη δοκιμή. Ξεκίνησα από το σχέδιο με μολύβι και βάλθηκα να γεμίζω όλο και περισσότερες κόλες με σκίτσα που παρίσταναν εξοχικά τοπία. Και ο πατέρας μου με ρωτούσε συνέχεια: “Τι σχεδιάσες;” Η τέχνη μου δύσκολα γινόταν κατανοητή».

Αν ο ενήλικος είναι αφηρημένος, το παιδί υποχρεώνεται να στραφεί προς ένα δυναμικότερο τρόπο επικοινωνίας. Ας δούμε πώς. «Κάποια στιγμή», συνεχίζει ο Στέφανο, «σκέφτηκα ότι το μέλλον μου βρίσκεται στην τοιχογραφία. Έκανα την αρχή ζωγραφίζοντας σκηνές κυνηγιού στο υπνοδωμάτιό μου, γιατί είχα στη διάθεσή μου ένα μακρύ τοίχο που προσφερόταν για κάτι τέτοιο. Όταν ήρθε η στιγμή να σχεδιάσω τον ορίζοντα, ακούμπησα έναν κόκκινο μαρκαδόρο στον τοίχο και άρχισα να τρέχω μέχρι το τέλος του διαδρόμου. Ικανοποιημένος από το αποτέλεσμα, αισθάνθηκα την ανάγκη να επαναλάβω την πράξη μου. Κυριευμένος πραγματικά από δημιουργικό πυρετό, άρχισα να χορεύω πάνω κάτω, πεπεισμένος ότι καμιά δεκαριά γραμμές θα έδιναν καλύτερα την αίσθηση της κίνησης. Αυτή τη φορά, όταν οι γονείς μου επέστρεψαν στο σπίτι, δεν έχασαν χρόνο ρωτώντας τι είχα ζωγραφίσει. Μου τις έβρεξαν για τα καλά. Έκλαιγα γι’ αυτούς, γιατί οι καημένοι δεν είχαν καταλάβει απολύτως τίποτα. Και το πήρα απόφαση ότι δε θα τους έπειθα ποτέ για τον καλλιτεχνικό οίστρο μου».

«Στέφανο, εγώ είμαι πιο αισιόδοξος. Πριν από μερικές μέρες, σε μια άτυπη συνέντευση με μερικούς συναδέλφους που έ-

χουν όλοι τους μικρά παιδιά, διασκέδασα διαβάζοντάς τους μερικές γραμμές από αυτό το βιβλίο. Καθηγητές που έχουν επαναπαυθεί στις γνώσεις τους ένιωσαν μπερδεμένοι και αμήχανοι. Μερικοί μου εκμυστηρεύτηκαν ότι θα ήθελαν οπωσδήποτε ένα αντίτυπο του βιβλίου μόλις κυκλοφορήσει». Σχολιάζει ο Στέφανο: «Δεν το θέλουν για να κατανοήσουν τα παιδιά τους, αλλά για να εντυπωσιάσουν τον ή τη σύζυγό τους. Και να σκεφτεί κανείς ότι η διαδρομή που πρέπει να διανύσουμε είναι πραγματικά πολύ απλή: αρκεί να μπορούμε να ακούμε τα παιδιά και να ξαναγίνουμε παιδιά».

Δε θυμάμαι πού ακριβώς έχω ξαναδιαβάσει αυτή τη φράση. Την πρώτη φορά που την άκουσα ήμουν ακόμη παιδί. Στο Ευαγγέλιο ίσως; Αν όντως είναι έτσι, τότε μας χρειάζεται ένα θαύμα, για να καταλάβουμε ότι εξελισσόμαστε ως άνθρωποι μόνο αν η ευαισθησία των παιδιών μας εισχωρήσει βαθιά μέσα μας. Η Εύη Κρότι κι ο Αλμπέρτο Μάνι μας μαθαίνουν πώς να το επιχειρήσουμε.

ΤΑ ΠΡΟΒΟΛΙΚΑ ΤΕΣΤ ΜΕ ΧΑΡΤΙ ΚΑΙ ΜΟΛΥΒΙ

Κάθε σχέδιο είναι έκφραση του δημιουργού του. Ας σκεφτούμε το μικρό παιδί: ήδη από την ηλικία των 2 ή 3 ετών μουντζουρώνει, τραβά γραμμές, αφήνει σημάδια στον τοίχο ή όπου να 'ναι, φτιάχνει σχέδια στην άμμο ή στο πάτωμα με τα δάχτυλά του αν δεν έχει κιμωλία, με ένα κλαδάκι αν δεν έχει μολύβι. Μ' αυτό τον τρόπο γράφει ή, καλύτερα, μιλά: τα σημάδια αυτά, που με την πρώτη ματιά μοιάζουν με δυσανάγνωστες μουντζούρες, εκφράζουν αντιθέτως με σαφήνεια όλα όσα θέλει να πει το παιδί πρωτίστως στη μαμά και στον μπαμπά.

Κάθε γραμμή δηλώνει κάτι: αυτό επιβεβαιώνεται όταν ζητείται από τον μικρό «μουντζουροποιό» να περιγράψει τι έχει σχεδιάσει: «Αυτός είναι ο παππούς, αυτή είναι η γάτα, αυτή είναι η μαμά, αυτός είμαι εγώ». Και να σκεφτεί κανείς ότι ενώ στο φύλλο του χαρτιού μπορεί να υπάρχουν ακόμη και σαράντα τέτοια πανομοιότυπα σημάδια, το καθένα τους διαθέτει στα μάτια του παιδιού μια διαφορετική έννοια. Όλες αυτές οι γραμμές μαζί συνθέτουν μια ιστορία: την ιστορία των επιθυμιών του παιδιού, των συναισθημάτων του, των φόβων του σε κάθε στάδιο της ανάπτυξης, τους βιολογικούς και ψυχολογικούς ρυθμούς του. Και η ιστορία αυτή προβάλλεται στο χαρτί: να γιατί αυτά τα τεστ ονομάζονται συνήθως «προβολικά».

Μ' αυτό τον τρόπο ο δημιουργός του σχεδίου συνομιλεί με τον κόσμο των ενηλίκων: εναπόκειται στους μεγάλους να ανακαλύψουν και να ακολουθήσουν το μίτο αυτής της γοητευτι-

κής συνομιλίας. Με τη λογική, και κυρίως με την αγάπη, μπορούμε πάντα να ερμηνεύουμε αυτά τα σημάδια, που ποτέ δεν είναι ασημαντα. Όταν ένα παιδί σου δείχνει ένα φύλλο χαρτιού γεμάτο μουντζούρες, σου δείχνει ένα μέρος του κόσμου του, του εαυτού του.

Είναι γνωστό ότι από το παιδικό σχέδιο προκύπτουν και άλλα στοιχεία: όσο το παιδί εξασκείται να κρατά σωστά το μολύβι, επισπεύδει τον ισορροπημένο συντονισμό των κινήσεών του· συνηθίζει να οργανώνει σε έναν προκαθορισμένο χώρο ιδέες και παρορμήσεις, γι' αυτό και δεν πρέπει να το μαλώνουμε ποτέ αν σχεδιάζει όπου βρει. Αντίθετα, πρέπει να του παρέχουμε χαρτί και ξυλομπογιές. Τα παιδιά που τους δόθηκε η δυνατότητα να σχεδιάζουν αποδεικνύονται αργότερα λιγότερο αδέξια στις κινήσεις τους και παρουσιάζουν μεγαλύτερη ευκολία στην έκφραση. Πράγματι, δεν είναι τυχαίο που ψυχολόγοι και παιδο-νευροψυχίατροι χρησιμοποιούν το σχέδιο κατεξοχήν ως μέσο για να ερευνήσουν τα προβλήματα που πιθανόν ανακύπτουν κατά την ανάπτυξη του παιδιού.

ΤΟ ΜΟΥΝΤΖΟΥΡΩΜΑ (ΑΠΟ 1 ΕΩΣ 3 ΕΤΩΝ)

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

Ο πρωτόγονος άνθρωπος άφησε μερικά σημάδια της παρουσίας του με τα αποτυπώματά του, σέρνοντας τα δάχτυλά του στην άργιλο ή σχεδιάζοντας το περίγραμμα του χεριού του, αφού πρώτα το είχε ακουμπήσει στα τοιχώματα του σπηλαίου. Δεδομένου πως τα σημάδια αυτά μας καταπλήσσουν ακόμη και σήμερα, μπορούμε να αναλογιστούμε πόση κατάπληξη πρέπει να ένιωσε ο πρωτόγονος άνθρωπος μπροστά στη δραστηριότητα αυτή που του επέτρεπε το ίδιο του το χέρι.

Πρόκειται για την ίδια κατάπληξη που αισθάνεται το παιδί όταν, αφήνοντας μερικά σημάδια σε μια κόλα χαρτί, συνειδητοποιεί ότι υπάρχει, ότι είναι διαφορετικό από τον υπόλοιπο κόσμο και επιβεβαιώνει μ' αυτό τον τρόπο την απτή και χειροπιαστή παρουσία του.

Ο Τζουζέπε, στον παιδικό σταθμό, ενώ μουντζουρώνει, μιλά για τη ζωή του: «Αυτή είναι η μαμά μου, αυτός είναι ο μπαμπάς της Ελίζα, αυτό είναι το παγωτό μέσα στη βάρκα...»

Έχασε τον μπαμπά του εδώ και λίγους μήνες και εκφράζει τη λύπη του με ένα νευρικό, τεταμένο και θλιμμένο τρόπο σχεδίασης, λέει με το μολύβι όσα δεν μπορεί να πει με λόγια.

Καλά κάνουν οι γονείς που δεν πετούν τις μουντζούρες των παιδιών τους, ούτε καν τις πιο «άσχημες». Υπάρχει κάτι μαγικό, αγνό, καλλιτεχνικό που συνδέει τα μικρά παιδιά με τον υπόλοιπο κόσμο και τα ενώνει μεταξύ τους σε όλα τα μέρη της γης, γιατί το μουντζούρωμα είναι μια οικουμενική δραστηριότητα.

Πράγματι, παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά σε όλες τις κουλτούρες, σε όλες τις φυλές και σε όλα τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη.

Ορισμένοι σύγχρονοι καλλιτέχνες (ας θυμηθούμε τους «άτυπους» ζωγράφους: τον Τζάκσον Πόλοκ, για παράδειγμα) διατηρούν μια ιδιαίτερη επαφή με αυτό το είδος σχεδίασης, το οποίο, με τη δημιουργία φαινομενικά άμορφων γραφικών ιχνών πάνω στην κόλα, ξαναζωντανεύει τα πρωτόγονα σχέδια που συνδέονται με τη δυνατότητα να εκφράσουμε τον εαυτό μας και να αφήνουμε ένα αποτύπωμα.

Τα παιδιά μας λοιπόν γιορτάζουν με το μουντζούρωμα τη γέννηση της γραφής. Πρόκειται για μια αρχέγονη αλλά γεμάτη σημασία πράξη: είναι η αρχή της περιπέτειας, μια στιγμή της δημιουργίας του γραπτού λόγου, που θα μετατραπεί σε επικοινωνία. Είναι σαν ένας συμβολικός «ομφάλιος λώρος», που επιτρέπει στο παιδί να νιώθει δεμένο τόσο με την οικογένειά του όσο και με την αναζήτηση της βαθμιαίας αυτονομίας του. Καθώς το ελεύθερο χέρι του παιδιού διατρέχει την κόλα σε όλη την έκτασή της, δε γράφει λέξεις, αλλά αφήνει ένα ίχνος, μια έκφραση, την αίσθηση ότι υπάρχει και την έντονη επιθυμία του να το πει σε όλους.

ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΔΙΑΣΗΣ

Γνωρίζω σημαίνει *κατανοώ* τον άλλο, και μόνο αν έρθουμε σε στενή επαφή με το μη γλωσσικό σύστημα επικοινωνίας του παιδιού μας, μπορούμε να γνωρίσουμε τη φύση του, τους βιολογικούς ρυθμούς του και τις πραγματικές ανάγκες του, καθώς και να το βοηθήσουμε να αναπτυχθεί σεβόμενοι το «φυσικό περιβάλλον» του.

Με το μουντζούρωμα εξερευνούμε κυρίως την ορμέμφυτη και συναισθηματική πλευρά του παιδιού, η οποία δίνει χρώμα και ζωντάνια στη συμπεριφορά του. Η σφαίρα αυτή μπορεί να ερευνηθεί από το πρώτο κόλας στάδιο της παιδικής ηλικίας μέσω της εκδήλωσης πλούσιων μηνυμάτων, όπως το χαμόγελο, το κλάμα, η χαρά, ο πόνος... Κι όλα τούτα αποτυπώνονται στον τρόπο με τον οποίο το παιδί μουντζουρώνει. Αυτό το κομμάτι των βιωμάτων του περιέχει όλα τα θετικά ή αρνητικά συναισθήματά του· υποχρέωση του ενήλικου είναι να τα ανακαλύψει για να κατευθύνει με τον καλύτερο τρόπο τη ζωή του μικρού παιδιού· να το βοηθήσει να ξεπεράσει το φόβο, την επιθετικότητα, το θυμό, τις αντιδράσεις, τις αγωνίες και τη ζήλια, ενδυναμώνοντας μέσα του συναισθήματα που το κάνουν να νιώθει όμορφα, όπως η αγάπη, η ευχαρίστηση, η σταθερή διάθεση και η αρμονική σχέση με πρόσωπα και πράγματα.

Το μουντζούρωμα σε μια κόλα χαρτί επιτρέπει την επικοινωνία μεταξύ ενήλικου και παιδιού· η μη γλωσσική επικοινωνία είναι απαραίτητη στο παιδί για να εκφράσει όλο τον εσωτερικό του κόσμο και να μπορέσει έτσι να μεταδώσει την ένταση των συναισθημάτων του. Με τον τρόπο αυτό το παιδί αρχίζει να διευρύνει τις σχέσεις του διοχετεύοντας ζωτικότητα και συναισθηματική ενέργεια σε περισσότερα αντικείμενα.

Το μουντζούρωμα του παιδιού αποτελείται από δύο χαρακτηριστικά συστατικά: τον *τρόπο σχεδίασης* και το *γραφικό ίχνος*. Στο πρώτο εμπεριέχονται η πρόθεση, ο αυθορμητισμός, το συμπτωματικό ή η προσπάθεια αναπαράστασης. Το δεύτερο περιλαμβάνει τον έλεγχο, τη ρευστότητα, τη δυσκολία, την κάλυψη του χώρου, την επικράτηση καμπύλων γραμμών ή γωνιών και ούτω καθεξής: όλα εκείνα τα στοιχεία που μπορούμε να επισημάνουμε και να ερμηνεύσουμε.

Το μουντζούρωμα εμπεριέχει τουλάχιστον δύο βασικά σημεία που γίνονται φανερά τη στιγμή που το παιδί αποφασίζει

να αφήσει κάποιο ίχνος και όταν αυτό το ίχνος αποκτά συγκεκριμένη μορφή. Είναι όπως όταν επιλέγει κανείς να γράψει ή να σχεδιάσει κάτι: αναζητά αυτό που λέμε «έμπνευση», η οποία δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια νοητική επεξεργασία που αποσκοπεί στην υλοποίηση κάποιου πράγματος. Για το μικρό παιδί αυτό που αποκτά μεγάλη σημασία για τον καθορισμό της σχεδιαστικής δραστηριότητας είναι το αισθητηριακό και κινητικό στοιχείο. Με το πρώτο το παιδί έχει στη διάθεσή του ένα ιδιαίτερα εκλεπτυσμένο σύστημα, αφού με τα αισθητήρια όργανά του λαμβάνει τα αναρίθμητα μηνύματα που του στέλνει ο γύρω κόσμος: με το δεύτερο είναι σε θέση να επιδρά στον ίδιο τον κόσμο. Με το μουντζούρωμα οξύνει τον τρόπο με τον οποίο αισθάνεται και αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα.

Από τότε που το παιδί αρχίζει να πιάνει διάφορα αντικείμενα, σε ηλικία τριών μηνών περίπου, ξεκινά μια σειρά πολύ σημαντικών εμπειριών για την πνευματική, συναισθηματική και συγκινησιακή ζωή του.

Σε ηλικία 2-3 ετών περίπου, όταν η σχεδιαστική διαδικασία είναι ήδη παρούσα στα περισσότερα παιδιά, το επίπεδο ελέγχου είναι τέτοιο που επιτρέπει το συντονισμό των κινήσεων με στόχο την πραγματοποίηση ενός «καλλιτεχνικού» έργου.

Ο πλούτος της προσχολικής περιόδου δεν αξιολογείται πάντα επαρκώς από τους ενήλικους, που τείνουν είτε να θεωρούν τα «προϊόντα» του παιδιού ως άχρηστο υλικό είτε να προβάλουν σε υπερβολικούς επαίνους, καρπό περισσότερο μιας υπερπροστατευτικής στάσης παρά μιας πραγματικής παιδευτικής συμπεριφοράς.

Ήδη από τον παιδικό σταθμό το παιδί δείχνει ξεκάθαρα την ιδιοσυγκρασία και το χαρακτήρα του. Αν ο ενήλικος κατάφερε να αποδεσμευτεί από τα προσωπικά του βιώματα και απέφυγε να προβάλει την προσωπικότητά του στην προσωπικότητα του παιδιού, θα μπορούσε να αντιληφθεί κάποιες πτυχές

της που διαφορετικά του διαφεύγουν. Ένα από τα πλεονεκτήματα του μουντζουρώματος σε σχέση με άλλες μορφές έκφρασης είναι η δυνατότητα ανάλυσής του ακόμη και μετά τη δημιουργία του. Με αυτή την έννοια το μουντζούρωμα αποδεικνύεται σημαντικότερο από τη γλωσσική επικοινωνία, η οποία, μολονότι μπορεί να καταγραφεί σε μαγνητοταινία, είναι λιγότερο πλούσια σε νοήματα. Το ιχνογράφημα είναι εξάλλου παρατηρήσιμο εκτός από τον ενήλικο και από το ίδιο το παιδί, γι' αυτό ενισχύει τη φυσική του παρόρμηση για επικοινωνία και δημιουργία σχέσεων.

Η γνώση της γλώσσας αυτής μας επιτρέπει να γνωρίσουμε καλύτερα το παιδί, που συχνά φαίνεται φειδωλό ως προς την παροχή πληροφοριών γύρω από τον εαυτό του: ένα παιδί γεμάτο ενέργεια, για παράδειγμα, θα προβάλει στη σχεδιαστική δραστηριότητα όλη τη ζωτικότητά του, η οποία θα αποδειχτεί ότι αποτελείται κυρίως από γρήγορες, «σπαθόμορφες», «κοιμένες» και γωνιώδεις γραμμές παρά από άλλες πιο πλαστικές. Ερμηνεύοντας αυτά τα σημάδια, θα μάθουμε να κατανοούμε ακόμη και κρυφές πτυχές της προσωπικότητας του παιδιού.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΧΕΔΙΑΣΗΣ

Η ΩΡΙΜΑΝΣΗ ΤΟΥ ΝΕΥΡΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΑΚΗ ΔΕΞΙΟΤΗΤΑ

Για να ανακαλύψουμε πώς είναι δυνατόν ένα παιδί αρχικά να μουντζουρώνει και αργότερα να σχεδιάζει ή να γράφει, χρειάζεται να πάρουμε υπόψη μας ορισμένες έννοιες όπως η κινητικότητα, η αντίληψη, η πλευρίωση, ο χώρος, η συμβολική λειτουργία, η γλώσσα, όλα στοιχεία που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εκφραστικής σχεδιαστικής δεξιότητας. Αναγκαία συνθήκη για να αποκτήσει το παιδί την κατάλληλη ικανότητα να κινείται στην κόλα κρατώντας το μολύβι αποτελεί η ωρίμανση του νευρικού συστήματος, η οποία παρουσιάζει διάφορα στάδια που έχουν καθοριστεί με ακρίβεια, αλλά σε ηλικίες που δεν είναι εξίσου προσδιορισμένες. Αυτό σημαίνει ότι στα παιδιά η πρόοδος ορισμένων δεξιοτήτων μπορεί να αρχίσει πρόωρα, ενώ άλλες μπορεί να καθυστερήσουν.

Στην προοδευτική εξέλιξη του συντονισμού των κινήσεων διακρίνουμε ορισμένα βασικά επίπεδα.

Κινητικό επίπεδο (μέχρι 20 μηνών περίπου)

Τα σχέδια πάνω στην κόλα είναι ομοπλευρικά, δηλαδή τοποθετούνται στο δεξιό μέρος της αν πραγματοποιούνται με το δεξί χέρι και στο αριστερό αν το παιδί χρησιμοποιεί το αριστερό χέρι.

Τείνουν να είναι *φυγόκεντρα*, δηλαδή ξεκινούν από το πλησιέστερο στο παιδί σημείο και απομακρύνονται τόσο προς τα δεξιά όσο και προς τα αριστερά.

Οι καμπύλες γραμμές μπορούν να έχουν *θετική κατεύθυνση*, δηλαδή αντίθετα με τους δείκτες του ρολογιού, ή *αρνητική*, δηλαδή σύμφωνα με τους δείκτες του ρολογιού. Η επιλογή δεν είναι τυχαία, γιατί συνδέεται με τον τύπο εγκεφαλικής διαμόρφωσης του παιδιού και θα παραμείνει η ίδια μέχρι την ηλικία των 3 ετών περίπου. Μόνο στο τέλος αυτής της περιόδου το παιδί είναι συνήθως σε θέση να σχεδιάσει πραγματικούς πλήρεις κύκλους.

Αντιληπτικό επίπεδο (από 20 έως 30 μηνών)

Διακρίνεται μια πρώτη φάση κατά την οποία το παιδί προσαρμόζει προοδευτικά την κίνηση των χεριών του στο σχεδιαστικό χώρο που έχει στη διάθεσή του. Ακολουθεί μια δεύτερη φάση κατά την οποία το παιδί περνά από την κυριαρχία της κίνησης, δηλαδή του χεριού, στον έλεγχο του σχεδίου: αρχικά το μάτι ακολουθεί το χέρι που γράφει, κατόπιν το οδηγεί και το πηγαίνει όπου αυτό θέλει (να γιατί είναι τόσο δύσκολο για ένα μικρό παιδί, συνάμα όμως τόσο χρήσιμο, να χρωματίζει προσηματισμένες εικόνες παραμένοντας εντός των ορίων τους). Αυτός ο απλός έλεγχος γίνεται όλο και πιο σύνθετος, βελτιώνοντας την ποιότητα της γραμμής και ολόκληρου του δημιουργήματος.

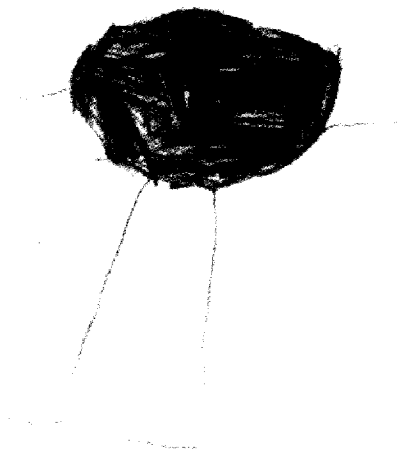
Επίπεδο της απεικόνισης (από 30 έως 48 μηνών)

Είναι η στιγμή κατά την οποία το παιδί είναι ικανό να συνδυάσει τη σχεδιαστική με την προφορική έκφραση, δηλαδή να σχεδιάζει περιγράφοντας ταυτόχρονα με δυνατή φωνή. Συνή-

θως, αυτή η περίοδος συμπίπτει με την απόκτηση από το παιδί της ικανότητας να φτιάχνει διακεκομμένες γραμμές, γεγονός που θα επιτρέψει τη δημιουργία περισσότερων ξεχωριστών και αναγνωρίσιμων αντικειμένων πάνω στην ίδια κόλα. Τα στοιχεία που εξασφαλίζουν αυτή τη θεμελιώδη για την περαιτέρω ανάπτυξη του μετάβαση είναι τέσσερα:

1. *Η μορφή*: Επιτρέπει τη διάκριση και το σχεδιασμό μιας ευθείας αντί ενός κύκλου.
2. *Η αναλογία*: Με βάση αυτή ένα αντικείμενο είναι μεγαλύτερο ή μικρότερο από ένα άλλο.
3. *Ο αριθμός*: Διευκολύνει την περιγραφή πολλών πραγμάτων ή προσώπων.
4. *Ο σχεδιαστικός χώρος*: Τα όρια του φύλλου χαρτιού μέσα στα οποία πρέπει να παραμείνει το παιδί.

Από την απεικόνιση απλών συναπτόμενων στοιχείων θα γεννηθούν πιο σύνθετα αντικείμενα: για παράδειγμα, ένας κύκλος και μια ευθεία γραμμή θα αποτελέσουν την αρχή της ανθρώπινης φιγούρας, της επονομαζόμενης «άνθρωπος-γυρίνος».

Αυτή είναι η στιγμή κατά την οποία αρχίζουν οι πρώτες προσπάθειες μιας σχεδιαστικής απεικόνισης που προσομοιάζει με τη γραφή, δηλαδή εκείνο το είδος μουντζουρώματος που τείνει να μιμείται τη γραφή των ενηλίκων.

Μετά τις φάσεις αυτές αρχίζει, συνήθως γύρω στην ηλικία των 4 με 5 ετών, η διαφοροποίηση μεταξύ των μη απεικονιστικών μορφών που θα οδηγήσουν στη γραφή, και των απεικονιστικών αντικειμένων, που θα αποτελέσουν τη βάση του μελλοντικού σχεδίου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΟΥΜΕ

Όταν ένα παιδί μουντζουρώνει, στέλνει ένα πλήθος μηνύματα, που πρέπει να μάθουμε να παρατηρούμε για να αξιολογήσουμε σωστά κατά την ερμηνεία τους. Αυτό ισχύει τόσο για τους παιδαγωγούς όσο και για τους γονείς και είναι απαραίτητο για την αποφυγή λαθών. Πρέπει να παρατηρήσουμε λοιπόν το *κράτημα του μολυβιού* από το παιδί, την *κάλυψη της κόλας*, το *σημείο εκκίνησης*, που είναι η αρετηρία της σχεδίασης, τη *γραμμή* που το παιδί αφήνει στο χαρτί, την *πίεση* που ασκεί στην κόλα, τη *μορφή* που προσλαμβάνει το μουντζούρωμα.

ΚΡΑΤΗΜΑ ΤΟΥ ΜΟΛΥΒΙΟΥ ➤ Πρέπει να αξιολογήσουμε αν φαίνεται χαλαρό ή σφιγμένο. Στην πρώτη περίπτωση, εκφράζεται μια ελεύθερη και χαλαρή κινητικότητα: στη δεύτερη παρουσιάζεται μια μυϊκή συστολή, αποτέλεσμα διαφόρων εντάσεων. Σωστό είναι να εκπαιδεύσουμε το παιδί σε ένα ορθό κράτημα, χωρίς εξαναγκασμούς ή επιβολές: θα ωφεληθεί ολόκληρο το νευρομυϊκό και ψυχοκινητικό σύστημά του.

ΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣ ➤ Μια κόλα *ιδιαίτερα γεμάτη* δείχνει οικειότητα, διαχυτικότητα, εξωστρέφεια, θέληση του παιδιού να μεγαλώσει γρήγορα. Μια κόλα *λίγο γεμάτη* φανερώνει ένα φοβητσιάρικο, με αναστολές, εσωστρεφές και ντροπαλό παιδί.

ΣΗΜΕΙΟ ΕΚΚΙΝΗΣΗΣ ➤ Κανονικά το παιδί θα πρέπει να αρχίσει τη σχεδίαση από το *κέντρο* της κόλας, πράγμα που εναρμονίζεται με την αντίληψή του ότι βρίσκεται στο κέντρο του κόσμου. Αν αυτό δε συμβεί, μπορεί να οφείλεται σε αναστολές ή ντροπαλότητα. Είναι σημαντικό για το παιδί να μπορεί στα πρώτα χρόνια της ζωής του να ικανοποιήσει τη φυσιολογική του ανάγκη να αισθάνεται στο επίκεντρο της προσοχής του κόσμου.

ΓΡΑΜΜΗ ➤ Μπορεί να είναι *σίγουρη* ή αντίθετα *τρεμουλιαστή* και *αβέβαιη*. Στην πρώτη περίπτωση, σημαίνει ότι το παιδί νιώθει ελεύθερο να εξερευνήσει και κατά συνέπεια να σχεδιάσει: στη δεύτερη περίπτωση το παιδί εκφράζει αναποφασιστικότητα, φόβο να μουντζουρώσει, φόβο για αποδοκιμασία και επίπληξη και μπορεί να συνδέεται με μια διαπαιδαγώγηση που δίνει υπερβολική σημασία στην καθαριότητα.

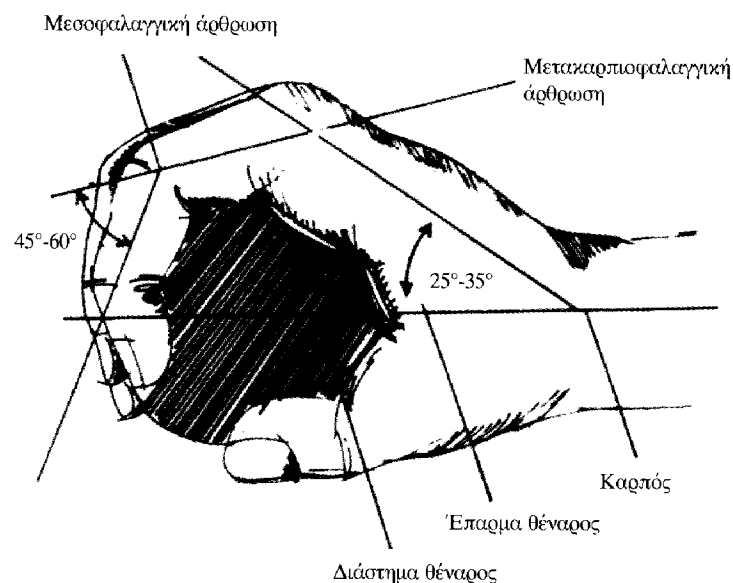
ΠΙΕΣΗ ➤ Ο τρόπος σχεδίασης μπορεί να είναι *ανάλαφρος* ή *έντονος*. Η γραμμή που μόλις γίνεται αντιληπτή φανερώνει ευαίσθητη φύση και αντιστοιχεί σε παρόμοια συμπεριφορά ακόμη και στο παιχνίδι ή στην καθημερινή ζωή. Η έντονη γραμμή αντίθετα δείχνει ότι το παιδί διαθέτει πολλή ενέργεια και ζωτικότητα και ότι έχει ανάγκη από ανοιχτούς χώρους για να μπορεί να κινηθεί.

ΜΟΡΦΗ ➤ Ο *κύκλος*, η *γωνία*, οι *διακεκομμένες γραμμές* και οι *κουκκίδες* εκφράζουν την ανάγκη του παιδιού να κατανοήσει τον εαυτό του και να ανοιχτεί προς τα έξω.

ΤΟ ΚΡΑΤΗΜΑ ΤΟΥ ΜΟΛΥΒΙΟΥ

Στο θέμα αυτό είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε την προσπάθεια που καταβάλλει το παιδί ή, αντίθετα, τη φυσικότητά του όταν θέλει να γράψει ή να σχεδιάσει. Βέβαια, αν το κράτημα του μολυβιού φαίνεται σχετικά ασυνήθιστο ή εντελώς προσωπικό και φαινομενικά μη αρμονικό, δεν πρέπει κατ' ανάγκην να σκεφτούμε ότι βρισκόμαστε ενώπιον ενός πιθανού οργανικού ή λειτουργικού κινητικού προβλήματος.

Πρέπει να θυμόμαστε ότι η πιο σωστή στάση του χεριού όταν κρατά το μολύβι είναι η «εργονομική», δηλαδή αυτή που επιτρέπει το καλύτερο αποτέλεσμα ως προς τη δύναμη στο γράψιμο και ταυτόχρονα τη λιγότερη δυνατή κόπωση των δα-

Λειτουργική στάση του χεριού

χτύλων. Χαρακτηρίζεται από μια μέτρια κάμψη όλων των δαχτύλων, που μοιάζουν ν' αγκαλιάζουν κάτι σαν σφαίρα στο εσωτερικό τους.

Με αυτό το ιδανικό κράτημα μπορεί κανείς να γράφει για μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς να κουράζεται ιδιαίτερα. Υπάρχουν όμως πολυάριθμες παραλλαγές, που επιτρέπουν ένα εξίσου ορθό γράψιμο ή σχεδίαση. Κυρίως στο μικρό παιδί που καταπιάνεται για πρώτη φορά με ξυλομπογιές και μολύβια, η υιοθέτηση ενός ανορθόδοξου κρατήματος του μολυβιού μπορεί να θεωρηθεί ως αναζήτηση του ιδανικού τρόπου να σφίξει το μολύβι στα δάχτυλα. Μόνο αργότερα, γύρω στην ηλικία των 8-12 ετών, όταν το νευρικό σύστημα θα έχει διαμορφωθεί πλήρως, μπορούμε να επισημάνουμε και πιθανόν να διορθώσουμε ανορθόδοξα κρατήματα του μολυβιού. Τα ίδια ισχύουν και για την επιλογή του χεριού, δεξιού ή αριστερού, που πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο αυθόρμητη και να σέβεται τη φυσική τάση (φυσιολογική πλευρίωση) του παιδιού. Οποιοσδήποτε εξαναγκασμός δεν επιτρέπει μια αρμονική ψυχοκινητική διαμόρφωση και μπορεί να οδηγήσει σε αναστολές, επιβραδύνσεις ή αλλοιώσεις της ανάπτυξης των δεξιοτήτων που σχετίζονται με το γράψιμο, το σχέδιο και την ομιλία.

Η ΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣ

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε και να αποκωδικοποιήσουμε ένα μουντζούρωμα, πρέπει να αφεθούμε χωρίς προκαταλήψεις στη δημιουργική παρόρμηση που ωθεί το παιδί να πιάσει στο χέρι του το μολύβι και να φτιάξει με άτυπο τρόπο κύκλους στο χαρτί. Η πράξη αυτή του επιτρέπει να εξερευνήσει το χώρο και να αναμετρηθεί μαζί του.

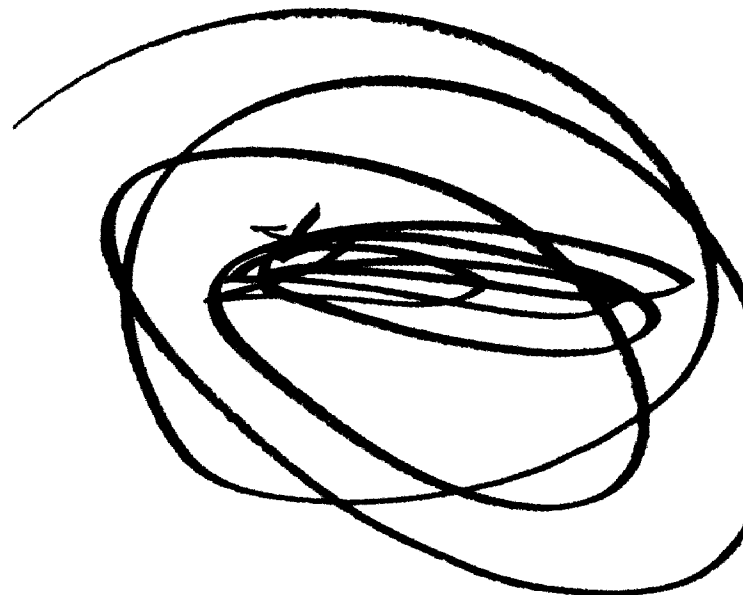
Το παιδί κινείται χωρίς κάποιο λόγο και μουντζουρώνει την

κόλα σχεδόν «χορεύοντας» πάνω της. Με αυτό τον τρόπο εκδηλώνει την ιδιοσυγκρασία του, το συναισθηματικό του κόσμο, την κίνηση που είναι σε θέση να κάνει, το ρυθμό που μπορεί να κρατήσει και τη ζωτικότητα του.

Το μολύβι στο χέρι του παιδιού υπακούει σε μια συγκεκριμένη εντολή του νου, καθιστώντας έτσι εμφανές ό,τι αισθάνεται μέσα του. Η ένταση της παρόρμησης του παιδιού για ζωή εκφράζεται στη σχεδιαστική πράξη με έναν ελεύθερο, ζωντανό και οικουμενικό τρόπο σχεδίασης.

Οι σχηματικές παραστάσεις του παιδιού συχνά ξεπερνούν τα όρια της κόλας, ή, αντίθετα, ίσως οι γραμμές που τραβά μόλις και φαίνονται: το παιδί μουντζουρώνοντας κινείται προς τα πάνω ή σταματά στο πιο χαμηλό σημείο της κόλας, κοντά στο σώμα του. Σ' αυτή την περίπτωση λέμε ότι το παιδί δε θέλει να απεικονίσει τίποτα, αλλά μόνο να εκφράσει ό,τι αισθάνεται μέσα του. Όπως ακριβώς υποστήριζε ο Αμερικανός ζωγράφος Τζάκσον Πόλοκ: «Δε δουλεύω ακολουθώντας πρότυπα ή προσχέδια φτιαγμένα από χρώμα. Η ζωγραφική μου είναι αυθόρμητη... Πρόκειται για μια μέθοδο που επιτρέπει τη φυσική εκδήλωση μιας ανάγκης. Θέλω να εκφράσω τα συναισθήματά μου και όχι να τα απεικονίσω».

Όταν το παιδί καλύπτει όλη την κόλα γράφοντας κύκλους, φανερώνει *εξωστρεφή ιδιοσυγκρασία*, δηλαδή μια φύση που του επιτρέπει να βιώνει με άνεση το περιβάλλον και όσα βρίσκονται γύρω του. Όντας φύση εκδηλωτική, έχει ανάγκη να κινείται σε άνετους χώρους, να εκτονώνει στο δυναμικό παιχνίδι όλη του την ενέργεια, να έχει γύρω του πολλά και διαφορετικά πράγματα για να τα εξερευνήσει. Με τον εύθυμο, χαρούμενο, γενναϊόδωρο και κοινωνικό χαρακτήρα του κερδίζει τη συμπάθεια των άλλων, αλλά είναι και απαιτητικό επιζητώντας επιδοκιμασία, επιβεβαίωση, χάδια και χαμόγελα. Έχοντας εξωστρεφή διάθεση, επιδιώκει να περιτριγυρίζεται από πολ-

λούς φίλους. Η ζωτικότητα του το παροτρύνει και το θέτει σε διαρκή κίνηση. Ένα τέτοιο παιδί δεν πρέπει να μένει διαρκώς μόνο του με τους γονείς, αλλά έχει ανάγκη να συναναστρέφεται άλλους συνομηλίκους.

Αυτό το στοιχείο του χαρακτήρα του μας επιτρέπει όχι μόνο να το κατανοήσουμε καλύτερα, αλλά και να καταλάβουμε πώς να το διαπαιδαγωγήσουμε: ευνοώντας, για παράδειγμα, τη συνένωση με συνομηλίκους ή παρέχοντάς του όλο τον αναγκαίο χώρο, ώστε να μπορέσει να εκτονώσει τη ζωτικότητα που το χαρακτηρίζει. Έτσι εμποδίζουμε την εκδήλωση μελαγχολικής διάθεσης ή τη μανιώδη και διαρκή κίνηση του παιδιού, που θα μας ανάγκαζε να πούμε «Δε μένει ήσυχο ούτε λεπτό».

Αντίθετα, όποιο παιδί σχεδιάζει με γωνίες, αιχμές και *περισταλμένες κινήσεις* φανερώνει *εσωστρεφή ιδιοσυγκρασία*. Η φύση του το κάνει να έχει ανάγκη περιορισμένους αλλά πιο σί-

γουρους και προστατευμένους χώρους. Η ενεργητικότητά του θα εκδηλωθεί στη δημιουργία λίγων, επιλεγμένων παιχνιδιών, που ωστόσο το ικανοποιούν. Δεν έχει ανάγκη από πολλούς φίλους, τα ενδιαφέροντά του όμως είναι ποικίλα.

Πρόκειται για ένα παιδί που δεν αγαπά πολύ τη φασαρία, γι' αυτό και δεν είναι σκόπιμο να το «ρίξουμε στη μάχη». Αντίθετα, πρέπει να σεβαστούμε την εσωστρέφειά του, η οποία αποτελεί μέρος του χαρακτήρα του, και να μην τη συγχέουμε με τη θλίψη, τη μελαγχολία, το κλείσιμο στον εαυτό του ή με κάποιο ελάττωμα στην επικοινωνία του. Αυτό το στοιχείο του χαρακτήρα του έχει μια βάση ιδιοσυστατική, θα λέγαμε, την ντροπαλότητα, που δεν πρέπει να χρεωθεί σε κάποια λανθασμένη διαπαιδαγώγηση, αλλά οφείλεται κυρίως σε μια βαθιά ευαισθησία, που κάνει το παιδί να βιώνει το περιβάλλον σαν να αποτελεί στήριγμα του εαυτού του.

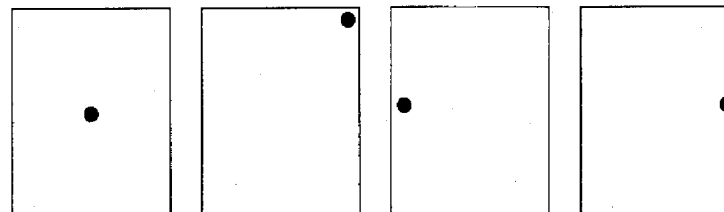

ΤΟ ΣΗΜΕΙΟ ΕΚΚΙΝΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΛΑ

Όταν το παιδί αρχίζει να σχεδιάζει, είναι σωστό να ξεκινά από το *κέντρο της κόλας*, μ' αυτό τον τρόπο το φυσικό εγωκεντρισμό του. Έτσι τονίζει την ευθυμία, τη χαρά, την ευτυχία του επειδή βρίσκεται στο επίκεντρο των ενδιαφερόντων του ενήλικου· και δεν υπάρχει τίποτα πιο ευχάριστο για το παιδί από το να έχει αυτή την αίσθηση.

Το ξεκίνημα του μουντζουρώματος από τα *άκρα της κόλας* μπορεί να φανερώνει κάποια αναστολή ή ένα αίσθημα αποξένωσης που νιώθει το παιδί σε σχέση με το περιβάλλον. Είναι σαν να παρεμποδίζεται στην τάση του να επιθεωρεί, να εξευνά ή να καταλαμβάνει τη θέση που του ανήκει· αποτελεί τροχοπέδη στην εκδήλωση των συναισθημάτων του.

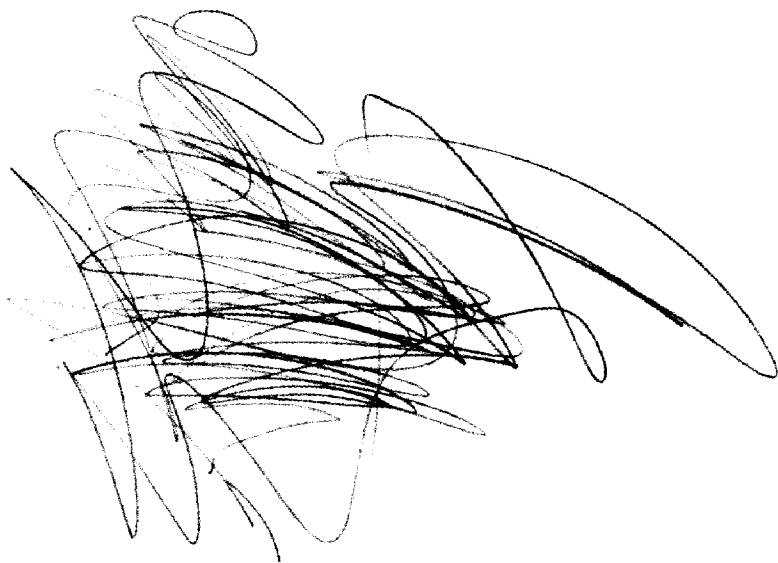
Το μουντζούρωμα που ξεκινάει από τη *δεξιά ή την αριστερή πλευρά της κόλας* εκφράζει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: στην πρώτη περίπτωση, φανερώνει την ανάγκη του παιδιού να παραμείνει προσκολλημένο στη γεμάτη ευτυχία περίοδο του παρελθόντος, δηλαδή όταν βρισκόταν στην κοιλιά της μητέρας του· στη δεύτερη περίπτωση, εκφράζει την επιθυμία του παιδιού να μεγαλώσει, να πλησιάσει τους άλλους, να αισθανθεί τη φιλία.

Η ΓΡΑΜΜΗ

Η γραμμή μπορεί να είναι ομαλή, δηλαδή σίγουρη και στρωτή, ή ακανόνιστη, δηλαδή αβέβαιη και διακεκομμένη.

Η ομαλή γραμμή αναπαριστά την εικόνα ενός παιδιού που, όντας σίγουρο για τα συναισθήματά του, αντιμετωπίζει με ενθουσιασμό την πραγματικότητα. Δε δυσκολεύεται να ενταχθεί σε ένα περιβάλλον διαφορετικό από το οικογενειακό, για παράδειγμα στον παιδικό σταθμό, και επικοινωνεί με τρόπο αυθόρμητο και άμεσο με τα υπόλοιπα παιδιά.

Η ακανόνιστη γραμμή δείχνει αντίθετα ότι το παιδί φοβάται την απομάκρυνση από την οικογένεια, όπως επίσης και τη συνεύρεση με τους υπόλοιπους. Πρόκειται για ένα ντροπαλό παιδί, που παρουσιάζει δυσκολίες προσαρμογής στις νέες καταστάσεις και τις κοινωνικές σχέσεις. Μπορεί να εκλάβει και το σχολείο ως επιθυμία των γονέων να το απομακρύνουν από κοντά τους.

Τα χαρακτηριστικά της σχεδιαστικής γραμμής μάς δείχνουν πώς να χρησιμοποιήσουμε το μήνυμα του παιδιού για να το καθυσχύσουμε με την τρυφερότητα και τη σωματική επαφή και να του εμπνεύσουμε εκείνη την αίσθηση ξεστασιάς που μπορεί να το κάνει να ξεπεράσει το άγχος του. Η σιγουριά που η μητέρα και η παιδαγωγός μπορούν να του δώσουν θα αποτελέσει εγγύηση για τη συναισθηματική του σταθερότητα, η οποία θα δώσει σημαντικούς καρπούς κατά την ανάπτυξη.

Ένα αγχογόνο περιβάλλον θα δημιουργήσει ασυνείδητα στο παιδί διάφορους φόβους· το παιδί απορροφά το άγχος και ενισχύει το αίσθημα εξάρτησης σε βαθμό που δεν καταφέρνει να δείξει εμπιστοσύνη προς τον έξω κόσμο. Η κομμένη, ακανόνιστη γραμμή φανερώνει ακριβώς αυτόν το κίνδυνο, φέρνει μαζί της ένα μήνυμα φόβου, μια επιθυμία σωματικής επαφής με τους γονείς (που ίσως εκδηλωθεί και με την ανάγκη του παιδιού να «χωθεί στο κρεβάτι» της μαμάς και του μπαμπά).

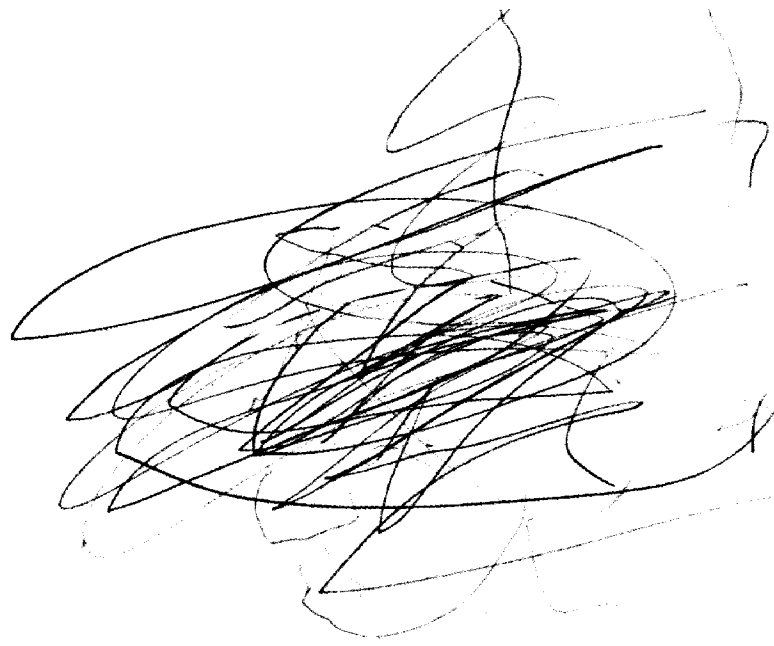
Σκοπός μας πρέπει να είναι πάντα να ανακαλύψουμε εγκαίρως το πραγματικό μήνυμα του παιδιού, για να μπορέσουμε έτσι να μάθουμε γρήγορα και σωστά να μιλάμε τη γλώσσα του.

Η ΠΙΕΣΗ

Ο έντονος τρόπος σχεδίασης εκφράζει τη ζωτικότητα του παιδιού, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει την πραγματικότητα, τη σιγουριά που μπορεί να του εμπνεύσει η ενέργειά του αυτή και φανερώνει μια ιδιοσυστασία που χαρακτηρίζεται από αντοχή και ικανότητα κυριαρχίας στο περιβάλλον.

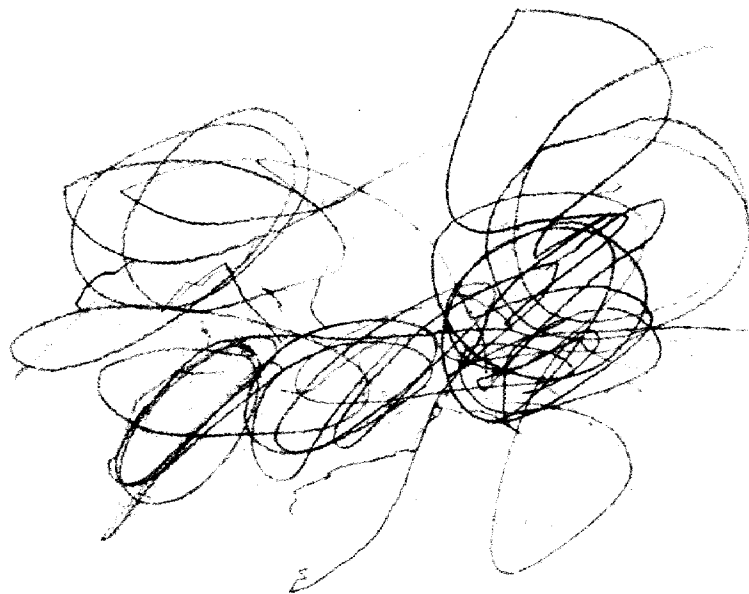
Η αυξημένη ψυχοσωματική ενέργεια του παιδιού τού επιτρέπει να είναι δραστήριο και δυναμικό: ένα τέτοιο παιδί είναι συνήθως σε διαρκή κίνηση και βρίσκει στο παιχνίδι τη «βαλβίδα εκτόνωσης» της υπερβολικής ζωτικότητάς του. Αν προ-

σπαθήσουμε να το περιορίσουμε, μπορεί να εκδηλώσει επιθετικότητα, την οποία εκτονώνει συνήθως μετά σε ό,τι υπάρχει γύρω του, αντικείμενα, ζώα, παιχνίδια ή πάνω σε άλλα παιδιά.

Ο ανάλαφρος τρόπος σχεδίασης εκφράζει ένα παιδί με ιδιαίτερη ευαισθησία, επομένως ίσως εκδηλώσει στη συμπεριφορά του ντροπαλότητα και αναστολές. Ένα τέτοιο παιδί κουράζεται εύκολα και χρειάζεται παύσεις και αρκετές παροτρύνσεις. Εκφράζει λοιπόν τη δυσκολία που αντιμετωπίζει να έρθει σε

άμεση επαφή με το περιβάλλον. Ο ενήλικος πρέπει να περιορίσει τις δραστηριότητες αυτού του παιδιού αποφεύγοντας να το κατευθύνει, ενδεχομένως και με το ζόρι, σε αθλητικές ή άλλου είδους δραστηριότητες, υπερβολικά κουραστικές για τη φύση του. Αντίθετα, πρέπει να αναδείξει τόσο τη φαντασία και το συναισθηματικό του πλούτο όσο και τη σχετική ανάγκη του για συναισθηματική ανταπόκριση. Πρόκειται για ένα ευαίσθητο παιδί, ακόμη και στις σχέσεις του με τους άλλους, το οποίο δεν αντέχει την απογοήτευση που προέρχεται απ' όσους το περιβάλλουν, γι' αυτό και αποφεύγει τις συγκρούσεις, ενώ μπροστά στην επιθετικότητα των συνομηλίκων του κλείνεται εύκολα στον εαυτό του από ντροπαλότητα.

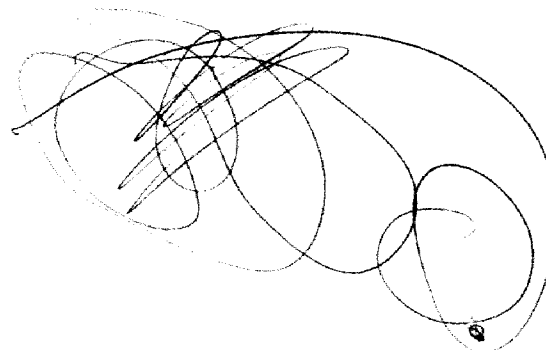

Η ΜΟΡΦΗ

Στον κύκλο το παιδί προβάλλει την πρώτη γνώριμη εικόνα: το ανθρώπινο πρόσωπο. Αργότερα, θα προσθέσει τα μάτια, τη μύτη και ούτω καθεξής, και ο κύκλος θα αποκτήσει ευδιάκριτη μορφή και συμβολική σημασία. Αυτό το απλό γεωμετρικό σχήμα εκφράζει προσαρμογή, άρα ο παιδαγωγός, είτε είναι γονέας είτε δάσκαλος, επισημαίνει σ' αυτό το σχεδιαστικό χαρακτηριστικό την ικανότητα του παιδιού να συνυπάρχει αρμονικά με τους άλλους.

Το παιδί που σχεδιάζει γράφοντας κύκλους εκδηλώνει ανοιχτή και ενθουσιώδη φύση, καθώς και επιθυμία για επικοινωνία. Η κυκλική κίνηση της γραμμής είναι αρμονική, με δυνατότητα επέκτασης, χωρίς εντάσεις και οφείλεται σε μια χαλαρή κινητικότητα: αναπαριστά συμβολικά το «γύρω γύρω όλοι», ένα παιχνίδι που για όλους μας αποτέλεσε σημαντικό σταθμό κατά την ανάπτυξη.

Το μουντζούρωμα εκφράζει την ανάγκη που έχει κάθε παιδί να πιάσει πράγματα, να λερώσει, να κινηθεί σε ένα οικείο περιβάλλον. Αυτή την οικειότητα θα την αποκτήσει σιγά σιγά πάνω στην ίδια την κόλα, συμβολικό χώρο, στα πλαίσια του οποίου κινείται το παιδί. Να γιατί το παιδί που σχεδιάζει με ευ-

κολία έχει έναν κοινωνικό, ευπροσάρμοστο, χαρούμενο, σίγουρο και πρόθυμο χαρακτήρα.

Η γωνία εκφράζει ένταση, αντίσταση και ανάγκη για φροντίδα χωρίς περιορισμούς· δείχνει ότι κάτι έχει τραυματίσει το παιδί. Είναι όμως και σημάδι μιας έντασης που αιτιολογείται από πολλούς παράγοντες: μια ιδιαίτερα ευαίσθητη ή ντροπαλή φύση που έχει συνεχώς ανάγκη από κάποιο στήριγμα, για παράδειγμα, όταν το παιδί δυσκολεύεται να προσαρμοστεί σε νέες καταστάσεις (εξαιτίας της γέννησης ενός μικρότερου αδελφού ή της φοίτησής του στο νηπιαγωγείο). Πρόκειται για δυσκολίες που εμφανίζονται κυρίως στο εσωστρεφές παιδί και είναι απόλυτα φυσιολογικές. Το σημαντικό είναι να γνωρίζουμε ότι μέσω του μουντζουρώματος αυτού το παιδί θέλει να εκφράσει μια δυσφορία, ένα φόβο, μια εντύπωση... που δύσκολα μπορεί να εκδηλώσει με άλλο τρόπο.

Αρκεί μερικές φορές να του ζητήσουμε να προσπαθήσει για κάτι όταν είναι κουρασμένο, για να αισθανθεί δυσφορία μην μπορώντας να αντεπεξέλθει, φοβούμενο ότι θα χάσει την αγά-

πη των γονέων. Είναι μια φυσιολογική αντίδραση, φτάνει να μη μετατραπεί σε άγχος.

Η ανάγκη για νέες εμπειρίες, όπως αυτή της προσωρινής απομάκρυνσης από τη μητέρα, μπορεί να ερμηνευθεί από το παιδί ως άρνηση ή μείωση της αγάπης της, κυρίως αν συνδυαστεί με τη γέννηση ενός μικρότερου αδελφού. Σ' αυτή την περίπτωση, το παιδί στέλνει το μήνυμά του σχεδιάζοντας με έναν τρόπο που εκφράζει θυμό και οργή.

Το μουντζούρωμα που αποτελείται από γωνίες δείχνει ανησυχία, αλλά μπορεί να σημαίνει και έντονη διαπάλη για την κατάκτηση της αυτονομίας. Το παιδί αισθάνεται την απομάκρυνση από τον ευχάριστο και σίγουρο κόσμο της οικογένειας και, παρ' όλο τον πόνο και την αναζήτηση βοήθειας, αντιμετωπίζει την ανάπτυξή του. Το σημαντικό είναι να καταλάβουμε ότι με αυτό τον τρόπο σχεδίασης ζητά στήριξη, επιβεβαίωση, γλυκύτητα και κατανόηση.

Το μουντζούρωμα που αποτελείται από διάσπαρτες κουκκίδομορφες γραμμές εκφράζει μια κατάσταση ιδιαίτερα φορτισμέ-

νη συναισθηματικά, «χτυπηματάκια» στην «πύρρα της επικοινωνίας» που οφείλονται σε φόβο. Το μήνυμα που στέλνει το παιδί είναι ότι φοβάται μήπως το εγκαταλείψουν. Το παιδί φοβάται ότι το άτομο που του δίνει ικανοποίηση, κυρίως η μαμά, θα εξαφανιστεί και δε θα μπορέσει πια να το προστατεύσει.

Αν η μαμά, ή όποιος άλλος την αντικαθιστά, το καθησυχάζει, ο φόβος αυτός εξαφανίζεται· αν όμως συμβεί το αντίθετο, ο φόβος γίνεται εντονότερος και το παιδί μπορεί να νιώσει άγχος. Η αίσθηση αυτή πιθανόν να εκδηλωθεί στο παιδί ακόμη κι όταν, για λόγους υγείας, είναι υποχρεωμένο να κάνει δίαιτα ή να παραμείνει στο νοσοκομείο. Πράγματι, το παιδί δεν έχει ακόμη την ικανότητα να διακρίνει τι το ωφελεί και τι το βλάπτει.

Το υπερευαίσθητο παιδί δεν εμπιστεύεται τις ικανότητές του και γι' αυτό νιώθει συχνά ματαιωμένο. Είναι χρήσιμο να το

βοηθήσουμε να χειριστεί την υπερευαίσθησία του επιβεβαιώνοντάς το, για να του εμπνεύσουμε αυτοεκτίμηση και να το καθησυχάσουμε.

Ένα μουντζούρωμα σχηματισμένο από διακεκομμένες γραμμές εκφράζει το φόβο απομάκρυνσης του παιδιού από πρόσωπα και πράγματα που αγαπά, όπως η μαμά, ο μπαμπάς, το σπίτι, τα παιχνίδια ή τα μικρότερα αδελφάκια. Μερικές φορές, αρκεί κάτι ασήμαντο για να ταράξει το παιδί. Αν το «καθησυχαστικό» πρόσωπο απομακρυνθεί, το παιδί αρχίζει να κλαίει και να επικαλείται την παρουσία του· κυριεύεται από ταραχή και διακατέχεται από το φόβο της εγκατάλειψης. Πρόκειται για μια κατάσταση που εκδηλώνεται με γωνιώδεις και διακεκομμένες γραμμές και είναι ένδειξη οργής για κάτι που το παιδί δεν μπορεί να έχει ή που φοβάται ότι θα χάσει.

Το μουντζούρωμα που έχει μορφή κουβαριού φανερώνει κάποιο τραύμα, το φόβο του παιδιού να βγει προς τα έξω: το παι-

δί έχει κουλουριαστεί όπως μέσα στη μήτρα για να προστατευτεί από αδέξιες ενέργειες ή ακατάλληλες επεμβάσεις. Η ταιπωρία του τοκετού δεν είναι η μόνη τραυματική εμπειρία του νεογέννητου. Μετά τον τοκετό το βρέφος υφίσταται τεράστια μεταμόρφωση και κατακλύζεται από πληθώρα εξωτερικών ερεθισμάτων· αν όλα αυτά δεν τα εξισορροπήσει μια αίσθηση ικανοποίησης, το αρχικό τραύμα μπορεί να διατηρηθεί και να αφήσει ένα σοβαρό σημάδι.

Ένα μουντζούρωμα σαν το προηγούμενο μας φανερώνει ακριβώς μια ενδεχόμενη προδιάθεση εσωστρέφειας (που οφείλεται στον πόνο) και στέλνει μήνυμα ότι αναζητά βοήθεια, για να μπορέσει το παιδί να ξεμπλέξει το μπερδεμένο κουβάρι της εμπειρίας. Η επίγνωση μέσω του μουντζουρώματος της δυσφορίας που αισθάνεται το παιδί αποτελεί για τους ενήλικους το πρώτο βήμα ώστε να αποφευχθεί η εμφάνιση εσφαλμένων αμυντικών συμπεριφορών.

ΑΠΟ ΤΟ
ΜΟΥΝΤΖΟΥΡΩΜΑ
ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ
(ΑΠΟ 3 ΕΩΣ 4 ΕΤΩΝ)

ΕΝΑ ΝΕΟ ΣΤΑΔΙΟ

Μετά το στάδιο του μουντζουρώματος, που καλύπτει την πρώτη περίοδο της σχεδιαστικής εμπειρίας, το παιδί, ακολουθώντας τη συνολική ωρίμανση της ψυχοκινητικής δομής του, επεξεργάζεται αυθόρμητα τουλάχιστον δύο είδη έκφρασης, τις μορφές και τα σχήματα (γι' αυτά θα μιλήσουμε αργότερα), τα οποία συνοδεύει με λόγια και σχόλια, που συχνά αφήνουν κατάπληκτους τους ενήλικους, πολύ λιγότερο βέβαια τους συνομηλίκους του. Πρόκειται για ένα είδος σύνθετης και δομημένης επικοινωνίας που απασχολεί δημιουργικά το παιδί, το οποίο μπορεί έτσι να κυριαρχήσει συμβολικά στον κόσμο, αφού μπορεί να τον περιορίσει μέσα στα όρια της κόλας του. Έτσι εκδηλώνει συναισθήματα, θυμούς, ζήλιες, αγάπες, πάθη και επιθυμίες· έτσι κινεί τα πρόσωπα όπως του αρέσει, τα αποκλείει, τα μεγεθύνει, τα εκμηδενίζει, τα διαγράφει...

Η φυσική ανάγκη του για παντοδυναμία ικανοποιείται. Αν έπειτα η μαμά, ο μπαμπάς ή ο δάσκαλος εκτιμήσουν αυτό που κάνει, θα γεννηθεί ή θα αναπτυχθεί μέσα του σιγουριά και αυτονομία.

Η συνοδεία του μουντζουρώματος με λόγια, καθώς και η πρόθεση απεικόνισης και τελειοποίησης των μορφών αποτελούν το πραγματικό βήμα προς μια ώριμη σχεδίαση.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΜΟΡΦΩΝ ΚΑΙ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Στα σχέδια ηλικίας από 3 ως 4 ετών παρατηρούνται συνήθως δύο είδη απεικονίσεων: οι μορφές και τα σχήματα.

ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ

Είναι η άμεση συνέπεια του ελεύθερου μουντζουρώματος και επιτρέπουν στο παιδί να εξερευνήσει με συνειδητό και σίγουρο τρόπο το χώρο και το περιβάλλον.

Γεννιούνται νέες και σύνθετες μορφές, οι απλές συναρθρώνονται, δημιουργούνται πολυάριθμες και πρωτότυπες διασταυρώσεις, σχηματίζονται όλο και πιο εκλεπτυσμένες και εξαιδικευμένες κατασκευές. Για όλα αυτά απαιτείται μια κάποια σχεδιαστική δεξιότητα, αποτέλεσμα τόσο της εξοικείωσης με το σχέδιο όσο και της προσωπικής ικανότητας κάθε παιδιού. Να γιατί ο πρώτος καιρός στο νηπιαγωγείο είναι η περίοδος κατά την οποία πραγματοποιείται αυτός ο μετασχηματισμός στη σχεδίαση.

Είναι η «γεωμετρική περίοδος», που χαρακτηρίζεται από την τάση για συνθετική επανάληψη απλών μορφών, τη δημιουργία αραβουργημάτων και σκηνών στις οποίες κινούνται πραγματικά ή φανταστικά πρόσωπα και όπου όλα μπορεί να συμβούν, αρκεί να είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τη ζωή και τις εμπειρίες που βιώνει συναισθηματικά το παιδί.

Κινούμενο ελεύθερα και εκδηλώνοντας την κυριαρχία του

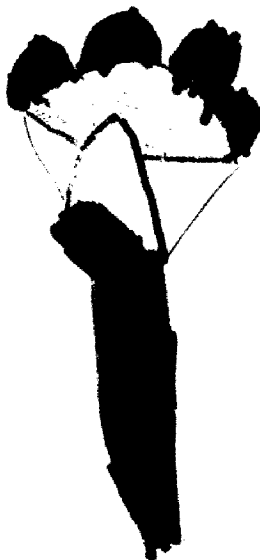

Ελεύθερο σχέδιο

πάνω στο χαρτί, το παιδί πειραματίζεται με τη ζωή: μαθαίνει να διακρίνει τις κατευθύνσεις, το πάνω και το κάτω, το αριστερά και το δεξιά, το μπροστά και το πίσω, το πριν και το μετά. Με τη δημιουργία όλο και πιο προσωπικών και σύνθετων μορφών διαμορφώνονται συγκεκριμένες και εξειδικευμένες δεξιότητες που βοηθούν τη συνολική ωρίμανσή του.

ΤΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Γεννιούνται από την τελειοποίηση των μορφών και από μια πιο ανεπτυγμένη έννοια της αισθητικής. Παρόλο που η αυτοκριτική δεν αποτελεί ακόμη εμπόδιο στη σχεδιαστική αμεσότητα, το παιδί συνειδητοποιεί ότι όσο περισσότερο το σχέδιό του προσομοιάζει με την πραγματικότητα που επιθυμεί να α-

Ένα παγωτό

να παραστήσει, τόσο περισσότερο ερμηνεύεται ορθά και εκτιμάται από τους υπόλοιπους.

Έτσι η *ανθρώπινη φιγούρα*, όπως θα δούμε παρακάτω, θα γεμίσει από λεπτομέρειες που αποδίδουν το σχήμα του σώματος όπως το επεξεργάζεται το παιδί και το τοποθετεί στο χαρτί.

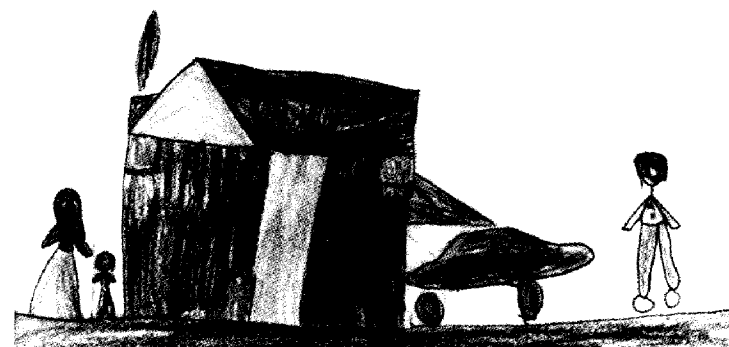
Το *σπίτι* θα αποκαλύψει σημάδια ζωής με πλούτο λεπτομερειών ή, αντίθετα, μια αίσθηση εγκατάλειψης, όταν η όψη του θα είναι υπερβολικά γυμνή και αστόλιστη.

Το *δέντρο* θα προσλάβει πολύ διαφορετικές μορφές και διαστάσεις και δίπλα του μπορεί να εμφανιστούν νέα στοιχεία, όπως ο ήλιος, τα πουλάκια, τα συννεφάκια, τα λουλούδια και η χλόη.

Θα βρούμε επίσης ασυνήθιστα σχέδια, όπως αυτοκίνητα, αεροπλάνα, τανκς... με τα οποία θα δημιουργηθούν πολύπλοκες σκηνές οικογενειακής ζωής, κυνηγιού και πολέμου.

ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΠΛΟΚΕΣ ΣΚΗΝΕΣ

Η κόλα χρησιμοποιείται ως *σκηνικό* πάνω στο οποίο κινείται το μολύβι, που αναπαριστά με κινηματογραφική σχεδόν ακολουθία σκηνές από την καθημερινή ζωή ή προσωπικές φαντασιώσεις.

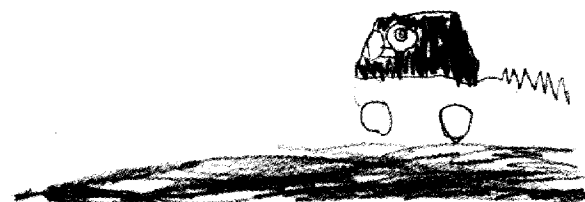
Είναι συνηθέστερο οι αναπαραστάσεις των αγοριών να αφορούν σκηνές κυνηγιού ή πολέμου, ενώ αντίθετα τα κορίτσια παραμένουν δεμένα με την οικογένεια και την αγροτική ζωή. Οι διαφοροποιήσεις αυτές ανάλογα με το φύλο μοιάζουν λοιπόν να διατηρούνται και να επιβιώνουν στο χρόνο, παρόλο που οι καιροί έχουν αλλάξει και οι ρόλοι αντρών και γυναικών φαινομενικά επικαλύπτονται.

ΤΑ ΜΗΧΑΝΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

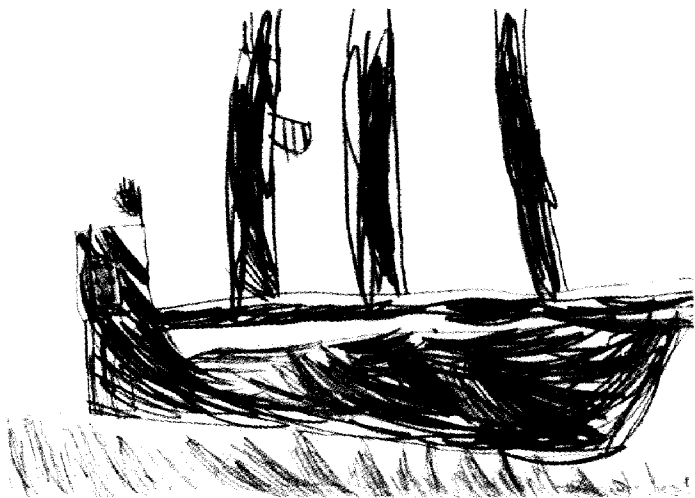
Η παρουσία σχημάτων και σχεδίων που δεν υπήρχαν πριν από μερικές δεκαετίες μάς υποχρεώνει να αφιερώσουμε ένα ξεχωριστό κεφάλαιο σ' αυτό το θέμα, που αφορά σε παιδιά ηλικίας 3-4 ετών, αλλά και μεγαλύτερα.

Το αυτοκίνητο αποτελεί στην κοινωνία μας σύμβολο ταχύτητας και ισχύος. Πιο συχνά το σχεδιάζουν τα αγόρια, με τον πατέρα τους ή τον εαυτό τους στη θέση του οδηγού.

Αν ένα παιδί απεικονίζει διαρκώς αυτοκίνητα, σημαίνει ότι προσπαθεί να αναμετρήσει τις δυνάμεις και την ανεξαρτησία του με τον έξω κόσμο: είναι ένδειξη της επιθυμίας του για ανεξαρτησία. Το παιδί αισθάνεται την ανάγκη να αποδεσμευτεί από ιδιαίτερα καταπιεστικά πρότυπα ή από υπερβολικά παιδαγωγικούς συνομηλίκους για να μεγαλώσει γρηγορότερα.

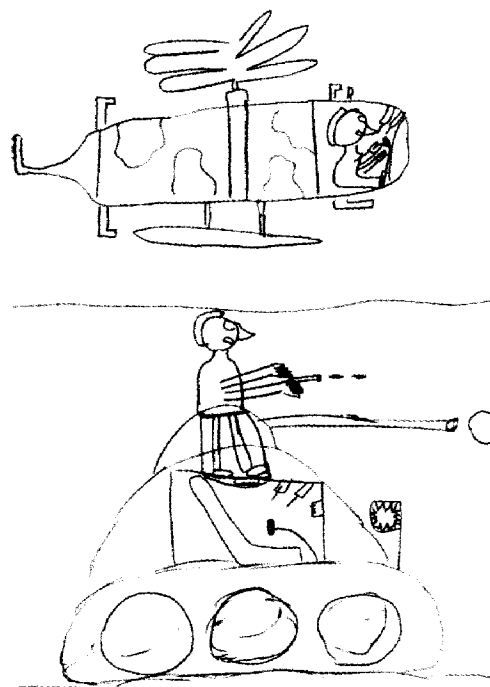
Το πλοιάριο, η βάρκα ή το πλοίο δηλώνουν από τη μια πλευρά την ανάγκη του παιδιού για απόδραση και από την άλλη την ανάγκη του για προστασία.

Το πλοίο γλιστρά πάνω στο νερό και το μήνυμα που εκπέμπει είναι όπως του μικρού παιδιού που θέλει να νανουριστεί από τα «μητρικά κύματα». Πρόκειται για ένα παιδί με ευαίσθητο χαρακτήρα, που έχει ανάγκη να το καθησυχάζουν, συνάμα όμως εκφράζει δυσφορία προς κάθε είδους περιορισμό και καταναγκασμό, επειδή δεν το αφήνουν να ταξιδεύει με τη φαντασία του.

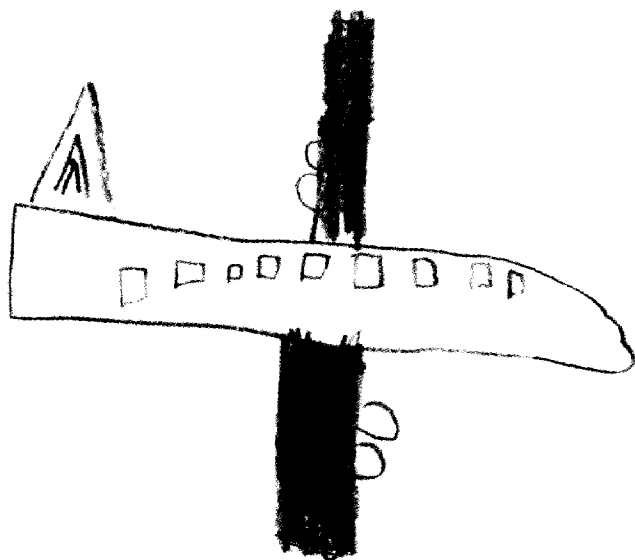
Το τανκ επιλέγεται ως έκφραση ισχύος, προκειμένου πίσω απ' αυτό το παιδί να καλύψει μια εσωτερική του αδυναμία.

Το τανκ εκφράζει επιθετικότητα: το παιδί είναι έτοιμο να στρέψει το «κανόνι» του σε όποιον, υποθετικά ή πραγματικά, το θίξει σε προσωπικό επίπεδο.

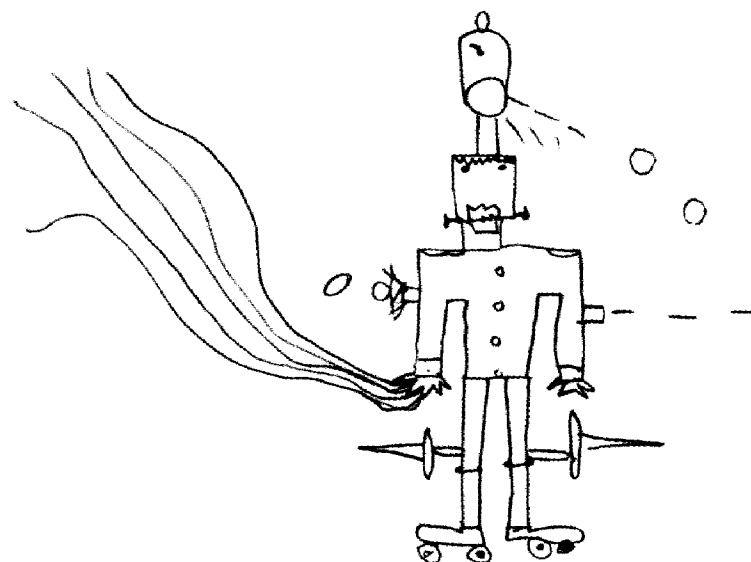
Μπορεί όμως και να είναι ένδειξη άγχους και φόβου για τους ενήλικους. Ο χαρακτήρας του παιδιού θα πρέπει να ενισχυθεί για να ξεκινήσει βαθμιαία η αυτονομία του, χωρίς όμως να κατασταλούν οι διάφορες εκρήξεις, που μερικές φορές παρατηρούνται στην παιδική ηλικία. Ας μην ξεχνάμε ότι το τανκ, εκτός από επιθετικό, είναι επίσης και τέλειο αμυντικό όπλο.

Το αεροπλάνο ή ο πύραυλος παρουσιάζουν τα ίδια χαρακτηριστικά με το αυτοκίνητο και το πλοίο: δείχνουν δηλαδή την ανάγκη του παιδιού να κινηθεί, να εξερευνήσει, να ονειρευτεί ουρανούς και φανταστικούς κόσμους.

Όπως το αυτοκίνητο, έτσι και το αεροπλάνο είναι ένα μέσο που επιτρέπει «ανταλλαγές» και σχεδιάζεται από παιδιά που μιλούν πρόθυμα για τον εαυτό τους, μεγεθύνουν την πραγματικότητα, επινοούν ιστορίες για να καταπλήξουν, οι οποίες δυστυχώς προσλαμβάνονται από τους ενήλικους ως ψέματα, ενώ αντίθετα πρόκειται μονάχα για τον καρπό μιας φυσιολογικής, τουλάχιστον μέχρι κάποια ηλικία, εγωκεντρικής αυτοπροβολής. Το παιδί που σχεδιάζει διαρκώς αεροπλάνα είναι ονειροπόλο, ενδιαφέρεται για τη φιλία, τις πνευματικές ενασχολήσεις, δε διαθέτει πρακτικό πνεύμα, γι' αυτό και συχνά πρέπει να του υπενθυμίζουμε να πατά στη γη.

Στα σχέδια των παιδιών βλέπουμε πολύ συχνά στις μέρες μας ρομπότ και διαστημικές φιγούρες, που εκφράζουν σταθερότητα, πρακτικό πνεύμα και εφευρετικότητα.

Το παιδί που σχεδιάζει αυτές τις «μεταλλικές φιγούρες» διακρίνεται για την ακρίβεια, το ρεαλισμό και τη συγκινησιακή του σταθερότητα. Όπως όμως συμβαίνει με κάθε σύμβολο, έτσι κι εδώ υπάρχει η άλλη όψη του νομίσματος: πράγματι, αυτά τα σχέδια εκφράζουν αντιδραστικές συμπεριφορές, απομάκρυνση από τον κόσμο των ενηλίκων και ρήγμα στην επικοινωνία, το οποίο θα εμφανιστεί με εκρήξεις. Το παιδί θα πρέπει λοιπόν να βρει την απαιτούμενη συναισθηματική στήριξη προκειμένου τελικά να ισορροπήσει.

ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

Προσπαθήστε να ζητήσετε από το παιδί να σχεδιάσει ένα ζώο· η επιλογή του μπορεί να φανερώσει ορισμένες πτυχές του χαρακτήρα του ή κάποιες ενδόμυχες επιθυμίες του.

Γάτα

Το παιδί που σχεδιάζει τη γάτα διακρίνεται για την ευγένεια και συνάμα την πονηριά του. Ευγενικό και πανούργο, αγαπά την ήσυχη ζωή· η επιθετικότητά του εκφράζεται σιωπηλά. Πρέπει να προσέξουμε όμως να μην το ερεθίσουμε ιδιαίτερα, γιατί τότε είναι έτοιμο να μας δείξει τα νύχια του. Προσφέρει ευχάριστη συντροφιά και είναι συνήθως ιδιαίτερα επιθυμητό από τους συνομηλίκους του, γιατί εμπνέει εμπιστοσύνη. Διαθέτει διανοητική περιέργεια, ζωντάνια και λεκτική ετοιμότητα, που του επιτρέπουν να καταλαμβάνει θέσεις «δημοκρατικού αρχηγού».

Σκύλος

Όποιο παιδί επιλέγει να σχεδιάσει το σκύλο φανερώνει χαρά· κτήρα καλοσυνάτο, ειλικρινή, συναισθηματικά εξαρτημένο απ' αυτόν που βρίσκεται δίπλα του. Η γενναιοδωρία του βασίζεται ακριβώς στην ανάγκη να έχει γύρω του πολλούς φίλους για να μπορεί να παίξει και να διασκεδάσει. Είναι, όπως συνηθίζεται να λέγεται, παιδί «που του αρέσουν οι γιορτές». Αν δεν καταφέρει να κερδίσει τη συμπάθεια των συντροφών του, λυπάται

και θλίβεται περνώντας στιγμές πραγματικής μελαγχολίας. Συνήθως είναι γενναιόδωρο, μπορεί όμως και να δυσανασχετήσει με ορισμένες απαιτήσεις, αλλά όλα ξεχνιούνται γρήγορα. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των παιδιών είναι η ικανότητά τους «να έχουν μύτη» και κατά συνέπεια να κατανοούν τους ανθρώπους στη στιγμή. Να γιατί θα μπορούσαν να γίνουν καλοί ντετέκτιβ, καταξιωμένοι γιατροί, αστυνομικοί, ψυχολόγοι ή ερευνητές.

Φίδι

Η απεικόνιση του φιδιού αποτελεί σπάνια επιλογή στα ελεύθερα σχέδια των παιδιών. Το φίδι είναι σύμβολο σεξουαλικότητας και θεωρείται μαγικό ζώο λόγω της ιδιότητάς του να αλλάζει δέρμα, ανανεώνοντας με αυτό τον τρόπο την όψη του. Είναι εύκολο να καταλάβει κανείς γιατί ένα τέτοιο σύμβολο κάνει την εμφάνισή του κατά την παιδική ηλικία: όπως το φίδι, έτσι και το παιδί μεγαλώνοντας αλλάζει όψη και μεταβάλλεται εξωτερικά και εσωτερικά. Όσον αφορά στην ιδιοσυστασία του, το παιδί που σχεδιάζει φίδια σκέφτεται καλά πριν από κάθε ενέργειά του και χαρακτηρίζεται από επιφυλακτικότητα. Εκδηλώνει με δυσκολία τα συναισθήματά του, έχει δυνατή μνήμη και μιλά λίγο, γιατί, πριν εκφραστεί, σκέφτεται και περιεργάζεται αυτόν που έχει απέναντί του. Συνήθως είναι προικισμένο με αίσθημα ευθύνης και ισχυρό χαρακτήρα, που του επιτρέπουν να ξεπερνά με επιτυχία τα όποια εμπόδια.

Άγρια ζώα

Το κύριο χαρακτηριστικό του παιδιού που σχεδιάζει άγρια ζώα είναι η επιθετικότητα, την οποία χρησιμοποιεί κυρίως για να ξεπερνά τα εμπόδια. Το παιδί αυτό υιοθετεί εύκολα αρχηγικές

στάσεις, που θα του χρησιμεύσουν για να παρασύρει με επιτυχία τους άλλους. Παρορμητικό, ζωηρό και περήφανο, αναζητεί συνεχώς αυτονομία· δύσκολα αποδέχεται το ρόλο του απλού στρατιώτη, ενώ μπορεί να γίνει αντιδραστικό και ακατάδεκτο. Στην πραγματικότητα, εκφράζει ότι στη ζωή του υπάρχει ένα πρόσωπο υπερβολικά απαιτητικό ή κάποιος που το ίδιο το παιδί φοβάται.

Μαϊμούδες

Η απεικόνιση μαϊμούδων φανερώνει ένα παιδί που διακρίνεται για την αθώα και ταυτόχρονα πολυμήχανη εξυπνάδα του. Ακόμη και ως ενήλικος, το παιδί αυτό θα έχει πάντα κάτι αθώο και θα εμφανίζει σπάνιες δεξιότητες. Το ίδιο το παιδί θα εκπλήσσεται από τις επιτυχίες του, αλλά αυτή η έκπληξή του οφείλεται κατά βάθος στον αισιόδοξο χαρακτήρα του, στο υψηλό επίπεδο αυτοεκτίμησης και στη διαίσθησή του. Το παιδί που σχεδιάζει μαϊμουδίτσες έχει συνήθως πολλά ενδιαφέροντα. Πράγματι, η προσαρμοστικότητά του του επιτρέπει να αφιερωθεί σε διαφορετικά επαγγέλματα, αρκεί να μην έχουν τίποτα στατικό ή επαναλαμβανόμενο.

Άλογο

Το άλογο αποτελεί σύμβολο έντονης ζωτικότητας και πρόωρης ωρίμανσης, ακόμη και σεξουαλικής. Το παιδί που του αρέσει να σχεδιάζει άλογα δείχνει ασυνήθιστη αντοχή, ζωτικότητα που συνεπάγεται, ευθυμία και ανεμελιά. Του αρέσει να αγωνίζεται σε μεγάλους χώρους, γι' αυτό προτιμά να βρίσκεται όσο το δυνατόν περισσότερο στο ύπαιθρο. Έχει ανάγκη από ελευθερία και δεν υποφέρει «τα χαλινάρια» που το εμποδίζουν να καλπάζει προς την ελευθερία και τη ζωή. Αν είναι υποχρεω-

μένο να ζει σε περιβάλλον περιορισμένου πνευματικού επιπέδου, θα αισθανθεί χαλιναγωγημένο και η διάθεσή του θα χαλάσει. Καλός ομιλητής και αποφασιστικός στις επιλογές του, θα γίνει εύκολα επιτυχημένος επιχειρηματίας.

Δράκος

Ο δράκος αποτελεί σύμβολο δύναμης. Το παιδί που τον σχεδιάζει χαρακτηρίζεται από ισχυρή θέληση, αντιμετωπίζει τις υποχρεώσεις του με σοβαρότητα και επιδεικνύει θάρρος ακόμη και στην επίλυση των πιο περίπλοκων καταστάσεων. Χαρακτηρίζεται εν γένει από ιδιαίτερη πνευματική ζωντάνια, που του προσδίδει αξιοσημείωτη διαίσθηση. Ανοιχτό, κοινωνικό και σχετικά υπερβολικό στις εκδηλώσεις του, ξεπερνά με αισιοδοξία τις δυσκολίες που συναντά. Έχει όμως ανάγκη από πολλά ενδιαφέροντα, ώστε να μπορεί να αναπτύσσει όλο και περισσότερα τα εσωτερικά του χαρίσματα. Οι περιορισμένοι χώροι θα μπορούσαν να το κάνουν επιθετικό και να το υποχρεώσουν να «πετάξει φωτιά» εναντίον όποιου βρίσκεται γύρω του.

Ψάρια

Το ψάρι αποτελεί φαλλικό σύμβολο, αλλά είναι επίσης σημάδι χαράς και ευθυμίας. Τα παιδιά που απεικονίζουν ψάρια έχουν εύθυμο, ήρεμο και αρκετά ευφάνταστο χαρακτήρα. Πρέπει να βοηθηθούν για να αποκτήσουν μεγαλύτερη αυτοκυριαρχία, προκειμένου να μη γίνονται εύκολη λεία των πιο πονηρών και έμπειρων παιδιών.

Πουλάκια

Τα πουλάκια αποτελούν εκδήλωση της φυσιολογικής ανάγκης του παιδιού να αισθανθεί χάρη και φροντίδα, παράλληλα όμως εκφράζουν και τη διάθεσή του να αναζητήσει έξω από το οικογενειακό περιβάλλον το χώρο στον οποίο θα μπορέσει να κινηθεί και να βρει μια τρυφερή επαφή στη φιλία.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ
(ΑΠΟ 4 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΠΑΝΩ)

Η ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ

Το σχέδιο εκφράζει με ουσιαστικό τρόπο τα συναισθήματα και το συγκινησιακό κόσμο του παιδιού. Ακόμη και μια μικρή γραμμή, μια κηλίδα, ένα λουλούδι χωρίς φύλλα, δηλαδή ακόμη και κάτι ασήμαντο μπορεί να μας διηγηθεί πολλά για τον κόσμο του.

Μέσω της ανάλυσης των σχεδίων τους, είμαστε σε θέση να καταλάβουμε αυτά που θέλουν να πουν τα παιδιά για τους γονείς τους, την οικογένειά τους και την ανάπτυξή τους· κυρίως όμως για τους τρόπους με τους οποίους έρχονται σε επαφή με τον έξω κόσμο, πώς τον αντιλαμβάνονται και πώς θα τον ήθελαν.

Τα παιδιά κάνουν τη φωνή τους να ακουστεί κυρίως σχεδιάζοντας: ο ήλιος είναι ο μπαμπάς, το σπίτι είναι η μαμά, το δέντρο είναι το Εγώ, τα άτομα αντιπροσωπεύουν την οικογένεια...

Ακόμη και η χρήση του χρώματος έχει μεγάλη σημασία, γιατί ερμηνεύεται ως σύμβολο της ζωτικότητας και της συναισθηματικότητας του παιδιού.

Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι τα μικρά παιδιά ή και τα μεγαλύτερα, μολονότι αφήνονται ελεύθερα να σχεδιάσουν ό,τι θέλουν, τείνουν να αποκλείουν τις «τηλεοπτικές» φιγούρες (ρομπότ, τέρατα κτλ.), προτιμώντας το δέντρο, το σπίτι, τον ήλιο, τα λουλούδια και τα ζώα. Μ' αυτή την επιλογή τους εφιστούν με επιτακτικό τρόπο την προσοχή των ενηλίκων στην ανάγκη τους να βιώσουν τα χρόνια της ανάπτυξης σε ένα κλίμα στε-

νότερων και πιο προσωπικών επαφών. Το παιδί φαίνεται να αναζητά την παρουσία των γονέων· επιπλέον, θέλει ο χρόνος που θα περνά μαζί τους να μην είναι επιφανειακός. Λέει ξεκάθαρα ότι η μαμά και ο μπαμπάς μπορούν να βγουν να δουλέψουν, όταν όμως βρίσκονται στο σπίτι, πρέπει να ασχοληθούν μαζί του χωρίς τηλέφωνα ή τηλεόραση και κυρίως δείχνοντας περισσότερο ενδιαφέρον. Μπορεί ένα σχέδιο να τα εκφράσει όλα αυτά; Και όμως ναι. Με ήλιο χωρίς ακτίνες, με σπίτι χωρίς παράθυρα ή καπνό, με μαύρα σύννεφα από τα οποία πέφτει μαύρη βροχή ή με κατακόκκινα πρόσωπα μας διηγούνται, για παράδειγμα, τη μελαγχολία τους. Η ερμηνεία του σχεδίου, μολονότι διατηρεί ορισμένους γενικούς και θεμελιώδεις κανόνες που συνδέονται με τον οικουμενικό συμβολισμό, διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία. Η απουσία του λαμού, για παράδειγμα, ενώ είναι φυσιολογική στην ηλικία των 5 ετών, δε θεωρείται φυσιολογική για ένα κοριτσάκι 11 ή 12 χρόνων.

ΤΟ ΤΕΣΤ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΙΓΟΥΡΑΣ

Σχεδιάζοντας τον άνθρωπο, το παιδί αναπαριστά ασυνείδητα τον εαυτό του και κατά συνέπεια την αντίληψή του για το σώμα του και τις επιθυμίες του. Συνήθως, μπορούμε να διαπιστώσουμε κάποιες ομοιότητες ανάμεσα στην απεικόνιση του «ανθρωπάκου» και στα χαρακτηριστικά του παιδιού που τον σχεδίασε.

Αν η ανθρώπινη φιγούρα είναι τοποθετημένη κατάλληλα στο χώρο, με σωστές αναλογίες, δηλαδή αν όλα έχουν οριστεί με συγκροτημένο τρόπο, σημαίνει ότι το παιδί αναπτύσσεται αρμονικά και έχει προσαρμοστεί στο περιβάλλον. Αντίθετα, αν το παιδί σχεδιάσει ένα μικρό ανθρωπάκο στο πάνω μέρος της κόλας με αχνές και τρεμουλιαστές γραμμές, μπορεί να σημαίνει ότι υποτιμά τον εαυτό του, ότι αισθάνεται ασήμαντο, σίγουρα κατώτερο από τους συνομηλίκους του. Η απουσία ορισμένων οργάνων ή μελών του ανθρώπινου σώματος, τα πολλά σβησίματα, οι διακοπές των γραμμών και η ανορθόδοξη τοποθέτηση των άκρων αποτελούν σημάδια ανασφάλειας, που αν γίνουν εγκαίρως αντιληπτά, θα χρησιμεύσουν στον ενήλικο όχι τόσο για να προβεί σε καταστροφικές διαγνώσεις, αλλά κυρίως για να ενισχύσει την αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθηση του παιδιού, καθώς και να το ενθαρρύνει στην πορεία της ανάπτυξής του, καταπολεμώντας τις αναστολές που πιθανόν να βασανίζουν το παιδί επειδή δε νιώθει ιδιαίτερα προικισμένο.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΕΣΤ

Δίνονται στο παιδί:

- ένα μολύβι
- μια γομολάστιχα
- μια ξύστρα
- επτά ξυλομπογιές (μπλε, πράσινο, κόκκινο, κίτρινο, μοβ, καφέ, μαύρο)
- μερικές κόλες χαρτί χωρίς γραμμές

Δεν επιτρέπονται όργανα όπως το τρίγωνο, ο χάρακας, ο διαβήτης...

Αμέσως μετά λέμε στο παιδί: «Σχεδίασε μια ανθρώπινη φιγούρα όσο πιο όμορφη γίνεται. Αν θέλεις, μπορείς να χρησιμοποιήσεις και τις ξυλομπογιές που σου έδωσα».

Όπως σε κάθε τεστ, πρέπει να αποφεύγουμε να παρεμβαίνουμε με φράσεις που θα μπορούσαν να κατευθύνουν το παιδί στις επιλογές του. Μπορούμε όμως να το ενθαρρύνουμε: «Μπράβο! Πολύ καλά, συνέχισε».

Σε πιθανές ερωτήσεις για τον τρόπο πραγματοποίησης του σχεδίου μπορούμε να απαντήσουμε: «Όπως νομίζεις, σίγουρα θα είναι εντάξει!» Στο τέλος ζητάμε από το παιδί να γράψει το όνομά του, την ημερομηνία γέννησής του και την ημερομηνία δημιουργίας του σχεδίου· αν δεν μπορεί, τα γράφουμε εμείς.

Στα πιο μικρά παιδιά, που ίσως δυσκολεύονται να κατανοήσουν τον όρο «ανθρώπινη φιγούρα», μπορούμε να πούμε: «Σχεδίασε έναν άντρα ή μια γυναίκα, ένα αγοράκι ή ένα κοριτσάκι· μπορείς να σχεδιάσεις όποιον θέλεις».

Συχνά τα μεγαλύτερα και ευφυέστερα παιδιά σχεδιάζουν φιγούρες στυλιζαρισμένες ή προερχόμενες από κόμικς, για να αποφύγουν την εμπλοκή σε πρώτο πρόσωπο.

Οι φιγούρες αυτές δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως προβολικό τεστ, αν και έχουν συγκεκριμένη σημασία: δε θέλουν

να φανερώσουν αυτό που «έχει μέσα του» ο δημιουργός τους.

Δεν υπάρχουν χρονικοί περιορισμοί για την πραγματοποίηση του σχεδίου.

Το παιδί είναι ελεύθερο να σβήσει και να τροποποιήσει το σχέδιό του. Προτείνεται η προσεκτική παρατήρηση και η επισημάνση ορισμένων λεπτομερειών: η σειρά με την οποία πραγματοποιείται η φιγούρα, η στάση και η αυθόρμητη συμπεριφορά του παιδιού, ο χρόνος που απαιτήθηκε και η ποσότητα του χαρτιού που χρησιμοποιήθηκε.

Τα ανασφαλή παιδιά θα αναζητήσουν πρότυπα για να αντιγράψουν, αντί να επινοήσουν δικές τους φιγούρες. Στην προκειμένη περίπτωση, αν το τεστ γίνεται ομαδικά, πρέπει να βάλουμε τα παιδιά να καθίσουν όσο το δυνατόν πιο μακριά το ένα από το άλλο, ώστε να περιορίσουμε στο ελάχιστο το ενδεχόμενο επηρεασμού τους από το σχέδιο του διπλανού ή ακόμη και την αντιγραφή. Στο ατομικό τεστ πρέπει να προσέξουμε ώστε να μη βλέπει το παιδί εικόνες ή ανθρώπινες φιγούρες που μπορεί να χρησιμοποιήσει ως πρότυπο. Στην περίπτωση που το παιδί αποφασίσει να σχεδιάσει τον αξιολογητή, καλό είναι να του το απαγορεύσουμε, παίρνοντας φυσικά υπόψη την ευαισθησία του· αν αυτό δεν είναι εφικτό, αφού θα έχει ολοκληρώσει την πρώτη φιγούρα, μπορούμε να του πούμε: «Τώρα σχεδίασε ένα πρόσωπο εξολοκλήρου της φαντασίας σου».

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Το τεστ της ανθρώπινης φιγούρας μάς δίνει μια πρώτη αλλά αρκετά σωστή εικόνα της ψυχοσωματικής ανάπτυξης και του επιπέδου σχεδιαστικής εξέλιξης στο οποίο έχει φτάσει το παιδί. Στον πίνακα που ακολουθεί παραθέτουμε τα στάδια αυτής της εξέλιξης: όπως μπορεί να δει κανείς, υπάρχει μια αξιοσημείωτη

διαφορά ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια σε ορισμένες από τις μεταβλητές της ανθρώπινης φιγούρας. *Προσοχή:* Τα δεδομένα που έχουν συγκεντρωθεί στον πίνακα είναι κατά προσέγγιση. Μπορεί δηλαδή το παιδί να μην ακολουθεί ακριβώς σε όλες τις φάσεις της ανάπτυξής του αυτό το εξελικτικό μοντέλο.

Κορίτσια**Αγόρια****3 ετών**

άνθρωπος-γυρίνος

άνθρωπος-γυρίνος

4 ετών

κεφάλι

κεφάλι

μάτια

μάτια

κορμός

σωστά προσανατολισμένο

σχέδιο

βραχίονες

σκέλη

5 ετών*όπως παραπάνω και επιπλέον*

στόμα

μύτη

μύτη

μακρύς κορμός

βραχίονες ενωμένοι με

βραχίονες

το σώμα

βραχίονες ενωμένοι με

πόδια

το σώμα

χρωματισμένο ένδυμα

σκέλη ενωμένα με το

σώμα

πόδια

χρωματισμένο ένδυμα

6 ετών*όπως παραπάνω και επιπλέον*

μαλλιά

ρεαλιστικά χρώματα στο

μακρύς κορμός

πρόσωπο

βραχίονες σχεδιασμένοι με

στόμα

δύο γραμμές

περιγράμματα με μολύβι

σκέλη σχεδιασμένα με

βραχίονες με δύο

δύο γραμμές

γραμμές

παντελόνι ή φούστα

σκέλη σχεδιασμένα με

παπούτσια

δύο γραμμές

παντελόνι

7 ετών*όπως παραπάνω και επιπλέον*

ρεαλιστικά χρώματα στο

δάχτυλα

πρόσωπο

παπούτσια

περίγραμμα με μολύβι

δάχτυλα

8 ετών*όπως παραπάνω και επιπλέον*

εξελιγμένα μάτια

βραχίονες με αναλογίες

σχεδιασμένος κορμός

σκέλη με αναλογίες

λαιμός

βραχίονες με αναλογίες

σκέλη με αναλογίες

σωστή θέση των βραχιόνων

ευλύγιστα σκέλη

μανίκια και μπούστο

στο ίδιο χρώμα

9 ετών*όπως παραπάνω και επιπλέον*

εξελιγμένο στόμα
 σχεδιασμένος λαμός
 αναγνωρίσιμο φύλο
 ζώνη

εξελιγμένο στόμα
 εξελιγμένη μύτη
 σχεδιασμένος κορμός
 αναγνωρίσιμο φύλο
 σωστή θέση των
 βραχιόνων

10 ετών*όπως παραπάνω και επιπλέον*

όμοιο πλάτος ματιών
 ώμοι
 κεφάλι με αναλογίες
 παλάμη του χεριού
 πέντε δάχτυλα
 αναγνωρίσιμη ηλικία

εξελιγμένα μάτια
 παλάμη του χεριού
 ευλύγιστα σκέλη
 φυσική στάση των
 ποδιών
 μανίκια και μπούστο στο
 ίδιο χρώμα
 αναγνωρίσιμη ηλικία

11 ετών*όπως παραπάνω και επιπλέον*

εξελιγμένη μύτη
 κόμμωση
 φυσική στάση των ποδιών

μαλλιά
 λαμός
 ώμοι
 ζώνη

12 ετών*όπως παραπάνω και επιπλέον*

όμοιο ύψος ματιών
 τρεις λεπτομέρειες στα μάτια
 κόρη του ματιού
 φρύδια
 κόκκινο στόμα

όμοιο πλάτος ματιών
 κόρη του ματιού
 κόμμωση
 κεφάλι με αναλογίες
 εξατομικευμένη φιγούρα

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

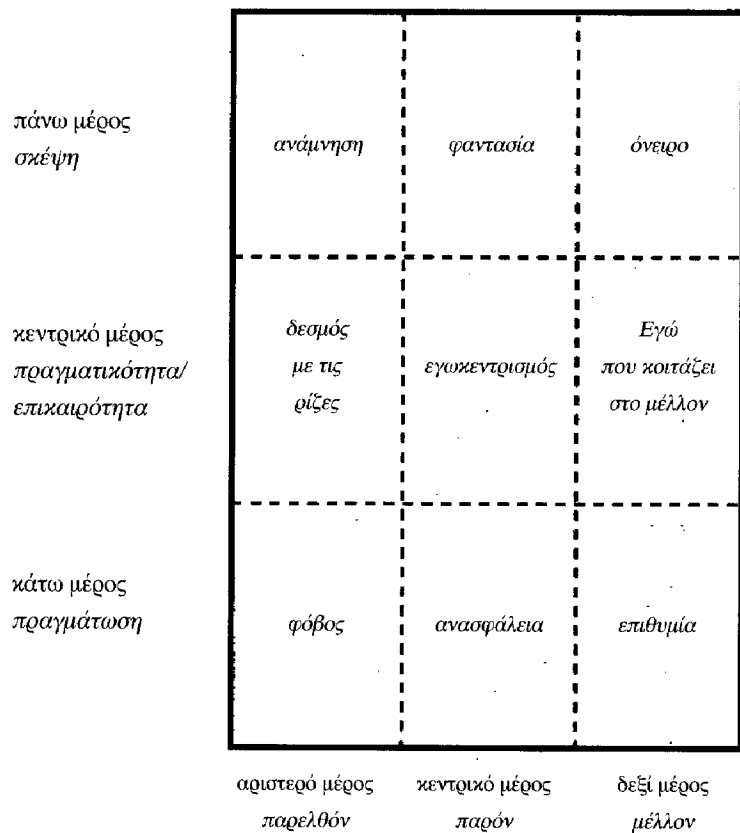
Το σχέδιο της ανθρώπινης φιγούρας θα πρέπει να αναλυθεί σύμφωνα με ένα σχήμα που επιτρέπει να διαπιστωθούν τόσο οι βασικές πλευρές της προσωπικότητας του παιδιού όσο και ορισμένες λεπτομέρειες που μπορεί να βοηθήσουν στην κατανόηση της συμπεριφοράς του.

Διάταξη της μορφής πάνω στην κόλα

Η διάταξη του σχεδίου ακολουθεί έναν ερμηνευτικό νόμο που ορίζεται ως «χωρικός συμβολισμός» και αποδίδει σε κάθε περιοχή της κόλας, εννοούμενης ως χώρος-περιβάλλον, συγκεκριμένη και ακριβή σημασία.

Για να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα από την τοποθέτηση της ανθρώπινης φιγούρας στην κόλα, πρέπει η επιλογή του παιδιού να αποτελεί συνήθειά του και να μην οφείλεται σε κάποιο εξωτερικό γεγονός ή παρεμβολή.

Ας φανταστούμε ότι η κόλα υποδιαιρείται σε εννέα μέρη: στο καθένα απ' αυτά, όταν καλύπτεται, αντιστοιχεί μια πραγματικότητα που χαρακτηρίζει το πώς είναι κανονικά το παιδί,

τις τάσεις του, τη βασική στάση του σε σχέση με τη ζωή και το περιβάλλον.

Η επιλογή του παιδιού να τοποθετήσει το σχέδιο στις διάφορες περιοχές της κόλας εξαρτάται εκτός από τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του και από την ηλικία και την ιδιαίτερη συγνηθισιακή – συναισθηματική κατάσταση που βιώνει το παιδί τη στιγμή της σχεδίασης. Έτσι, ένα σχέδιο τοποθετημένο

ψηλά και αριστερά στην κόλα εκτός του ότι δείχνει την τάση του παιδιού να δένεται με τις αναμνήσεις αποτελεί επίσης σημάδι ντροπαλότητας ή αναστολής, που συνδέεται με αρνητικές εμπειρίες: νοσηλεία σε νοσοκομείο, αρρώστια, εγκατάλειψη ή, πιο απλά, υπερβολικές απαιτήσεις των γονέων ή των παιδαγωγών. Το παιδί εκφράζει με αυτό τον τρόπο την επιθυμία του να ξεφύγει από τις ευθύνες του παρόντος επιστρέφοντας νοερά στο παρελθόν.

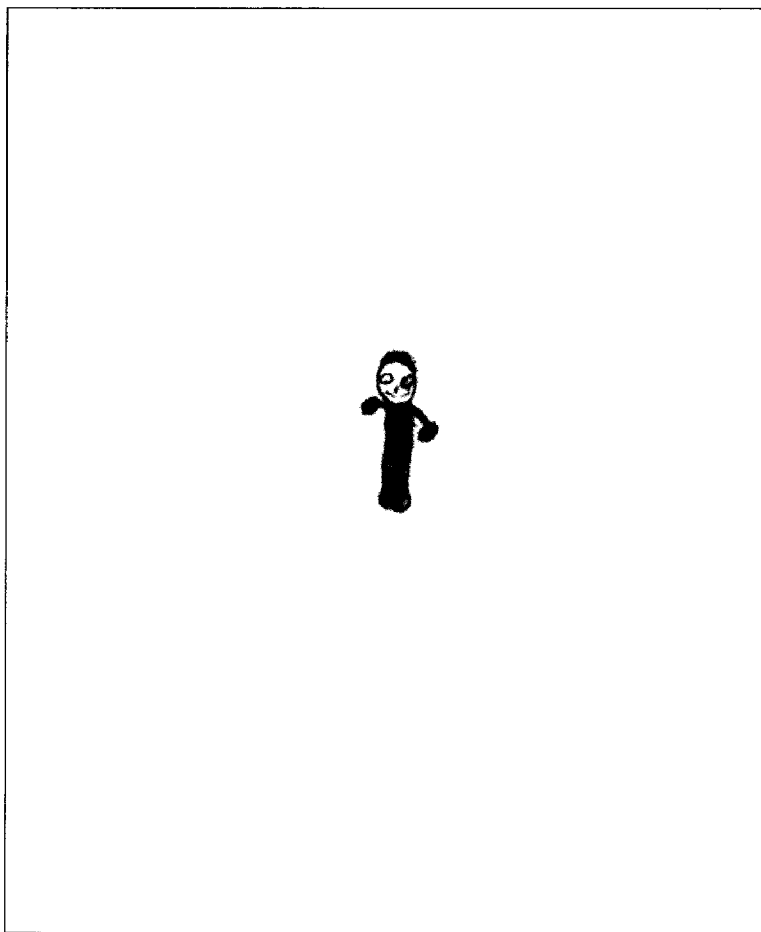
Συνήθως, το παιδί που έχει την τάση να καλύπτει την αριστερή πλευρά της κόλας εκφράζεται με αυθορμητισμό, επιδιώκει τη συμμετοχή, είναι εγκάρδιο και δεμένο με τη μητέρα. Αντίθετα, όποιο σχεδιάζει στα δεξιά εκφράζει αυτοκυριαρχία, έντονη θέληση να μεγαλώσει και είναι δεμένο περισσότερο με τον πατέρα.

Όσον αφορά στην κάθετη υποδιαίρεση της κόλας, τα μικρότερα παιδιά τείνουν να χρησιμοποιούν κυρίως το κάτω μέρος της, όπου αισθάνονται μεγαλύτερη προστασία, τουλάχιστον μέχρι την ηλικία των 3 ετών, για να περάσουν αργότερα στο κεντρικό μέρος, το οποίο καλύπτεται από όλα σχεδόν τα παιδιά μετά την ηλικία των 7 ετών περίπου.

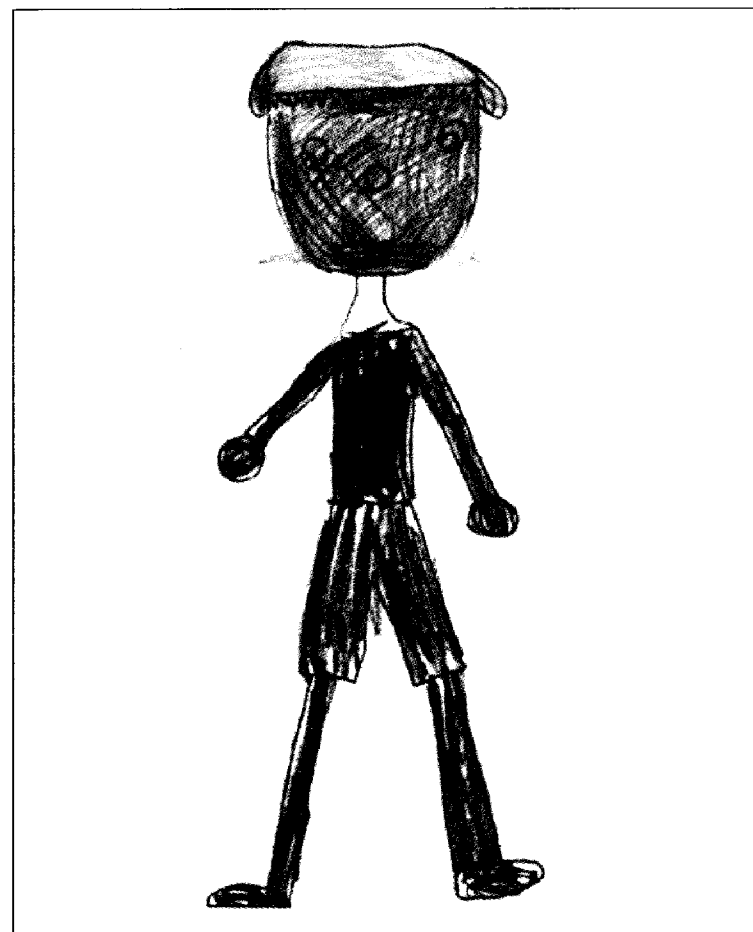
Διαστάσεις του σχεδίου

Η συνολική διάσταση της ανθρώπινης φιγούρας, σχεδιασμένη σε μια κόλα κανονικού μεγέθους (21×29,7 εκατοστά), είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αντίληψη που έχει το παιδί για τον εαυτό του, το σώμα του και την προσωπική του εικόνα μέσα στο περιβάλλον. Η διάσταση μετριέται από την κορυφή του κεφαλιού, συμπεριλαμβάνονται τα μαλλιά ή το καπέλο, μέχρι τις πατούσες.

ΜΙΚΡΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ 🐦 Δηλώνει χαμηλή αυτοεκτίμηση. Το παιδί θεωρεί τον εαυτό του ασήμαντο, τείνει να τον υποτιμά, δεν πιστεύει στην προσωπική του δύναμη, φοβάται τη σύγκριση με τους άλλους και το περιβάλλον γενικότερα. Αποτελεί λοιπόν σημάδι ντροπαλότητας.

ΜΕΓΑΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ 🐦 Η ανθρώπινη φιγούρα θεωρείται μεγάλων διαστάσεων αν καλύπτει πάνω από το μισό μιας κανονικής κόλας. Το παιδί που σχεδιάζει μια τέτοια φιγούρα εκφράζει σιγουριά και εμπιστοσύνη στον εαυτό του, εξωστρέφεια και πληθωρικότητα, φτάνοντας σε ακραίες περιπτώσεις, ακόμη και στην αδιακρισία.

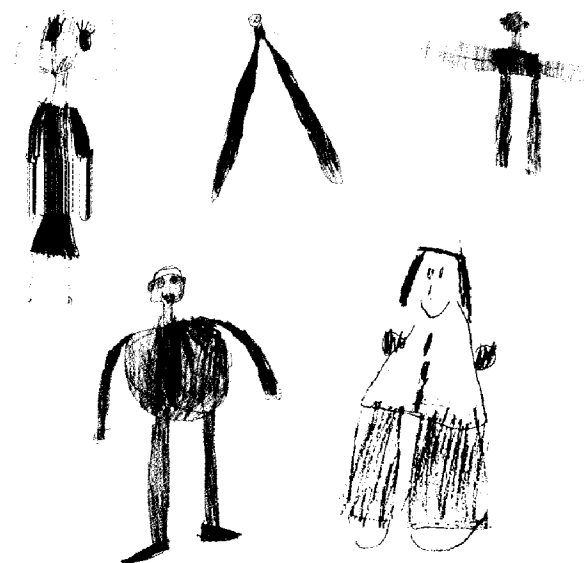
ΣΩΣΤΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ Πρόκειται για τη διάσταση που ενδεικτικά περικλείεται ανάμεσα στα 8 και 18 εκατοστά. Σ' αυτή την περίπτωση όμως καλό είναι να επισημάνουμε ότι παρουσιάζονται ουσιαστικές διαφορές ανάλογα με την ηλικία και το φύλο.

Στα πρώτα χρόνια τους (3-4 ετών), τα αγόρια τείνουν να σχεδιάζουν κυρίως μεγάλες φιγούρες, ως έκφραση της ανάγκης τους να αποδείξουν πρόωρα, μολονότι ασυνείδητα, τουλάχιστον τη σωματική τους υπεροχή· τα κορίτσια παρουσιάζουν αντίθετα μια κανονική και προσοδευτική αύξηση, που τα κάνει να σχεδιάζουν μεγαλύτερες φιγούρες σε σχέση με τους συνομηλίκους τους κατά την εφηβική ηλικία, όταν γίνεται εντονότερη η ασυνείδητη ανάγκη τους να αρέσουν.

Η αύξηση των διαστάσεων της ανθρώπινης φιγούρας στα κορίτσια είναι σταθερή, ενώ στα αγόρια παρουσιάζει δύο κρίσιμα χρονικά σημεία: γύρω στην ηλικία των 5-6 ετών και στην εφηβεία. Η εξήγηση αυτού του μοναδικού φαινομένου συνδέεται αναμφίβολα με τα δύο βασικά σημεία εξέλιξης της συγκινησιακής – συναισθηματικής και σεξουαλικής σφαίρας του παιδιού, που σχετίζεται άμεσα με τη διαδικασία αναζήτησης ταυτότητας. Το πρώτο συνοδεύει την εξέλιξη της αυτοκυριαρχίας στην τήρηση των επιβεβλημένων από τους γονείς κανόνων: απ' αυτό συνεπάγεται μια μεγαλύτερη συνειδητοποίηση της προσωπικής ύπαρξης. Το δεύτερο κρίσιμο σημείο για τ' αγόρια εμφανίζεται στην εφηβεία και οφείλεται στο φόβο της ανάπτυξης, της απομάκρυνσης από τη μητέρα και της απάρνησης των προνομίων που παρέχει η παιδική ηλικία: στη φάση αυτή σημειώνεται ένα είδος παλινδρόμησης, που εκδηλώνεται με τη μείωση των διαστάσεων της ανθρώπινης φιγούρας. Σε αυτό πρέπει να προστεθεί το γεγονός, σαφώς πολιτισμικό, ότι τα κορίτσια ακόμη και σήμερα συνηθίζουν να αυτοδιαχειρίζονται, ενώ τα αγόρια είναι λιγότερο αυτόνομα.

Αναλογίες

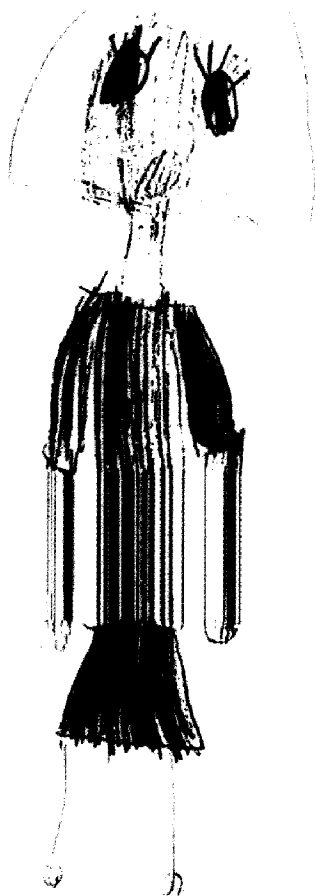
Οι αναλογίες αφορούν στη σχέση ανάμεσα στο κεφάλι, στον κορμό και στα άκρα και στη σχέση των διαφόρων λεπτομερειών καθενός απ' αυτά μεταξύ τους: για παράδειγμα, μεταξύ των διαστάσεων των ματιών και του προσώπου ή μεταξύ των διαστάσεων του χεριού και του βραχίονα.

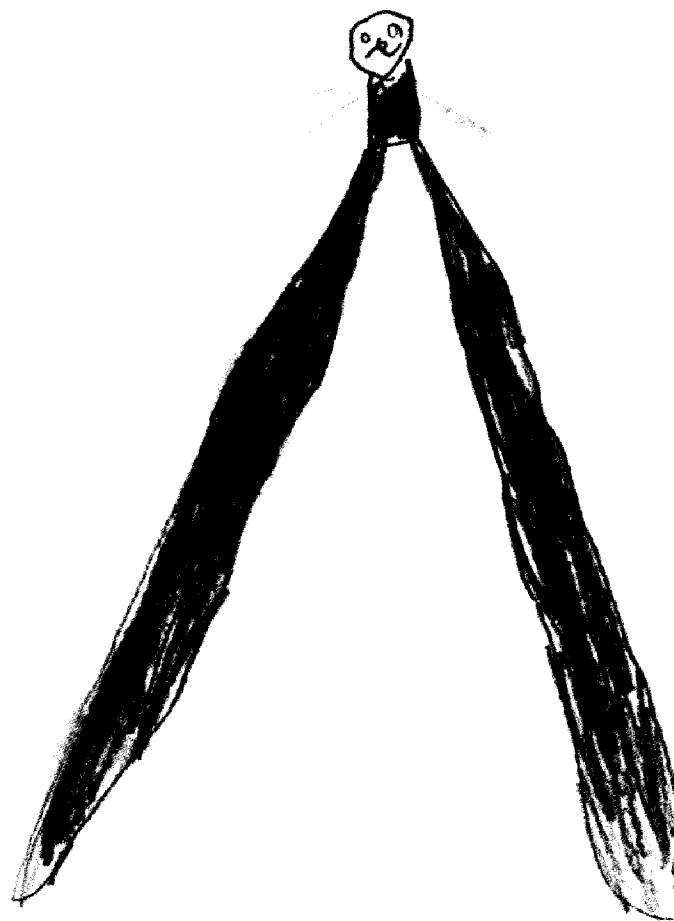
Δεν υπάρχει ακριβής κανόνας για να καθορίσουμε μια σωστή αναλογία, η οποία εξάλλου αποκτάται με την εξέλιξη της σχεδιαστικής ωρίμανσης και της συνολικής ανάπτυξης του παιδιού.

Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι παρακάτω «δυσαναλογίες»:

ΜΕΓΑΛΟ ΚΕΦΑΛΙ Φανερώνει έντονη ανάγκη για ανταλλαγή τόσο τροφής (μεγάλο πρόσωπο = μεγάλο στόμα) όσο και επικοινωνίας. Συχνά τα παιδιά που σχεδιάζουν ανθρώπινες φιγούρες με πολύ μεγάλο κεφάλι αρέσκονται στην αυτοπροβολή, εκδηλώνοντας ακόμη και επιδεικτική συμπεριφορά.

ΜΙΚΡΟ ΚΕΦΑΛΙ Μπορεί να αποτελεί ένδειξη δυσάρεστων εμπειριών που βιώθηκαν κατά τις περιόδους της πρώτης διατροφής και του απογαλακτισμού: νοσηλεία σε νοσοκομείο, τροφικές ιδιαιτερότητες, επιβεβλημένες δίαιτες που οφείλονται σε γαστρεντερικές ενοχλήσεις, αλλά και μειωμένη όρεξη.

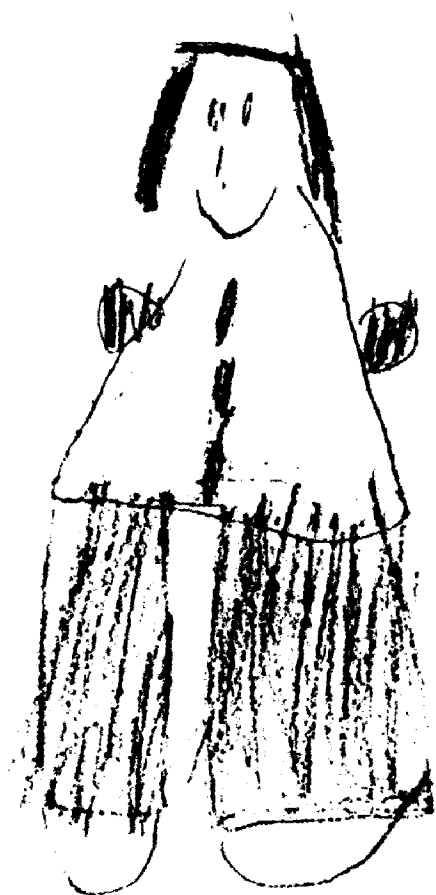
ΜΑΚΡΥΣ ΛΑΙΜΟΣ Εκφράζει την ανάγκη του παιδιού να εξερευνήσει, να αντιληφθεί προσωπικά όσα συμβαίνουν γύρω του, για να μπορέσει στη συνέχεια με τη φαντασία του να δημιουργήσει έναν κόσμο από όνειρα και ικανοποιήσει. Υπάρχει λοιπόν μια τάση στο παιδί να απομακρύνεται με ευκολία από την πραγματικότητα.

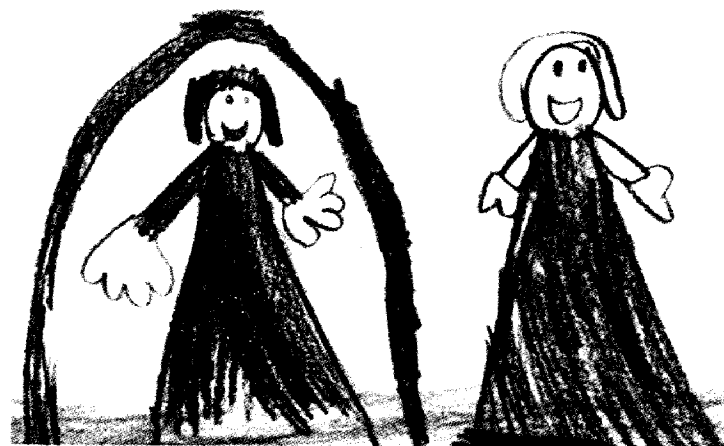
ΜΑΚΡΙΟΙ ΒΡΑΧΙΟΝΕΣ Φανερώνουν την ανάγκη του παιδιού να επικοινωνήσει, να συνευρεθεί, να αγκαλιάσει τους πάντες και τα πάντα. Αποτελούν επίσης έκφραση συναισθηματικής πληθωρικότητας και διαλλακτικού χαρακτήρα, πάντα βέβαια αν δεν υπάρχουν άλλες ενδείξεις που μπορεί να δηλώνουν επιθετικότητα, όπως, για παράδειγμα, γαμπά χέρια ή κλειστές γροθιές, ιδιαίτερα εμφανή δόντια, στόμα κόκκινο και έντονα σχεδιασμένο...

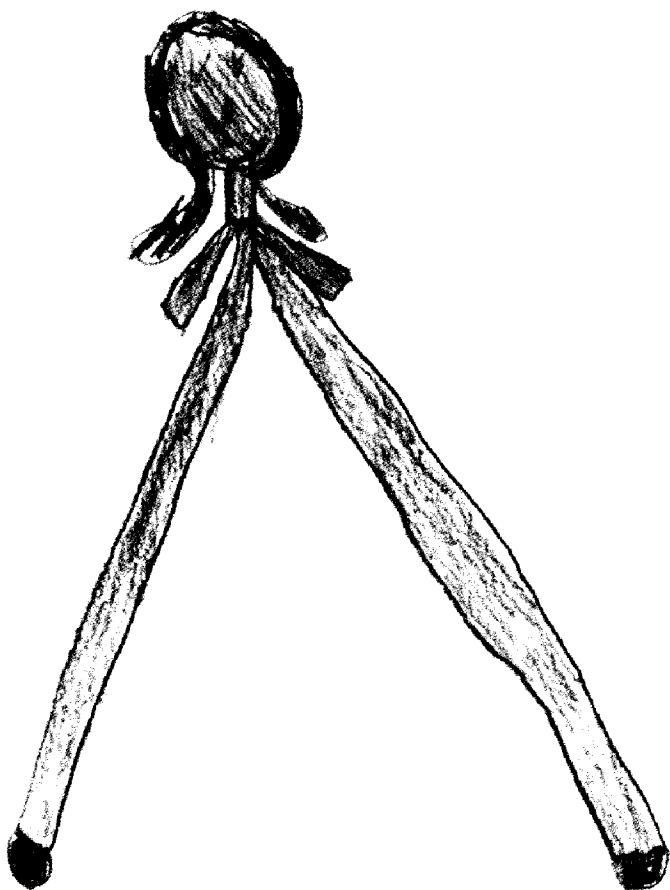
ΚΟΝΤΟΙ ΒΡΑΧΙΟΝΕΣ Το παιδί εκφράζει μ' αυτό τον τρόπο το φόβο του να συναναστραφεί τους άλλους, την ανασφάλειά του ή τη φυσιολογική ντροπαλότητά του, με άλλα λόγια χαρακτηριστικά που μπορεί να φρενάρουν το πέταγμά του προς τον κόσμο. Χρειάζεται να το καθησυχάσουμε και να του εξασφαλίσουμε μια ζωή με γαλήνιες και ήρεμες σχέσεις.

ΜΕΓΑΛΑ ΧΕΡΙΑ Τα χέρια χρησιμεύουν για να χαϊδέψουμε, να αγγίξουμε, να χειριστούμε, αλλά και για να χειροδικήσουμε· να λοιπόν που η σημασία τους μπορεί να είναι αμφίσημη, μολονότι σε κάθε περίπτωση φανερώνουν την ανάγκη του παιδιού για έντονες και συχνές ανταλλαγές.

ΜΑΚΡΙΑ ΣΚΕΛΗ Τα σκέλη λειτουργούν ως μέσα σταθερότητας και κίνησης. Αν είναι μακριά, απεικονίζουν την ανάγκη σταθερότητας και ασφάλειας. Αν είναι υπερβολικά μακριά, μπορεί και να εκφράζουν τη θέληση του παιδιού να μεγαλώσει γρήγορα, ώστε να «φτάσει» κάποιον ενήλικο που αποτελεί πρότυπο για το παιδί.

ΚΟΝΤΑ ΣΚΕΛΗ Δείχνουν ευρωστία, σιγουριά και φυσική αντοχή. Σ' αυτή την περίπτωση, πρόκειται για ένα παιδί που όπως λένε «πατά γερά στη γη».

ΜΕΓΑΛΑ ΜΑΤΙΑ Τα μάτια είναι «ο καθρέφτης της ψυχής» και αν σχεδιαστούν μεγάλα, τονίζουν τη θέληση του παιδιού να κυριαρχήσει στα πράγματα, την περιέργειά του, ακόμη και σε σχέση με τα συναισθήματα αυτών που βρίσκονται γύρω του. Αποτελούν λοιπόν μια σημαντική ένδειξη για να επισημάνουμε πιθανά μηνύματα άρνησης που αντιλαμβάνεται το παιδί από την πλευρά των ενηλίκων.

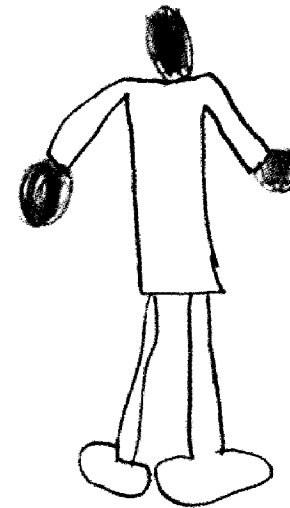
Σχεδιαστική γραμμή

Με τον όρο αυτόν εννοούμε τόσο τον τρόπο σχεδίασης, ο οποίος μπορεί να αποτελείται από *καμπύλες γραμμές ή αιχμές*, καθώς και τη *δύναμη* που ασκεί το παιδί στην κόλα και που δείχνει την ένταση της καταβαλλόμενης ψυχοσωματικής ενέργειας, όσο και τη *διαχείριση* αυτής της δύναμης, που μπορεί να είναι *συνεχής και στρωτή*, να *εναλλάσσεται με φωτοσκιάσεις ή να είναι αποσπασματική*... Η σχεδιαστική γραμμή αποτελεί καθαρά τεχνική ένδειξη, που επιτρέπει στο γραφολόγο να επισημάνει μερικά ιδιοσυστατικά στοιχεία του σχεδιαστή πέρα από το να διακρίνει την παρουσία παρεμβολών, κυρίως συναισθηματικών, εξωγενούς ή ενδογενούς προελεύσεως.

Τρόπος σχεδίασης

ΚΑΜΠΥΛΩΔΗΣ ΤΡΟΠΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΗΣ Παρατηρείται στο παιδί που επιδεικνύει αξιοσημείωτη ικανότητα προσαρμογής, εξωστρεφή διάθεση και εξάρτηση από τη συναίνεση και την αποδοχή που προέρχονται από το περιβάλλον του.

Ο ανοιχτός χαρακτήρας του ευνοεί την κοινωνικοποίηση με τους συνομηλίκους του και την προσαρμογή του ακόμη και σε νέες καταστάσεις, γι' αυτό δε θα αντιμετωπίσει δυσκολίες κατά τη φοίτηση αρχικά στο νηπιαγωγείο και αργότερα στο δημοτικό. Ο ενήλικος βέβαια οφείλει να πάρει υπόψη του αυτή την προδιάθεση του παιδιού

και να αποφύγει υπερβολικούς ή άχρηστους περιορισμούς στη φυσική του εξωστρέφεια.

ΓΩΝΙΩΔΗΣ ΤΡΟΠΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΗΣ Αυτός ο τρόπος σχεδίασης στην απεικόνιση της ανθρώπινης φιγούρας οδηγεί στη δημιουργία γεωμετρικών και αιχμηρών σχημάτων, που θυμίζουν ρομπότ. Το παιδί τείνει να υπογραμμίζει το περίγραμμά τους τροποποιώντας αφνίδια την πορεία των γραμμών με αποτέλεσμα να δημιουργεί σχεδόν παντού αιχμές και γωνίες. Αυτός ο τρόπος σχεδίασης χαρακτηρίζει το παιδί στο οποίο η θέληση και η επιμονή τείνουν να υπερισχύουν του αυτοσχεδιασμού και του αυθορμητισμού, πράγμα που οφείλεται είτε σε μια διαπαιδαγώγηση που δίνει ιδιαίτερη σημασία στην τάξη και στον έλεγχο είτε απλώς σε μια επιθετική ιδιοσυγκρασία, η οποία αντιτίθεται στις απαιτήσεις και τις κατευθύνσεις που του επιβάλ-

λονται από το περιβάλλον. Αυτή η τάση μπορεί να έρθει στην επιφάνεια ή να ενισχυθεί ακόμη και από γεγονότα που υπονομεύουν τη γαλήνη του παιδιού, όπως η γέννηση ενός μικρότερου αδελφού.

Η δύναμη

ΛΙΓΟΣΤΗ ΔΥΝΑΜΗ Χαρακτηρίζει τα πολύ ευαίσθητα παιδιά, για τα οποία το παραμικρό ερέθισμα είναι αιτία ανάπτυξης αλλά και προτροπής, που ενέχει όμως τον κίνδυνο να μειώσει την ικανότητα του παιδιού να αντιμετωπίζει για πολύ τις ματαιώσεις.

ΜΕΓΑΛΗ ΔΥΝΑΜΗ Χαρακτηρίζει το παιδί που αντιμετωπίζει τη ζωή και τις εμπειρίες με τόλμη, ενθουσιασμό και αποφασιστικότητα: δε φοβάται το περιβάλλον, είναι σίγουρο για τον εαυτό του και δρα συνήθως παρορμητικά και χωρίς πολλή σκέψη.

Μια μέτρια δύναμη, που δεν υπερβάλει δηλαδή, αλλά ούτε υπολείπεται, αποτελεί ένδειξη εξισορρόπησης των δυνάμεων του παιδιού που προορίζονται για την επίτευξη των προσωπικών του στόχων.

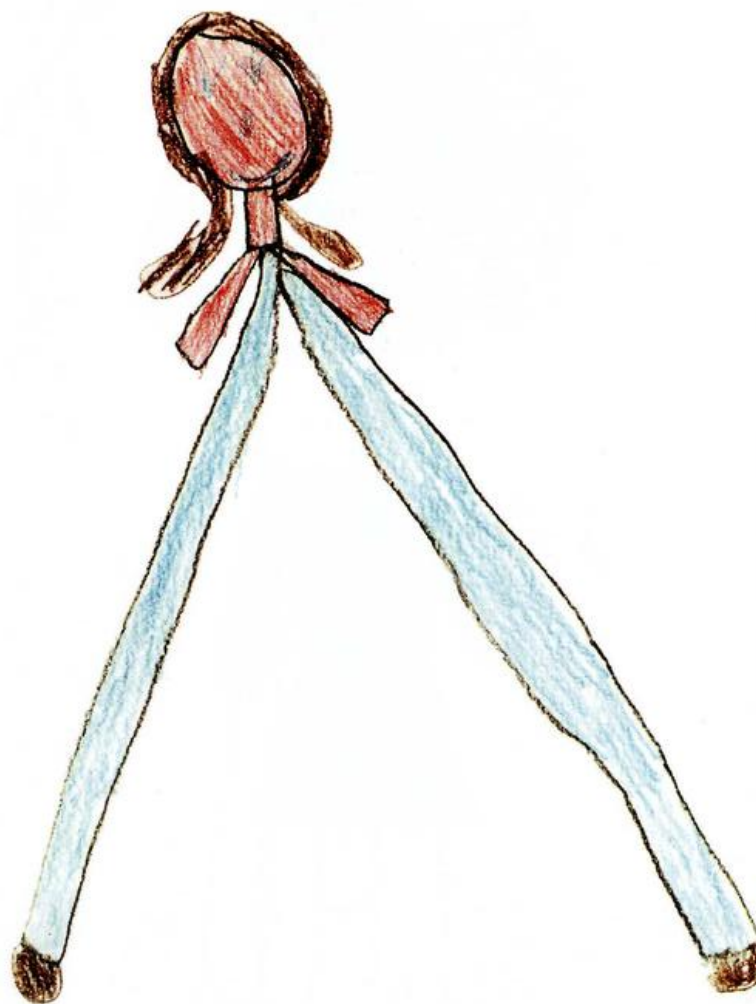

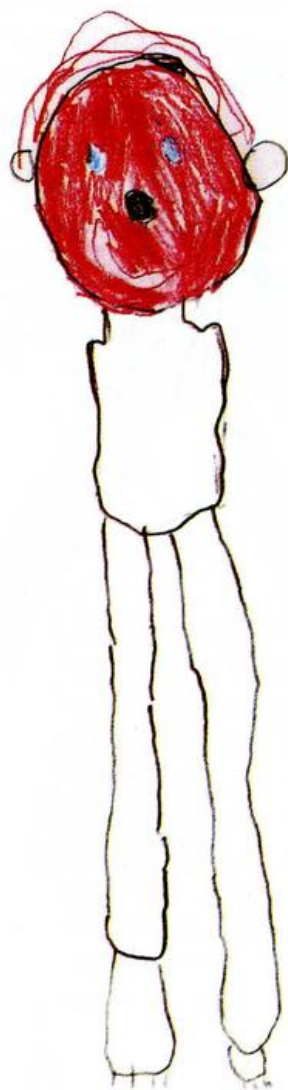
*Διαχείριση της δύναμης***ΣΥΝΕΧΗΣ ΚΑΙ ΣΤΡΩΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ**

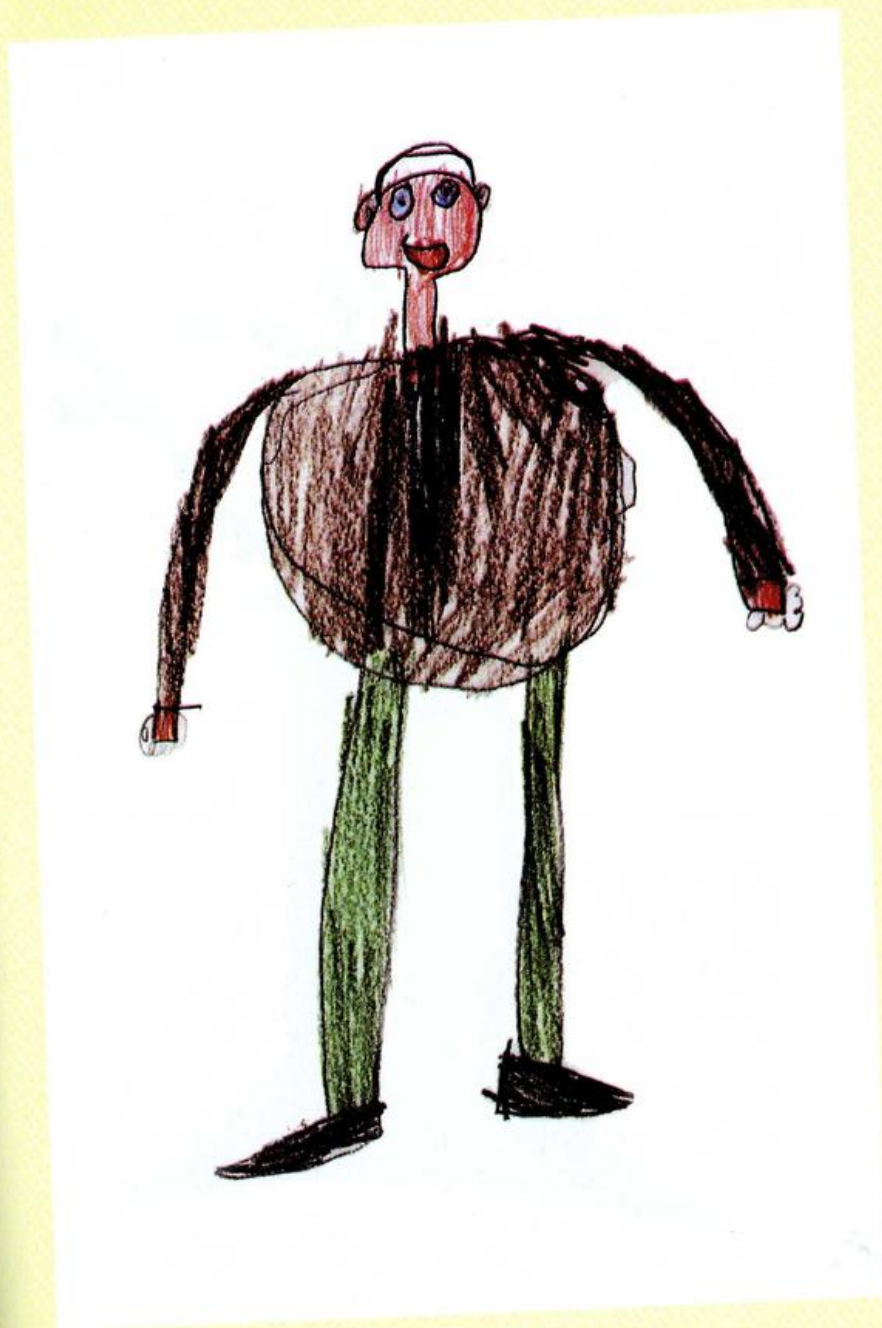
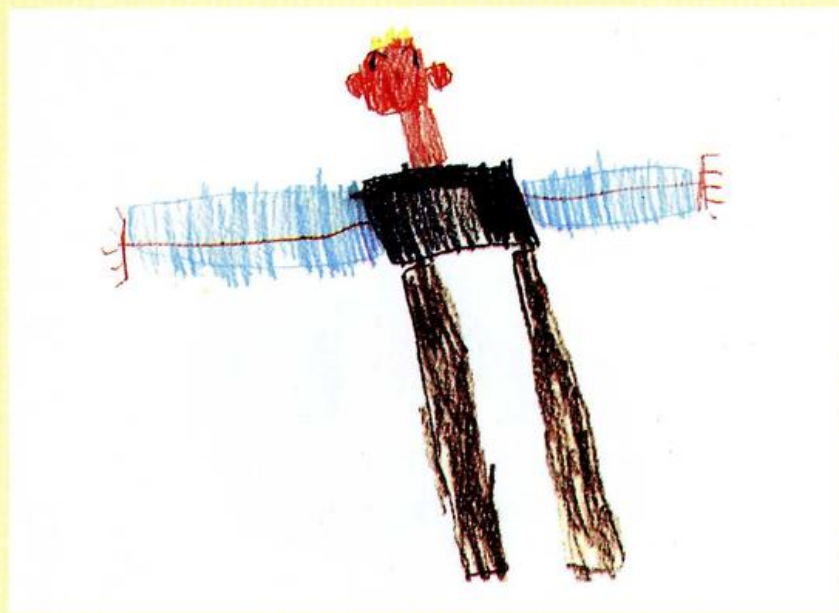
Χαρακτηρίζει το διαθέσιμο και σίγουρο για τα αισθήματά του παιδί, που βιώνει τις κοινωνικές σχέσεις με ικανότητα προσαρμογής, η οποία με τη σειρά της διευκολύνει αυτές τις σχέσεις. Ο χαρακτήρας του είναι ανοιχτός, κοινωνικός, συναισθηματικός και ελάχιστα εριστικός, γιατί είναι ήρεμος. Η ευχέρεια στη διαχείριση της δύναμης βελτιώνεται με την ηλικία του παιδιού.

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΥ ΕΝΑΛΛΑΣΣΕΤΑΙ ΜΕ ΦΩΤΟΣΚΙΑΣΕΙΣ Ή ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΚΗ Πρόκειται για μια ασταθή πίεση που δηλώνει ανικανότητα του παιδιού να συνεχίσει για πολύ την προσπάθειά του, εύκολη κόπωση και τάση για αφηρημάδα. Χαρακτηρίζει το παιδί που χρειάζεται να το καθησυχάζουν συχνά και δεν υποφέρει τις συνεχείς προτροπές για έντονες και χωρίς διαλείμματα ασχολίες.

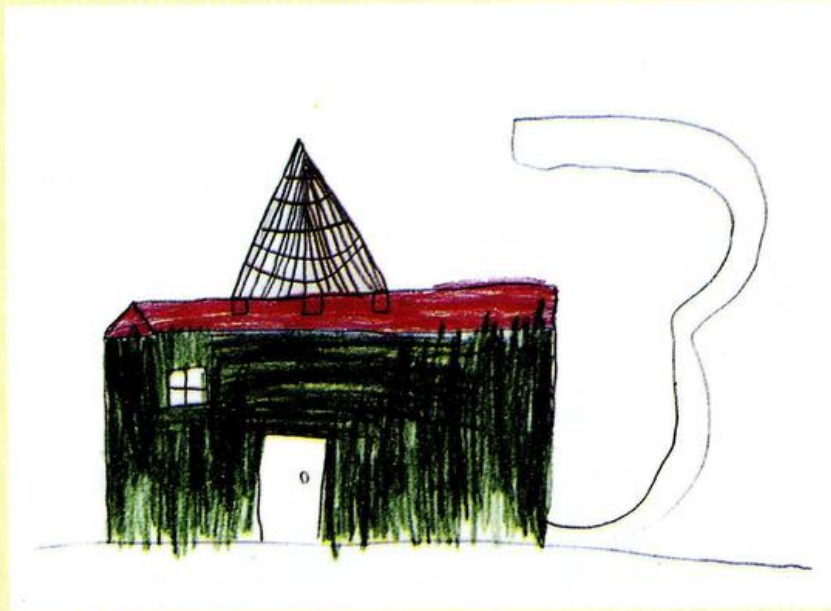

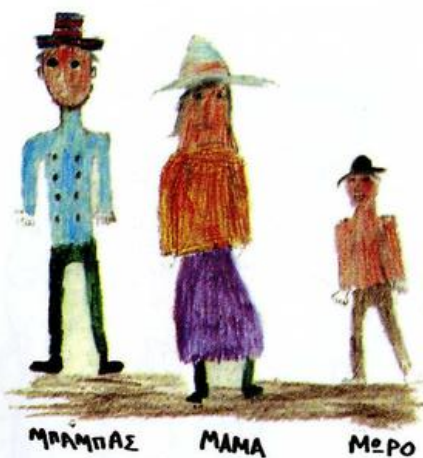
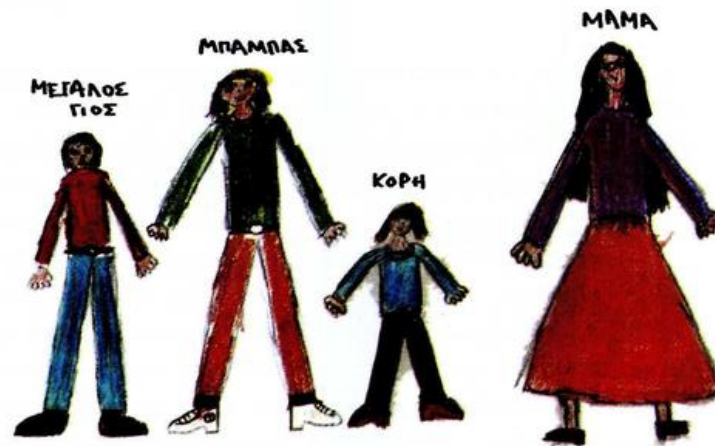
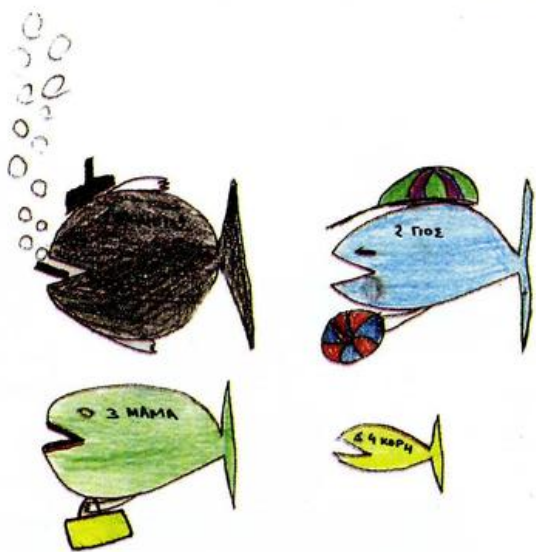

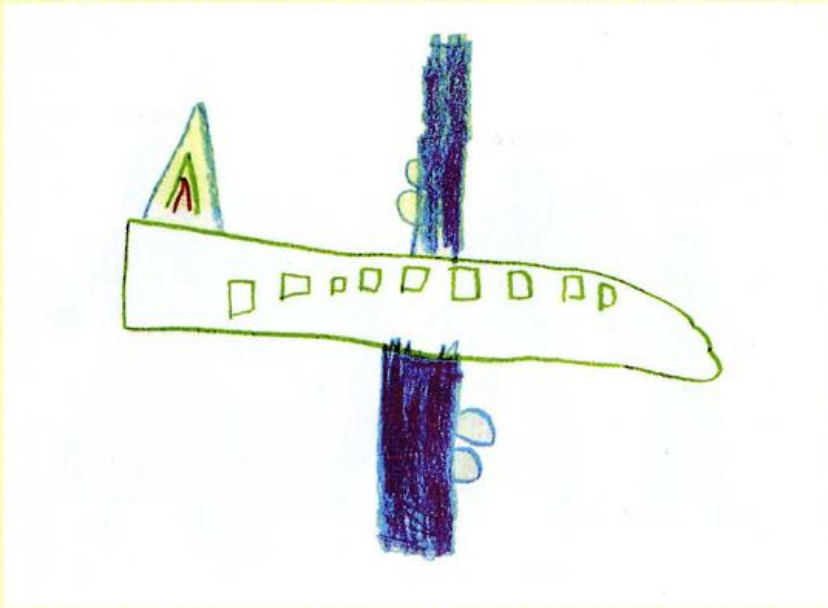

Η ΚΑΡΔΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΡΙΩΝ

Χρώματα

Το χρώμα της ανθρώπινης φιγούρας αποτελεί ένδειξη ωρίμανσης και επιτρέπει να ερμηνεύσουμε με περισσότερη ακρίβεια το σχέδιο, κυρίως όσον αφορά στο συγκινησιακό – συναισθηματικό κόσμο του παιδιού. Πράγματι, όταν το παιδί δε χρησιμοποιεί τα χρώματα που έχει στη διάθεσή του, πρέπει να αναρωτηθούμε αν βιώνει με ηρεμία την ανάπτυξή του.

Η χρήση των χρωμάτων για το σχηματισμό του περιγράμματος της φιγούρας είναι φυσιολογική μέχρι την ηλικία των 5-6 ετών· αργότερα, αντίθετα, δε συνηθίζεται, και αν αυτό συμβαίνει, πρέπει να αναρωτηθούμε μήπως η διανοητική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού δεν εξελίσσεται ομαλά.

Πριν αναλύσουμε τη σημασία των χρωμάτων (είναι επτά τα χρώματα που δίνονται στο παιδί), είναι αναγκαίο να αξιολογήσουμε τον τρόπο χρήσης τους και την ένταση της γραμμοσκίασης. Τα *παστέλ χρώματα* που χρησιμοποιούνται με ομοιογενή και ανάλαφρο τρόπο αποτελούν ένδειξη πλούσιας συναισθηματικότητας, ευαισθησίας, γλυκύτητας ή και ντροπαλότητας. Τα *δυνατά και έντονα χρώματα* δηλώνουν αντίθετα συναισθηματική ένταση (τόσο αγάπη όσο και επιθετικότητα ή οργή), αλλά και διάθεση του παιδιού να αντιμετωπίσει με αποφασιστικότητα τη ζωή.

Ένα ακόμη στοιχείο που πρέπει να πάρουμε υπόψη μας είναι ο *ρεαλισμός των χρωμάτων* του σχεδίου. Αν το παιδί χρωματίζει ένα ή περισσότερα μέρη της φιγούρας με ασυνήθιστο ή ανορθόδοξο τρόπο, δεν κάνει τίποτε άλλο από το να μας στέλνει ένα μήνυμα που πρέπει να ερμηνεύσουμε. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, ένα σχέδιο όπου ο *λαιμός της ανθρώπινης φιγούρας* είναι χρωματισμένος με έντονο κόκκινο: η επιλογή αυτή μπορεί να δηλώνει κάποιο τραύμα του παιδιού σε εκείνο το σημείο του σώματος, κάποια αρρώστια, ένα οργανικό ή ψυχοσω-

ματικό πρόβλημα που συνδέεται με το λαϊμό, την κατάποση ή την αναπνοή.

ΜΠΛΕ

Λέξεις-κλειδιά: ηρεμία, γαλήνη, έλλειψη ανταγωνισμού, συνεννόηση...

Αν επικρατεί: Υπάρχει έντονος αυτοέλεγχος, αλλά αν βρίσκεται σε υπερβολική ποσότητα (αν έχει χρησιμοποιηθεί για το φόντο, το έδαφος, το πάτωμα ή σαν λιμνούλα), εκφράζει κίνδυνο ενούρησης.

ΠΡΑΣΙΝΟ

Λέξεις-κλειδιά: ησυχία, ανάπαυση, ικανοποίηση, ισορροπία, ηρεμία, ευχαρίστηση, ελπίδα...

Αν επικρατεί: Υπάρχει κίνδυνος οκνηρίας ή αναστολής· μερικές φορές, παραδόξως, δηλώνει ανυπακοή, ιδιαίτερα όταν συνοδεύεται από άλλα σημάδια επιθετικότητας (στόμα, δόντια, χέρια...).

ΚΟΚΚΙΝΟ

Λέξεις-κλειδιά: δραστηριότητα, ζωντάνια, ενέργεια, φιλοδοξία, ζωτικότητα, συγκίνηση, διέγερση, πάθος, θάρρος...

Αν επικρατεί: Σημαίνει πληθωρικότητα, εχθρότητα, επιθετικότητα ή βία, ευερεθιστότητα και πιθανές εκρήξεις οργής.

ΚΙΤΡΙΝΟ

Λέξεις-κλειδιά: προσαρμογή, ενέργεια, δυναμισμός, διάθεση για άνοιγμα προς τα έξω, διαίσθηση...

Αν επικρατεί: Μπορεί να φανερώνει μια δύσκολη σχέση με τον πατέρα ή άλλες αιτίες έντασης στο εσωτερικό της οικογένειας.

ΜΟΒ

Λέξεις-κλειδιά: θλίψη, ανησυχία, ζήλια, κυριαρχία στα πάθη, θρησκευτικό αίσθημα, ιδεαλισμός, σεμνότητα...

Αν επικρατεί: Ή αν τέλος πάντων υπάρχει σε αρκετά μεγάλη ποσότητα, μπορεί να φανερώνει υπερβολική παρότρυνση του παιδιού να μεγαλώσει ή να αναλάβει ευθύνες, παρότρυνση που πηγάζει από κάποιον ενήλικο και προκαλεί στο παιδί το φόβο πως δε θα καταφέρει να ικανοποιήσει πλήρως αυτές τις απαιτήσεις.

ΚΑΦΕ

Λέξεις-κλειδιά: σοβαρότητα, λύπη, έλλειψη ανεκτικότητας στις διαφωνίες και τις αντιθέσεις, σύνεση, «άτομο που πατά στη γη»...

Αν επικρατεί: Το παιδί μπορεί να έχει επωμιστεί υπερβολικές ευθύνες σε σχέση με την ηλικία του· είναι δυνατόν κάποια στοιχεία επιθετικότητας να μετατραπούν σε σαδιστική συμπεριφορά ή σε υπερβολικό αυτοέλεγχο με αποτέλεσμα τη μείωση του αυθορμητισμού του παιδιού.

ΜΑΥΡΟ

Λέξεις-κλειδιά: πλούσιος εσωτερικός κόσμος, φόβοι, άγχος, επιφυλακτικότητα, σεμνότητα, μελαγχολία, πόνος...

Αν επικρατεί: Χρειάζεται να τεθεί υπό έλεγχο η υπερευαίσθησία του παιδιού, το οποίο θα μπορούσε να παρουσιάσει αστάθεια χωρίς να υπάρχουν εμφανείς λόγοι.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΙΓΟΥΡΑΣ

Το κεφάλι αναπαριστά τα συναισθήματα που το παιδί έχει αντλήσει από το πρόσωπο της μητέρας του, αλλά αποτελεί και

σύμβολο της αντίληψης που έχει για τον εαυτό του. Πρόκειται για το σημείο απ' όπου ξεκίνησε η απόλαυση του φαγητού ή ο πόνος που προέρχεται από κάποιο σχετικό με αυτό πρόβλημα.

Αν είναι *μεγάλο*, φανερώνει εγωκεντρισμό που, αν και είναι φυσιολογικός στην ηλικία των 6 ετών, μετατρέπεται αντίθετα σε πρόβλημα στις επόμενες ηλικίες. Αποτελεί πάντως σημάδι διαχυτικότητας.

Αν είναι *μικρό*, φανερώνει εσωστρεφή συμπεριφορά, αναδίπλωση του παιδιού στον εαυτό του και συνεπώς δηλώνει δυσκολία στις σχέσεις του με τους άλλους. Μπορεί να εκφράζει ντροπαλότητα.

Τα *χαρακτηριστικά του προσώπου* συγκεντρώνουν όλα σχεδόν τα όργανα επικοινωνίας και ανταλλαγής με τον εξωτερικό κόσμο. Το πρόσωπο *χωρίς χαρακτηριστικά* σημαίνει ότι το παιδί δυσκολεύεται να εκδηλώσει τα συναισθήματά του και χρησιμοποιεί ήδη το μηχανισμό της άρνησης απέναντι σε μια πραγματικότητα που θεωρεί ανυπόφορη.

Τα *μάτια* εκφράζουν τη δύναμη και τη ζωτικότητα που διοχετεύει το παιδί στη σχέση του με τους άλλους, καθώς και την πνευματική του περιέργεια. Αν είναι *μικρά*, αποτελούν ένδειξη εσωστρέφειας, φόβου για επικοινωνία, δυσπιστίας, κυρίως σε σχέση με τον ενήλικο. Αν είναι *κλειστά*, εκφράζουν ναρκισσισμό ή φιλαρέσκεια. Αν είναι *μεγάλα*, φανερώνουν επιθετικότητα που στρέφεται προς τον έξω κόσμο. Η *έλλειψη ματιών*, αρκετά σπάνια πάντως, σημαίνει ότι το παιδί αρνείται να δει και να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα.

Το *στόμα* αποτελεί μέσο διατροφής, πραγματικής και συναισθηματικής. Το παιδί λαμβάνει την τροφή από την οποία αντλεί σωματική δύναμη· αλλά και το φιλί των γονέων αποτελεί αναγκαία τροφή για την ανάπτυξή του. Αν *παραληφθεί* το στόμα, σημαίνει ότι το παιδί παρουσιάζει συναισθηματικές ελλείψεις, διακατέχεται από την επιθυμία να διατραφεί πλουσιοπά-

ροχα, αισθάνεται αδυναμία ή δεν έχει αποκτήσει ικανότητα αυτονομίας. Το παιδί έχει βιώσει διατροφικά προβλήματα ή του έχει λείψει μια ήρεμη επικοινωνία με τον κόσμο των ενηλίκων. Αν είναι *έντονα χρωματισμένο με κόκκινο*, φανερώνει επιθετικότητα, που μπορεί να αποτελεί και θετικό ερέθισμα για την ανάπτυξή του, ιδίως κατά την εφηβεία. *Κλειστό ή ελάχιστα τονισμένο με μια λεπτή γραμμή*, αποτελεί σημάδι, μετά την ηλικία των 7 ετών, έντασης και απογοήτευσης, σαν να επιθυμεί το παιδί να αποκλείσει το περιβάλλον, που κατά κάποιο τρόπο δεν ικανοποίησε τις πρωταρχικές ανάγκες του. Τα *λακκάκια* στην άκρη του στόματος εκφράζουν εύθυμο, ευφάνταστο και καλοσυνάτο χαρακτήρα.

Τα *δόντια* αποτελούν σύμβολο οργής, εκφράζουν την ανάγκη του παιδιού να ροκανίσει, να αρπάξει με τα δόντια του, να δαγκώσει κάτι ή κάποιον που θεωρεί υπαίτιο της δυσφορίας και της ενόχλησης που νιώθει.

Η *μύτη* αποτελεί αντίθετα φαλλικό σύμβολο: δεν είναι τυχαίο που απαντά συχνότερα σε εξελιγμένη μορφή στα σχέδια των αγοριών. Είναι σημάδι της πραγματοποιημένης ή επικείμενης εισόδου στην εφηβεία. Κάθε *παραμόρφωση ή τονισμός* πρέπει να συσχετιστεί με το φόβο ή την επιθυμία της σεξουαλικότητας. Η έλλειψη της μύτης είναι σχετικά συνηθισμένο φαινόμενο στην εφηβική ηλικία, ως έκφραση του φόβου για εκδήλωση των πρώτων σεξουαλικών παρορμήσεων.

Τα *αυτιά* μπορεί να εκφράζουν την ανάγκη του παιδιού να ακούσει για να μάθει ή για να ικανοποιήσει την περιέργειά του, ή ίσως να δηλώνουν κάποιο πρόβλημα ακοής. Δείχνουν πάντως το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του παιδιού για την εξωτερική πραγματικότητα. Αν τα αυτιά είναι *μεγάλα ή πεταχτά*, σημαίνει ότι υποτιμά τον εαυτό του και έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση εξαιτίας κάποιας σχολικής αποτυχίας.

Μούσι και μουστάκι δείχνουν δύναμη, πληθωρικότητα, δη-

μιοργικότητα ή την έντονη ανάγκη του παιδιού να γοητεύσει· μπορεί λοιπόν να αποτελούν σημάδι κολακείας.

Τα *μαλλιά*, ιδιαίτερα αν είναι *μακριά*, εκφράζουν ζωτικότητα και δύναμη, ακόμη και σεξουαλική. Στα κορίτσια φανερώνουν την πρόωγη επιθυμία να αρέσουν, να δημιουργήσουν έναν κύκλο φιλενάδων και φίλων ή να ταυτιστούν με ένα διάσημο πρόσωπο.

Η παρουσία του *καπέλου* δείχνει πως το παιδί αισθάνεται ότι βρίσκεται υπό τη συνεχή πίεση των παρατηρήσεων και των απαγορεύσεων των ενηλίκων. Ίσως και να αποτελεί ένδειξη, ιδιαίτερα στην εφηβική ηλικία, απόκρυψης μιας καταπιεσμένης σεξουαλικότητας.

Το μεγάλο ή τονισμένο *πηγούνι* δηλώνει ιδιοσυγκρασία «μικρού ηγέτη» και κατά συνέπεια την επιθυμία του παιδιού να επιβληθεί στους συνομηλίκους του.

Ο *λαμός* είναι ο σύνδεσμος που ενώνει το κεφάλι (λογική) με τον κορμό (ένστικτο). Αν είναι *μακρύς*, μπορεί να αποτελεί ένδειξη φυσιολογικής ανάπτυξης, πραγματικής ή επιθυμητής, ή ανάγκη αυτοπροβολής με σχετικά ματαιόδοξο τρόπο. Αν είναι *κοντός* ή *ιδιαίτερα λεπτός*, εκφράζει άγχος ή κάποια δυσκολία στην αναπνοή. Αν είναι *βαμμένος με κόκκινο*, σημαίνει ντροπαλότητα καλυμμένη από επιθετικές αντιδράσεις, ανασφάλεια ή απλώς ότι το παιδί έχει υποστεί κάποια ιατρική επέμβαση σε εκείνη την περιοχή του σώματος. Αν είναι *ιδιαίτερα εμφανής και ευλύγιστος*, το παιδί θέλει να εκδηλώσει την αυτονομία του και την ικανότητά του να αντιταχθεί στο περιβάλλον. Αν *απουσιάζει*, δηλώνει υπερευαισθησία, φυσιολογική μέχρι την ηλικία των 10 ετών· πέρα από αυτή την ηλικία όμως μετατρέπεται σε συναισθηματική αστάθεια, που μπορεί να αντανακλάται στη συμπεριφορά του παιδιού με υπερβολική ζωντάνια, ευερεθιστότητα, παρορμητισμό και ανυπομονησία (το παιδί κουράζεται, για παράδειγμα, να μένει για πολλή ώρα στην ίδια θέση).

Τα *σκέλη* αποτελούν σύμβολο σιγουριάς και το παιδί σχεδιάζοντάς τα τονίζει την ικανότητα αντοχής του, το δυναμισμό και τη σταθερότητά του. Αν είναι *μακριά*, μερικές φορές και σε υπερβολικό βαθμό, μπορεί να εκφράζουν την ανάγκη του να μεγαλώσει, να αναπτυχθεί. Αν είναι *κοντά*, δείχνουν το φόβο ή την άρνηση του παιδιού να μεγαλώσει, καθώς και την ανάγκη του να νιώσει ακόμη προστατευμένο από το οικογενειακό του περιβάλλον. Αν είναι *έντονα ασύμμετρα*, μπορεί να φανερώνουν μια πραγματική σωματική ατέλεια ή, πιθανότερα, μια κινητική δυσκολία. Αν σχεδιαστούν *σταυρωμένα*, εκφράζουν αναστολή ή σύγκρουση σεξουαλικής φύσεως.

Τα *πόδια* εκφράζουν τη σταθερότητα και την ασφάλεια που νιώθει το παιδί, αλλά συνδέονται κι αυτά με τη σεξουαλικότητα. Αν είναι *μεγάλα και καλά τοποθετημένα*, φανερώνουν σιγουριά, σταθερότητα, ευστάθεια, αποτελεσματικότητα· αν αντίθετα είναι *μικρά, σε αφύσικη θέση ή λείπουν*, δείχνουν φόβο και άμυνα σε σχέση με το περιβάλλον.

Οι *βραχίονες και τα χέρια* αποτελούν βασικά στοιχεία της επικοινωνίας, γιατί επιτρέπουν την επαφή και την άμεση σχέση με τον έξω κόσμο. Αν τα χέρια είναι *γαμψά και κόκκινα*, δηλώνουν επιθετικότητα, ανάγκη του παιδιού να γρατσουνήσει για να αντιμετωπίσει μια εχθρική κατάσταση. Αν *υψώνονται προς τον ουρανό*, αποτελούν σημάδι αναζήτησης βοήθειας, προστασίας, επιθυμίας για φροντίδα. Η *απουσία του βραχίονα*, που δεν οφείλεται ποτέ σε απλή παράληψη, μπορεί να συνδέεται με προβλήματα που αφορούν τη σεξουαλικότητα ή με την απόκρυψη μιας καταπιεσμένης εχθρότητας προς ένα μέλος της οικογένειας· συνοδεύεται συνήθως από αισθήματα ενοχής, που μπορεί να προκαλέσουν και επιθετικότητα του παιδιού προς τον ίδιο του τον εαυτό. Η *απουσία μόνο των χεριών* έχει την ίδια σημασία, αν και το πρόβλημα φαίνεται να είναι μικρότερο.

Ο *κορμός* αναπαριστά την παρόρμηση και την υλικότητα.

Αν είναι *λεπτός*, σημαίνει ότι το παιδί δεν είναι ικανοποιημένο με το σώμα του ή πάντως ότι αισθάνεται ανεπαρκές. Αν είναι *υπερβολικά μαζεμένος*, σημαίνει ότι το παιδί υποφέρει από αισθήματα κατωτερότητας. Όταν μια *γραμμή* ή μια *ζώνη* χωρίζει τον κορμό στα δύο, σημαίνει ότι η συναισθηματικότητα και η σεξουαλικότητα δεν μπορούν να συγχωνευτούν και να συνυπάρξουν αρμονικά· αν η ζώνη είναι λεπτομερειακά σχεδιασμένη, το πρόβλημα συνίσταται σε κάποια απόκρυψη εξαιτίας αισθημάτων ενοχής που συνδέονται με την ανάπτυξη. Αν στον κορμό σχεδιαστεί το *στήθος* με δύο *μαστούς*, υπάρχει ένας ισχυρός δεσμός με τη μητέρα, από την οποία το παιδί δεν μπορεί να αποκολληθεί συναισθηματικά.

Η παρουσία *κουμπιών* δηλώνει ισχυρό δεσμό με το οικογενειακό περιβάλλον, συνήθως με τη μητέρα. Είναι σαν να ήθελε το παιδί να αναπαραστήσει ένα είδος *ομφαλού*, σημάδι της απομάκρυνσης που βιώνει αρνητικά.

Τα *σεξουαλικά όργανα* σχεδιάζονται σπάνια με εμφανή και συγκεκριμένο τρόπο· όταν αυτό συμβεί, δηλώνουν σοβαρό πρόβλημα που σχετίζεται με αυτά.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Αγχος

συνεχή σβησίματα
ανάλαφρη ή διακεκομμένη γραμμή
υπερβολικά μαυρίσματα σε ένα ή περισσότερα σημεία της φιγούρας

Ανασφάλεια

πόδια που λείπουν ή είναι άσχημα σχεδιασμένα
τρεμουλιαστή γραμμή

Αποφασιστικότητα

ιδιαίτερα τονισμένο ή μυτερό πηγούνι
σίγουρη και έντονη γραμμή

Αυτοκυριαρχία

δυνατός και μεγάλος κορμός
μέτριες διαστάσεις της φιγούρας
ορθή τοποθέτηση στην κόλα σιγουριά στην τοποθέτηση του χρώματος

Γαλήνη

ήρεμη έκφραση στο πρόσωπο
αρμονικό σχέδιο
σωστές αναλογίες

Εκδηλωτικότητα

τεντωμένοι βραχίονες
ανοιχτά και εμφανώς απεικονισμένα χέρια

Εκφραστική ανεπάρκεια

Σβησίματα
αβέβαιη γραμμή
διάφορες δυσαναλογίες
στοιχεία σχεδιασμένα χωρίς ακρίβεια

Ελλιπής αυτοεκτίμηση

αχνά άνω και κάτω άκρα
φιγούρα μικρών διαστάσεων
διορθώσεις και σβησίματα
αβέβαιη γραμμή

Επιθετικότητα

γαμπρά χέρια
εμφανή δόντια
υπερβολικές φωτοσκιάσεις
έντονα κόκκινο στόμα
φιγούρα σε κατατομή
χέρια σε γροθιές

Ευπάθεια

λεπτός κορμός
ακανόνιστη σχεδιαστική πίεση ή με φωτοσκιάσεις
αχνά σχεδιασμένα πόδια

Ναρκισσισμός

μακριές βλεφαρίδες
σγουρά ή χτενισμένα μαλλιά
Περιδέραια
έντονα χρώματα, ιδίως στα ρούχα
διάφορα στολίδια, καρδιές, λουλούδια, αριθμοί ή γράμματα στα ρούχα

Ντροπαλότητα

κόκκινο πρόσωπο
κάλυψη λίγου χώρου στην κόλα
μικρή φιγούρα και τοποθετημένη στο κάτω μέρος της κόλας
ευρεία χρήση του μαύρου χρώματος

ΤΟ ΤΕΣΤ ΤΟΥ ΔΕΝΤΡΟΥ

Περιέργεια

μεγάλα μάτια
μεγάλα αυτιά
λεπτομερώς σχεδιασμένα
μάτια

Πληθωρικότητα

μεγάλο κεφάλι
ευρύ σωματικό περίγραμμα
σαφώς απεικονισμένα κάτω
άκρα
πλούτος λεπτομερειών

Πρόωση σεξουαλικότητας

εμφανή δόντια
μεγάλη ή έντονα
χρωματισμένη μύτη
γλώσσα προς τα έξω
μακριά ή χτενισμένα μαλλιά

Σεξουαλικότητα με αναστολές
κρυμμένα ή ανύπαρκτα χέρια
ανορθόδοξη απεικόνιση
των κάτω άκρων
λιτά και απέρριπτα ρούχα

Σιγουριά

έντονη, αλλά ίσια και συνεχής
γραμμή
ολοκληρωμένη και καλά
σχεδιασμένη φιγούρα
σωστά διαφοροποιημένη με
βάση το φύλο φιγούρα

Συγκινησιακή –

συναισθηματική ωριμότητα
αρμονία στη φιγούρα
παρουσία καλοσχεδιασμένου
λαμίου

Τραύματα

το άκρο που σχετίζεται με
κάποιο τραυματισμό είναι
μικρότερο, λεπτότερο ή δεν
απεικονίζεται με σαφήνεια

**Φόβος του παιδιού να
μεγαλώσει**

φιγούρα μικρών διαστάσεων
χρησιμοποίηση λίγου χώρου
στην κόλα
λεπτές και αχνές
γραμμοσκιάσεις

Το τεστ του δέντρου θεωρείται ανέκαθεν αποτελεσματικό βοήθημα για να κατανοήσουμε τις πιο αυθεντικές αλλά ενδόμυχες πλευρές της προσωπικότητας του παιδιού. Στην ψυχανάλυση το δέντρο αποτελεί σύμβολο του Εαυτού, δηλαδή εκείνης της ενέργειας που κατακλύζει ολόκληρο το άτομο και αποκαλύπτει την πραγματική του υπόσταση.

Ο δημιουργός του σχεδίου μπορεί να είναι ένα μικρό παιδί, αγόρι ή κορίτσι: το δέντρο τα αντιπροσωπεύει εξίσου, το καθένα με το χαρακτήρα του, τα συναισθήματά του και την προσωπική, ιδιαίτερη και ανεπανάληπτη προσωπικότητά του που βρίσκεται υπό διαμόρφωση. Κάθε λεπτομέρεια αυτής της σχεδιαστικής δοκιμασίας έχει συγκεκριμένη σημασία, που μετατρέπεται σε ξεκάθαρη γλώσσα: η τοποθέτηση του δέντρου στην κόλα, οι ρίζες, ο κορμός, η παρουσία μιας πεταλούδας, τα κλαδιά που ανοίγουν προς τον ουρανό, ένα φύλλο που πέφτει, τα χρώματα, ζωντανά ή αχνά, η απουσία χρώματος...

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΕΣΤ

Δίνουμε στο παιδί:

- ένα μολύβι
- μια γόμα
- μια ξύστρα
- επτά ξυλομπογιές (μπλε, πράσινο, κόκκινο, κίτρινο, μοβ, καφέ και μαύρο)

– μερικές κόλες χαρτί χωρίς γραμμές

Καλό είναι να παροτρύνουμε το παιδί να σχεδιάσει με «ελεύθερο χέρι», χωρίς τη χρήση χάρακα ή τριγώνου, που μειώνουν τον αυθορμητισμό του σχεδίου και περιορίζουν τις δυνατότητες ερμηνείας του.

Απευθυνόμαστε στο παιδί λέγοντάς του: «Σχεδιάσε ένα δέντρο όπως εσύ νομίζεις. Μετά, αν θέλεις, μπορείς να το χρωματίσεις». Σε κάθε επόμενη ερώτησή του, πρέπει να απαντάμε, αλλά χωρίς να το επηρεάζουμε σε καμιά περίπτωση· θα του πούμε για παράδειγμα: «Όπως θέλεις, όπως σου αρέσει».

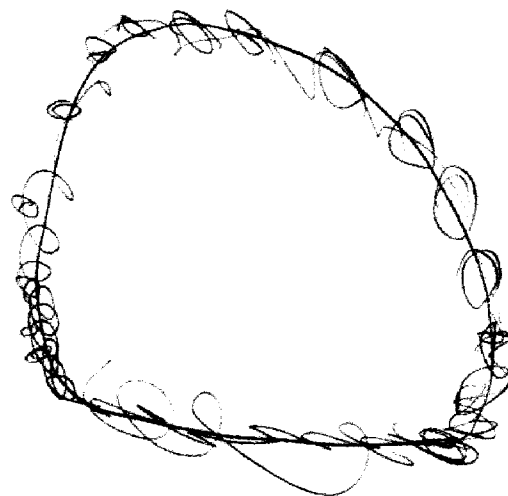
Ούτε γι' αυτό το τεστ υπάρχει χρονικός περιορισμός. Όταν το παιδί μάς δώσει να καταλάβουμε ότι έχει τελειώσει το σχέδιό του, μπορούμε να το ρωτήσουμε αν όντως έχει τελειώσει.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Το δέντρο αναπαριστά το ίδιο το άτομο που σχεδιάζει. Μολονότι το παιδί δεν έχει δει ποτέ του ένα φυτό, ένα χαμόδεντρο, ένα θάμνο, είναι σε θέση να τα σχεδιάσει. Στην αρχή, θα σχεδιάσει μια κάθετη γραμμή, ένα στύλο με κάτι σαν κλαδιά πάνω του, έπειτα σιγά σιγά το δέντρο ολοκληρώνεται. Αναμφίβολα, το σχέδιο του δέντρου είναι δυσκολότερο από το σχέδιο του σπιτιού, που μοιάζει με το γράμμα Α και αποτελείται από δύο απλές γραμμές που διασταυρώνονται. Το ολοκληρωμένο σχήμα του δέντρου εμφανίζεται στην πραγματικότητα μόνο γύρω στην ηλικία των 4-6 ετών.

Είναι πάντα γοητευτικό και ενδιαφέρον να παρατηρούμε τα σχέδια που πραγματοποίησε το ίδιο παιδί σε μεταγενέστερες ηλικίες: σε αυτά παρατηρούνται αλλαγές που οφείλονται στην ανάπτυξη και είναι δυνατόν να διαπιστωθούν σημάδια πιθανών προβλημάτων ή παρεμβολών.

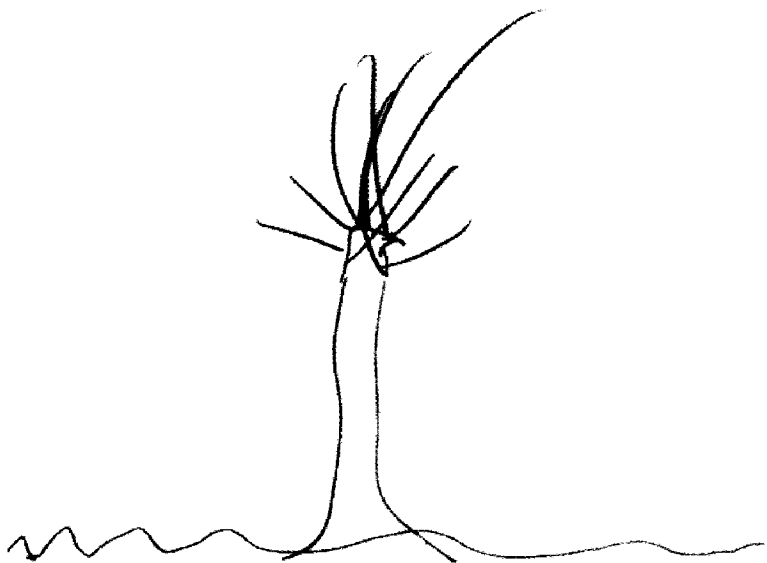
Στο παιδί των 4-5 ετών που επιθυμεί συνειδητά να αναπαραστήσει κάτι και οι σχεδιαστικές του δεξιότητες του επιτρέπουν την πραγματοποίηση ενός ολοκληρωμένου και αναγνωρίσιμου σχεδίου, το δέντρο απεικονίζεται με απλές και βασικές γραμμές: συχνά μία μόνο γραμμή ή το πολύ δύο, όχι απαραίτητα ενωμένες, αποτελούν ήδη το προσχέδιο ενός δέντρου.

Πολύ γρήγορα όμως οι δύο γραμμές αυτού του υποτυπώδους δέντρου ενώνονται στο πάνω μέρος τους. Πάνω σ' αυτή την ένωση και στο περίγραμμα ξεφυτρώνουν αργότερα μερικές λεπτές γραμμές, που αναπαριστούν τα κλαδιά.

Μόνο γύρω στην ηλικία των 5-6 ετών το δέντρο αποκτά φυσιική μορφή και χρώμα, ριζώνει περισσότερο ή λιγότερο βαθιά στο έδαφος, το οποίο απεικονίζεται με μια γραμμή ή με τη συνέχιση των ριζών, και επιπλέον εμπλουτίζεται με λεπτομέρειες.

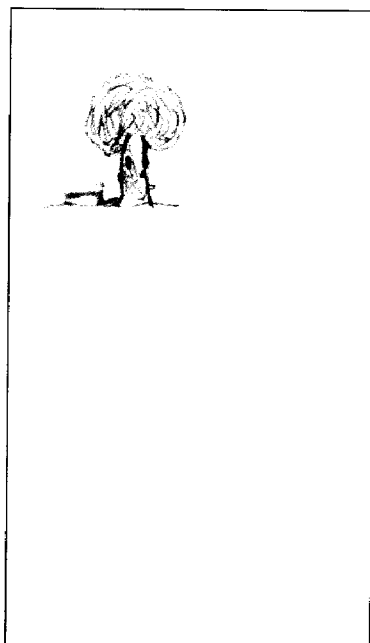
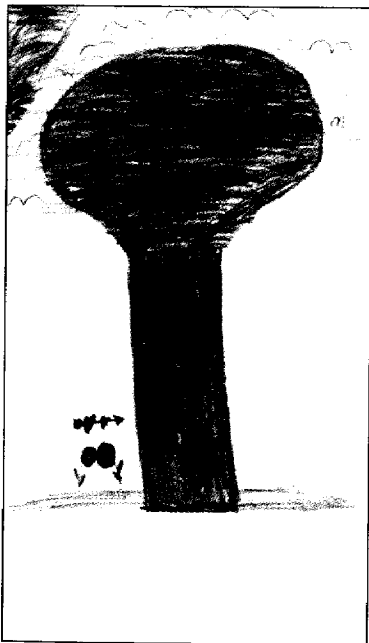
Γύρω στην ηλικία των 7 ετών, όταν πλέον το παιδί έχει αρχίσει το σχολείο, το δέντρο εξελίσσεται και αποκτά πιο ρεαλιστικές αναλογίες και μορφή παρόμοια με των πραγματικών φυτών.

ΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣ

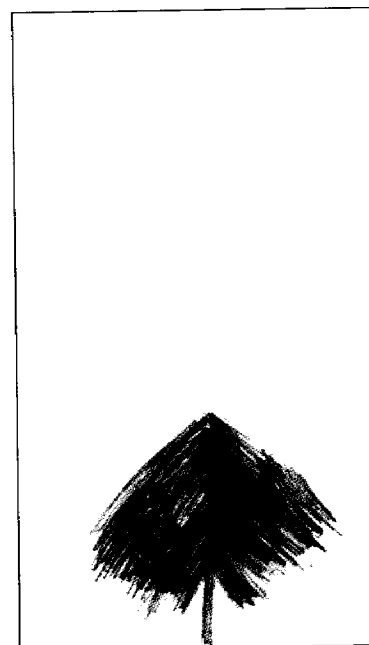
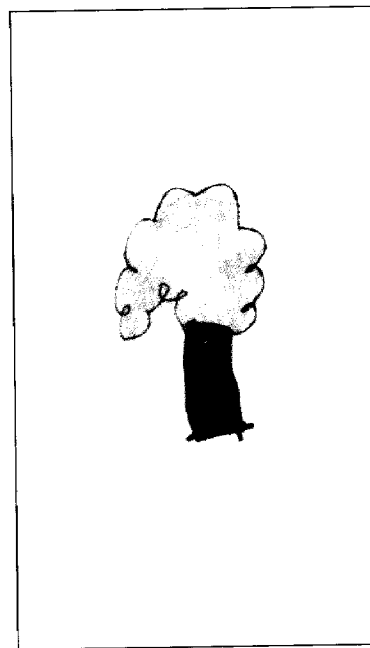
Η τοποθέτηση του δέντρου στην κόλα, η οποία αναπαριστά το περιβάλλον, είναι θεμελιώδους σημασίας. Το εξωστρεφές παιδί εξερευνά χωρίς φόβο το περιβάλλον του και το σχέδιό του καλύπτει σχεδόν όλη την κόλα: πρόκειται για ένα παιδί που κινείται σε όλο το μήκος και πλάτος της χωρίς αναστολές, ενθουσιώδες, γενναιόδωρο, μέχρι και σε βαθμό που θα μπορούσε να θεωρηθεί αδιάκριτο.

Το παιδί που τοποθετεί το δέντρο στο πάνω μέρος της κόλας εκφράζει ευφάνταστη φύση, ιδεαλισμό και ονειροπόληση. Όσον αφορά στις πνευματικές κλίσεις του, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρουσιάζει ιδιαίτερη έφεση στις φιλολογικές και φιλοσοφικές σπουδές.

Το δέντρο που τοποθετείται στο μέσον της κόλας φανερώνει την ανάγκη του παιδιού να αισθάνεται ότι βρίσκεται ακόμη στο επίκεντρο της προσοχής.

Το δέντρο στο κάτω μέρος της κόλας, με πολύ κενό χώρο από πάνω, εμφανίζεται αρκετά συχνά στα σχέδια των μικρότερων παιδιών. Αντίθετα, αν σχεδιαστεί σ' αυτό το σημείο της κόλας από έναν έφηβο, πρέπει να αναρωτηθούμε κατά πόσο είναι έτοιμος να αντιμετωπίσει τη ζωή μακριά από το οικογενειακό περιβάλλον. Συνήθως δεν είναι, αισθάνεται ακόμη την ανάγκη για προστασία και σιγουριά. Η εφηβεία είναι μια κρίσιμη ηλικία, κατά την οποία συνυπάρχουν τόσο η έντονη επιθυμία για αυτονομία όσο και η ανάγκη, ακόμη παρούσα, για στήριξη και προστασία.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Τα τρία μέρη

Τα τρία βασικά στοιχεία που πρέπει να παρατηρήσουμε για την ερμηνεία του τεστ του δέντρου είναι οι *ρίζες*, ο *κορμός* και το *φύλλωμα*.

Οι *ρίζες* συμβολίζουν τον συναισθηματικό κόσμο, γιατί συνδέονται με τη Μητέρα Γη που τρέφει και στηρίζει όλο το δέντρο. Αποτελούν βασικό μέρος του, χωρίς το οποίο το δέντρο θα ακουμπούσε μεν στο έδαφος, αλλά θα του έλλειπε η αναγκαία λέμφος για να ζήσει. Κατ' αναλογία, οι ρίζες αναπαριστούν τη ζωή του Εγώ, που, προστατευμένο και θρεμμένο από τη μητρική αγάπη, δυναμώνει και αναπτύσσεται με σταθερότητα και ασφάλεια. Οι ρίζες μάς ανάγουν στον κόσμο των συναισθημάτων, στο δεσμό που δημιουργείται ανάμεσα στη μητέρα (ρίζες) και στο παιδί (κορμός). Αυτός ο κόσμος των συναισθημάτων και των ενστίκτων θα παραμείνει σταθερός στη μνήμη του ατόμου και ακριβώς από αυτή τη σκοτεινή και αφανή περιοχή του εδάφους το Εγώ θα αντλήσει όλη τη δύναμη που χρειάζεται για να αντιμετωπίσει τη ζωή.

Ο *κορμός* συμβολίζει το Εγώ και εκφράζει την αντίληψη που έχει το παιδί για τον εαυτό του, καθώς και την ασφάλεια που νιώθει. Ένας λεπτός κορμός δηλώνει περιορισμένη αντοχή στις δυσκολίες και την ανάγκη του παιδιού για βοήθεια και προστασία από τον ενήλικο: το παιδί αισθάνεται εύθραυστο ακόμη και σωματικά. Ο χοντρός και καλά σχεδιασμένος κορμός αποτελεί έκφραση μιας συγκροτημένης προσωπικότητας, που βασίζεται στην εμπιστοσύνη και την εκτίμηση που νιώθει το ίδιο το παιδί για τις ικανότητές του. Η σταθερότητα ενός έντονα σχεδιασμένου κορμού αποτελεί επίσης ένδειξη σωματικής δύναμης, που επιτρέπει στο παιδί να αντιμετωπίζει αποτελεσματικότερα τις αντιξοότητες της ζωής.

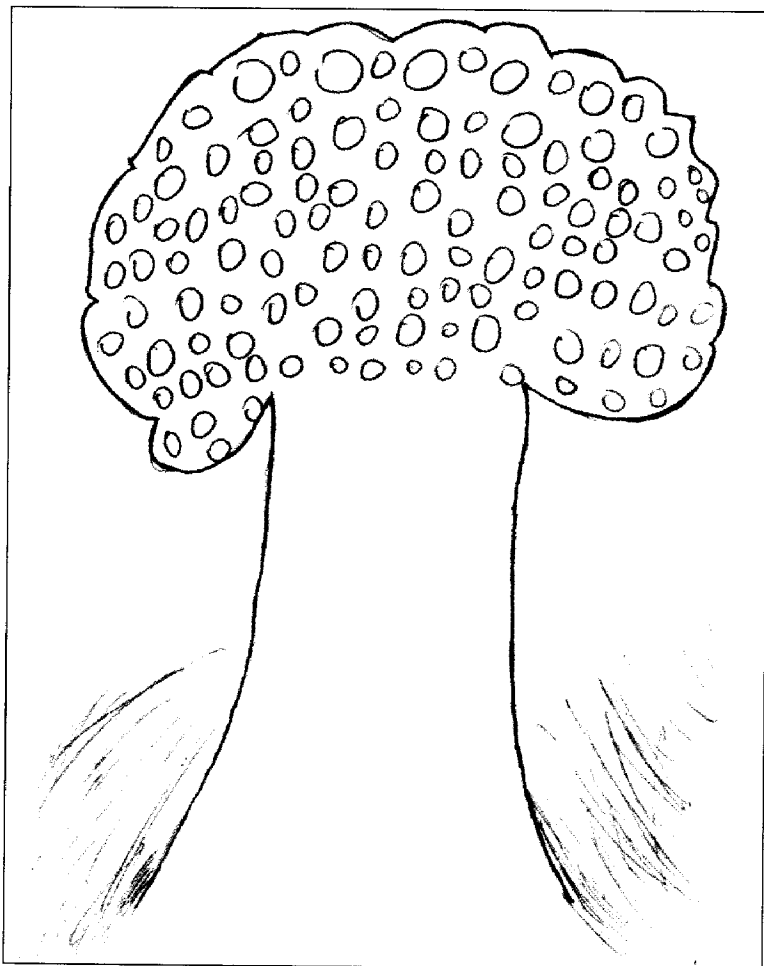
Το *φύλλωμα* αποτελεί το αποτέλεσμα αλληλουχίας μεταξύ ρίζας και κορμού και επομένως συμβολίζει την προβολή του παιδιού προς τον έξω κόσμο. Τα κλαδιά διευρύνονται και επεκτείνονται πέρα από το χώρο που καλύπτει το Εγώ (ο κορμός). Φανερώνουν κατά πόσο το παιδί έχει διάθεση για επικοινωνία, αν διαθέτει προσαρμοστικότητα, αλληλεγγύη και αγάπη. Το φύλλωμα εκφράζει λοιπόν και την ικανότητα του παιδιού να αναπροσαρμόζει τον εγωκεντρισμό του (που απεικονίζεται στο σχέδιο με έναν επιβλητικό κορμό), προκειμένου να διανείμει τις δυνάμεις του προς κάτι διαφορετικό από τον εαυτό του (τα κλαδιά).

Ανάλυση των στοιχείων του δέντρου

Ένα μικρό δέντρο δείχνει ντροπαλότητα και εσωστρέφεια. Το παιδί προτιμά να δραστηριοποιείται μόνο του, επιλέγει ήσυχους φίλους και δε μένει αδιάφορο στα χάδια.

Αν αντίθετα το δέντρο είναι μεγάλο και καλύπτει όλη την κόλα, ο δημιουργός του είναι ενθουσιώδης και εξωστρεφής. Ένα τέτοιο παιδί θέλει πάντα να βρίσκεται με παρέα, είναι γενναιόδωρο, δε συνδέεται συναισθηματικά με τα αντικείμενα, τόσο που συχνά χαρίζει τα παιχνίδια του.

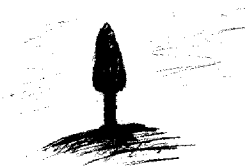

Η επιλογή ασυνήθιστων δέντρων έχει μια συγκεκριμένη σημασία.

Το έλατο δείχνει ότι το παιδί είναι νοσταλγικό, συναισθηματικά δεμένο με την οικογένεια και τις παραδοσιακές αξίες. Αποτελεί σύμβολο των Χριστουγέννων: αναπαριστά τη χαρά, την ιδιωτική ζωή και την ανάγκη συνεύρεσης με αγαπημένα πρόσωπα. Το παιδί που σχεδιάζει ένα έλατο δείχνει χαρακτήρα συναισθηματικό, ανάγκη προστασίας, ασφάλειας και ήρεμου περιβάλλοντος· δεν του αρέσει να έχει πολύ κόσμο γύρω του, προτιμά λίγους έμπιστους φίλους. Αν ενισχυθεί συναισθηματικά, αποδίδει περισσότερο επειδή, όντας ντροπαλό, φοβάται μήπως κάνει κακή εντύπωση, ιδίως μπροστά στους συνομηλίκους του. Του αρέσει να απομονώνεται και τα παιχνίδια που προτιμά είναι απαιτητικά και ατομικά. Αν συναντήσει δυσκολίες, αποθαρρύνεται εύκολα και αντιδρά με παιδιάστικη για την ηλικία του συμπεριφορά.

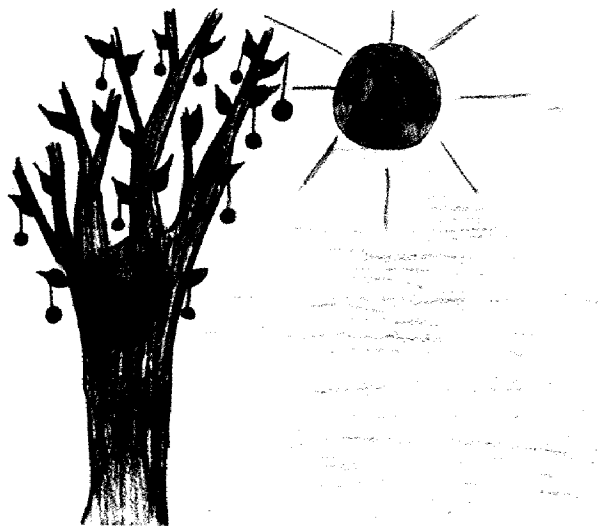
Το κυπαρίσσι αποτελεί το χαρακτηριστικό δέντρο του στοχαστικού παιδιού, που μιλάει λίγο, που ίσως κλίνει προς την ποίηση ή τη λογοτεχνία και που διαθέτει εντυπωσιακή αισθητική άποψη.

Η κλαίουσα ιτιά δείχνει ότι το παιδί επιθυμεί να βγει από την ανωνυμία. Εκφράζει έμφυτη κομψότητα και αποφασιστική θέληση για ανεξαρτησία. Μπορούμε επίσης να διακρίνουμε στιγμές θλίψης και ανάγκη για περισυλλογή. Ο έφηβος που σχεδιάζει την κλαίουσα ιτιά παρουσιάζει ιδιαίτερη έφεση για το χώρο των γραφικών τεχνών και της φωτογραφίας.

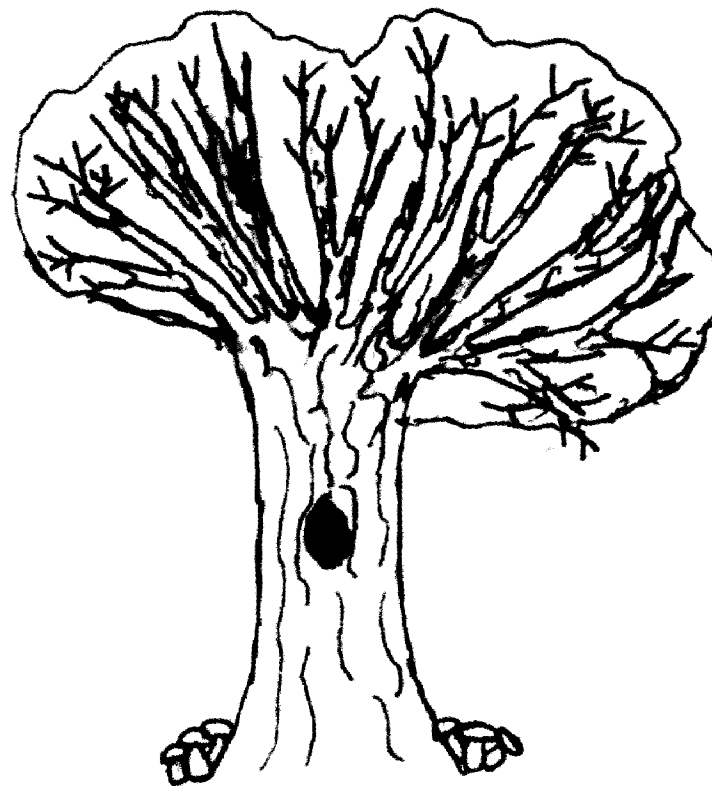

Ένα δέντρο με φρούτα θεωρείται σύμβολο αφθονίας και παραγωγικότητας. Εκφράζει συναισθηματικό πλούτο, τη διάθεση του παιδιού να προσφέρει και να κάνει ευτυχισμένο όποιον βρίσκεται γύρω του. Το παιδί που το σχεδιάζει διακατέχεται από την επιθυμία να ξεχωρίσει, να έχει κάτι να δώσει. Έχει την τάση να βοηθά τον πλησίον του ή όποιον έχει πραγματική ανάγκη. Είναι εξωστρεφές, έτοιμο να δοθεί στους άλλους, ίσως για να λάβει κι αυτό με τη σειρά του αγάπη. Έχει πολλούς φίλους και ξέρει να τους συνεπαίρνει με τον ενθουσιασμό του, μάλιστα επιλέγεται συχνά ως αρχηγός της ομάδας. Ο ανοιχτός χαρακτήρας του διευκολύνει την ένταξή του στο σχολείο, όπου τα καταφέρνει καλά σε όσα μαθήματα απαιτούν φαντασία και εφευρετικότητα.

Αν τα φρούτα δεν είναι κολλημένα στα κλαδιά, αλλά μοιάζουν να κρέμονται από το φύλλωμα του δέντρου, δείχνουν μελαγχολία, έλλειψη εμπιστοσύνης στον εαυτό του και στις δυνατότητές του.

Λουλούδια,μανιτάρια, χλόη, ένα σαλιγκαράκι ή άλλα στοιχεία τοποθετημένα σαν στολίδια στη βάση του δέντρου έχουν πολύ μεγάλη σημασία: εκφράζουν φαντασία, ευαισθησία και γλυκύτητα, καθώς και το ξεκίνημα της σεξουαλικής ανάπτυξης. Το παιδί έχει αρμονική σχέση με τη φύση και τους γονείς του.

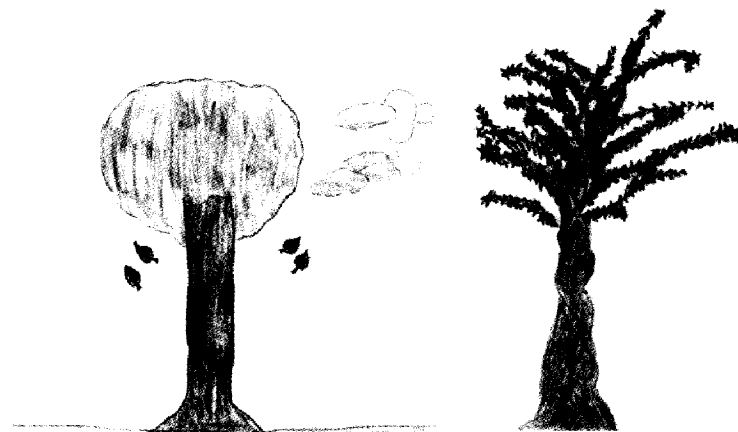
Τα μικρά κλαδιά κατά μήκος του κορμού σχεδιάζονται συχνότερα από αγόρια και αποτελούν σημάδι της σεξουαλικότητας που εξελίσσεται. Ο έφηβος βρίσκεται σε φάση πλήρους μεταμόρφωσης: η φωνή του αλλάζει, βγαίνουν οι πρώτες τρίχες, ακόμη και ο χαρακτήρας του μεταβάλλεται, οπότε αναζητεί περισσότερο την παρουσία και τη στήριξη του πατέρα παρά της μητέρας.

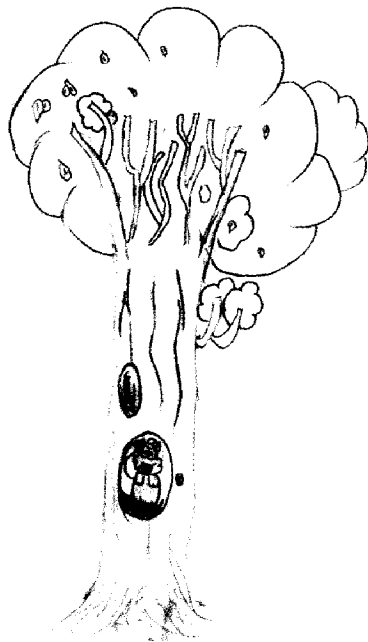
Τα κορίτσια συχνά διακοσμούν το σχέδιο με λουλούδια, πεταλούδες και ουράνια τόξα. Είναι πιο ρομαντικά και κλαίνει ευκολότερα. Ο ψυχικός τους κόσμος βασίζεται στο συναίσθημα, στην τρυφερότητα και την ανάγκη να αρέσουν. Στα κορίτσια φανερώνεται συχνότερα η συννενοχή με τη μητέρα.

Τα φύλλα που πέφτουν εκφράζουν ευαίσθητη και αυθόρμητη ιδιοσυγκρασία, με κάποιες νότες μελαγχολίας που επηρεάζουν και τη σταθερότητα της διάθεσης. Το παιδί αντιλαμβάνεται με ιδιαίτερη ευαισθησία όλα αυτά που το περιτριγυρίζουν: διακρίνεται για τα ευγενικά του ψυχικά χαρίσματα και δε διαθέτει ανεπτυγμένη ικανότητα αντίστασης στις ματαιώσεις. Ο χαρακτήρας του παρουσιάζει ίχνη μελαγχολικής νοσταλγίας. Ντροπαλό και διακριτικό, έχει ανάγκη από προσωπικούς χώρους για να ανασυγκροτηθεί και από αποδοχή για να δώσει τον καλύτερο εαυτό του.

Τα φύλλα που σχεδιάζονται μεμονωμένα στα κλαδιά εκφράζουν ζωντάνια, γενναιοδωρία, δημιουργική διάθεση και επιθυμία για δράση.

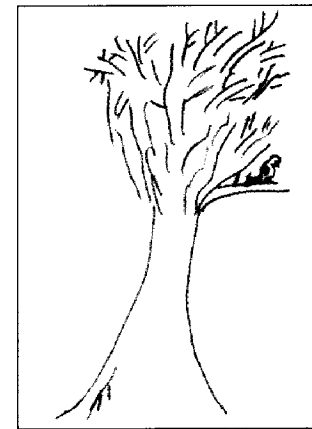
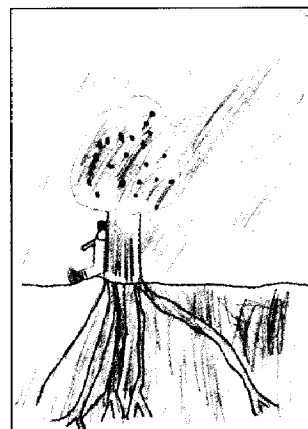

Το δέντρο με φωλιά ή ρόζο στον κορμό του συμβολίζει την ανάγκη του παιδιού για προστασία και περισυλλογή. Φανερώνει την ύπαρξη ισχυρού δεσμού με τη μητέρα: το παιδί έχει ακόμη ανάγκη να το φροντίζουν και να το ταΐζουν (φωλιά με σκίουρο και/ή βελανίδια) για να μπορεί να εκφράσει στο ακέραιο τις δυνατότητές του. Δεν είναι αργό, αλλά χρειάζεται το δικό του χρόνο και ρυθμό. Διακρίνεται για τα έντονα και πλούσια συναισθήματά του και θα είναι πάντα δεμένο με τις οικογενειακές αναμνήσεις, από τις οποίες θα αντλεί συναισθηματική τροφή. Πρόκειται για ένα παιδί που πρέπει να ανακαλύψουμε, γιατί τείνει να κρατά τα πάντα στη «φωλιά» του. Προτιμά να παίζει και να δρα σε μικρές ομάδες, σε ήρεμο, σιωπηλό και ζεστό περιβάλλον.

Το δέντρο με πολλές ρίζες εκφράζει την έντονη προσήλωση του παιδιού στη μητέρα και στους συγγενείς του, από τους οποίους αντλεί σιγουριά και περηφάνια. Αυτό του επιτρέπει να προσαρμόζεται εύκολα και να αντιμετωπίζει με ικανότητα τις δυσκολίες της ζωής. Δεν αποθαρρύνεται από μια αποτυχία, προσπαθεί να την ξεπεράσει και να βελτιώνεται όλο και περισσότερο. Η συναισθηματική του σταθερότητα το προστατεύει από κλονισμούς και το εφοδιάζει με εμπιστοσύνη και σιγουριά.

Το δέντρο χωρίς ρίζες, μερικές φορές με μια οριζόντια γραμμή που αναπαριστά το έδαφος, συμβολίζει τη μητρική φιγούρα που στηρίζει και προστατεύει, αλλά δεν μπορεί να θρέψει επειδή λείπει η επαφή με τη γη. Από τη στιγμή που δεν «τρέφεται», το παιδί αισθάνεται «πεινασμένο για αγάπη» και συνεπώς ανασφαλές συναισθηματικά: αρκεί ένα «φύσημα του ανέμου» για να νιώσει χαμένο και εύθραστο. Οι σχολικές αποτυχίες και ο φόβος του να εισέλθει στον κόσμο των ενηλίκων, για παράδειγμα, αποδίδονται στην πλειονότητά τους σε μια γυναικεία φιγούρα που απουσίαζε συχνά και κυρίως κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του: το παιδί δεν αισθάνθηκε ασφάλεια από μια παρουσία κατάλληλη για τις ανάγκες του.

Ο ήλιος, σχεδιασμένος αρκετά κοντά στο δέντρο, αποτελεί σύμβολο της πατρικής φιγούρας. Αυτό το στοιχείο, που εμφανίζεται μάλλον συχνά στα σχέδια των σημερινών παιδιών, αποτελεί σαφές κάλεσμα προς τον πατέρα, προκειμένου να ασχοληθεί πιο ενεργά με το «νεαρό δέντρο».

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Αγχος

μικρές διαστάσεις
ανησυχία για τη συμμετρία
φρούτα χωρίς κλαδιά, σχεδόν
μετέωρα
ανοιχτά παστέλ χρώματα
ανάλαφρη και/ή
διακεκομμένη γραμμή
σβησίματα
παρουσία φωλιάς

Αυτονομία

κορμός, ρίζες και φύλλωμα
αναλογικά μεταξύ τους
σίγουρη γραμμή
χρώματα που έχουν
χρησιμοποιηθεί με
αισθητική άποψη

Αυστηρότητα και αυτοέλεγχος

λεπτός και ευθύγραμμος
κορμός
λίγο καλυμμένη κόλα
συγκρατημένα και
στιλιζαρισμένα
περιγράμματα
αβέβαιη γραμμή
αχνές ή ανύπαρκτες ρίζες

Εγωκεντρισμός

κορμός που κυριαρχεί σε
σχέση με το φύλλωμα
κορμός γεμάτος χρώμα

έντονη και γεμάτη ενέργεια
πίεση του μολυβιού

Εξωστρέφεια και ενθουσιασμός

μεγάλο δέντρο
σίγουρη γραμμή
απλωμένα κλαδιά αριστερά
και δεξιά
ρίζες που απεικονίζονται
εμφανώς
έντονα και ζωντανά χρώματα

Εσωστρέφεια

μακρύς και λεπτός κορμός
φύλλωμα χωρίς κλαδιά
φύλλωμα που μοιάζει με
χωριστά συννεφάκια
μπλεγμένα κλαδιά
σβησίματα
απουσία ριζών

Μελαγχολία

φύλλα πεσμένα ή που πέφτουν
έλατο
κορμός με κάθετες ραβδώσεις
απαλά χρώματα

Ναρκισσισμός

μεγάλος κορμός
διευρυμένες και καλά
σχεδιασμένες ρίζες
λιγοστό και μαζεμένο
φύλλωμα

ΤΟ ΤΕΣΤ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

Οκηγία

φύλλωμα μεγαλύτερο απ' τον
κορμό
αδύνατη γραμμή
τρόπος σχεδίασης αργός και
με πίεση

Παλινδρόμηση

δέντρο σχεδιασμένο κάτω
αριστερά στην κόλα
φωλιά με ζωάκια
ρίζες είτε πολύ απλωμένες
είτε ανύπαρκτες

Προσαρμοστικότητα

απλωμένο και με αέρινο
περίγραμμα φύλλωμα
αναλογικός κορμός
σίγουρη γραμμή
ζωντανά χρώματα
φρούτα στα κλαδιά
οριζόντια γραμμή που
αναπαριστά το έδαφος

Πρώιμη σεξουαλικότητα

παρακλάδια κατά μήκος του
κορμού

λουλούδια στο έδαφος
πεταλούδες ή πουλάκια πάνω
στα κλαδιά
επιλογή του κόκκινου, του
κίτρινου και του μοβ

Τραύματα του παρελθόντος

οριζόντιες γραμμές που
διασχίζουν τον κορμό
οριζόντιες γραμμές στις
πλευρές του κορμού
σαν ορίζοντα
κυρίαρχο χρώμα το μαύρο

Φιλοδοξία

μεγάλος κορμός
πυκνά και απλωμένα κλαδιά
μακριά γραμμή του εδάφους

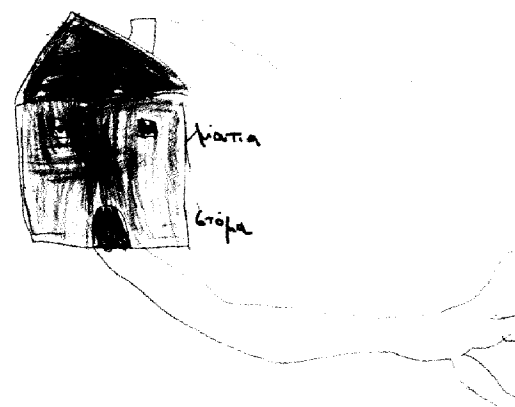
Φαντασία

φύλλωμα που κυριαρχεί σε
σχέση με τον κορμό
τοποθέτηση του δέντρου στο
πάνω μέρος της κόλλας
πληθώρα λεπτομερειών
λουλούδια, μανιτάρια,
ουράνιο τόξο, χλόη...

Το σχέδιο του σπιτιού έχει σημαντικό συναισθηματικό περιεχόμενο· αναπαριστά τον τρόπο ζωής του παιδιού, τη σχέση του με τους γονείς του, το ρόλο του στην οικογένεια και τον τρόπο προετοιμασίας του για να αντιμετωπίσει τον έξω κόσμο.

Το σπίτι, πολύ συχνό θέμα στα παιδικά σχέδια, ενυπάρχει ήδη στο μουντζούρωμα, αν και δεν είναι πάντα αναγνωρίσιμο. Από μικρό λοιπόν το παιδί εκφράζει την επιθυμία του να ζήσει κάτω από μια «σίγουρη στέγη», προφυλαγμένο απ' τους κινδύνους που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον.

Ορισμένοι μελετητές συνέδεσαν το σπίτι με το *μητρικό πρόσωπο*: η στέγη αναπαριστά τα μαλλιά, τα παράθυρα τα μάτια, η πόρτα το στόμα. Πρόκειται για έναν ανθρωπομορφισμό που επαναλαμβάνεται πολύ συχνά, κυρίως στα μικρότερα παιδιά, και που ενισχύει την ιδέα ότι στο σχέδιο το παιδί προβάλλει τα συναισθήματά του.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΕΣΤ

Δίνουμε στο παιδί:

- ένα μολύβι
- μια γόμα
- μια ξύστρα
- επτά ξυλομπογιές (μπλε, πράσινο, κόκκινο, κίτρινο, μοβ, καφέ και μαύρο)
- μερικές κόλες χαρτί χωρίς γραμμές

Καλό είναι να παροτρύνουμε το παιδί να σχεδιάσει με «ελεύθερο χέρι», χωρίς τη χρήση χάρακα ή τριγώνου, γιατί μειώνουν τον αυθορμητισμό του σχεδίου και περιορίζουν τις δυνατότητες ερμηνείας του.

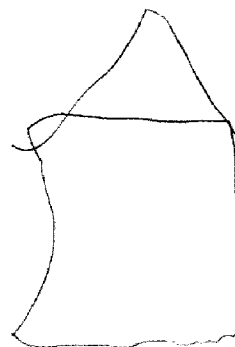
Αλευθυνόμαστε στο παιδί λέγοντάς του: «Σχεδίασε ένα οποιοδήποτε σπίτι, όπως εσύ νομίζεις. Μετά, αν θέλεις, μπορείς να το χρωματίσεις». Σε κάθε επόμενη ερώτησή του πρέπει να απαντάμε χωρίς να το επηρεάζουμε: θα του πούμε για παράδειγμα: «Όπως νομίζεις, όπως σου φαίνεται πιο σωστό». Ούτε γι' αυτό το τεστ υπάρχει χρονικός περιορισμός. Όταν το παιδί μας δώσει να καταλάβουμε ότι έχει τελειώσει το σχέδιό του, μπορούμε να το ρωτήσουμε αν όντως έχει τελειώσει.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

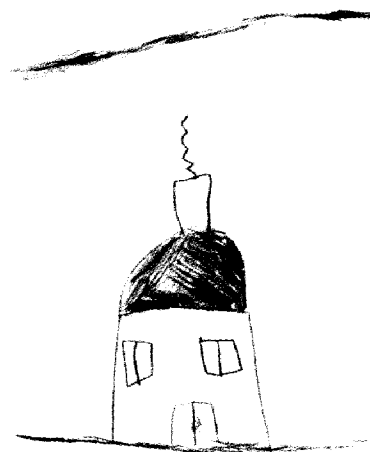
Το σχέδιο του σπιτιού, αρχικά όχι εντελώς σαφές, αποκτά βαθμιαία όλο και πιο συγκεκριμένη και εξελιγμένη μορφή, που επιτρέπει την ορθή ερμηνεία του.

Στην ηλικία των 4-5 ετών το σχέδιο παρουσιάζει απλά και στοιχειώδη χαρακτηριστικά από τα οποία θα αντλήσουμε λίγα αλλά πολύ ουσιαστικά ερμηνευτικά στοιχεία. Εναπόκειται στη δεξιότητα και την πείρα εκείνου που ερμηνεύει το τεστ να α-

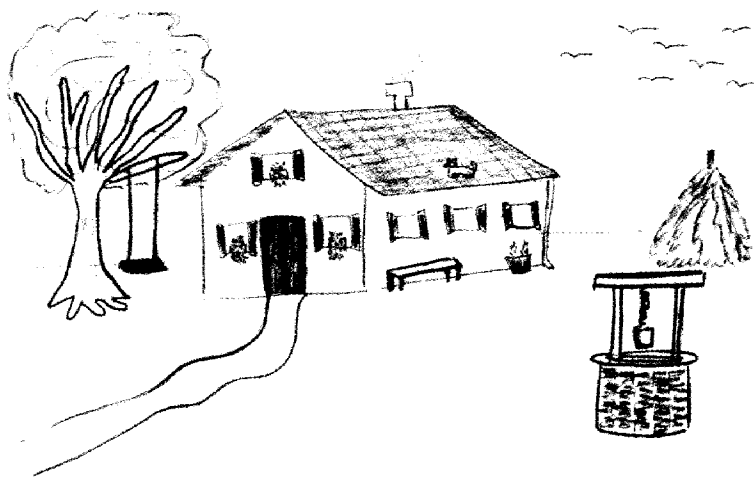
ντιληφθεί αυτό που εκείνη τη στιγμή θέλει πραγματικά να εκφράσει το παιδί στον ενήλικο.

Από την ηλικία των 5-6 ετών το σπίτι εμφανίζεται πλουσιότερο σε στοιχεία και λεπτομέρειες, δε χάνει όμως τη βασική του δομή, που είναι απαραίτητη για την ερμηνεία του. Μπορεί λοιπόν να είναι μεγάλο, μικρό, σχεδιασμένο με σίγουρες γραμμές ή συνεχή σβησίματα, με καμινάδα που καπνίζει ή χωρίς καπνό...

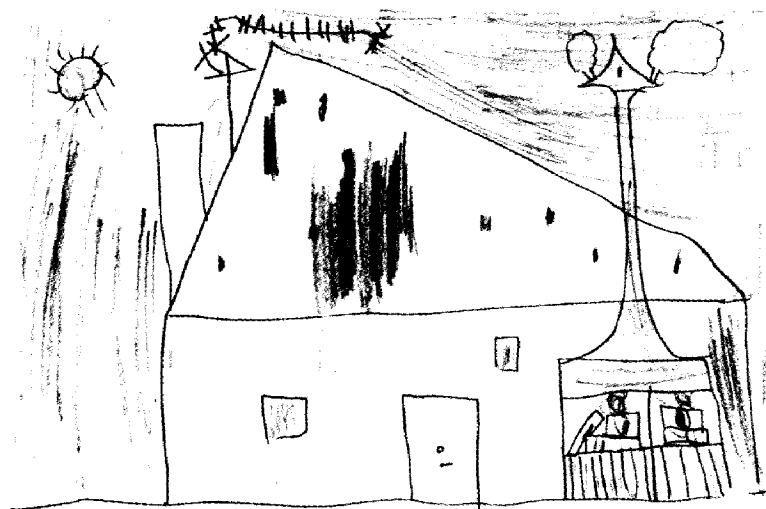
Στην ηλικία των 7 ετών το σχέδιο του σπιτιού εντάσσεται με ευκολία σε ένα περιβάλλον εμπλουτισμένο από άλλα στοιχεία: ο ήλιος, ένα δέντρο, τα σύννεφα, ο δρόμος ή ακόμη κι ένα ολόκληρο τοπίο.

Κατά την ερμηνεία του σχεδίου του σπιτιού, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι πρόκειται πάντα για ένα προβολικό τεστ: το παιδί δηλαδή προβάλλει τον εαυτό του στο σχέδιο. Ανεξάρτητα λοιπόν από την ηλικία, μπορούμε να δούμε από μικρότερα παιδιά σχέδια πλούσια σε λεπτομέρειες και, αντίθετα, σπίνια τελείως γυμνά από μεγαλύτερα παιδιά.

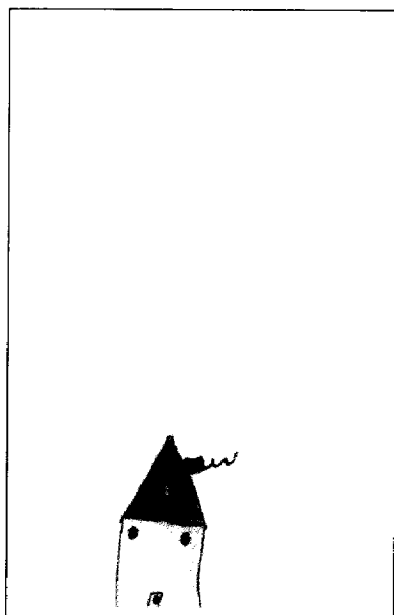
ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Το μεγάλο σπίτι εκφράζει ευθυμία και εγκάρδια υποδοχή· είναι ελκυστικό και προδιαθέτει για φιλοξενία.

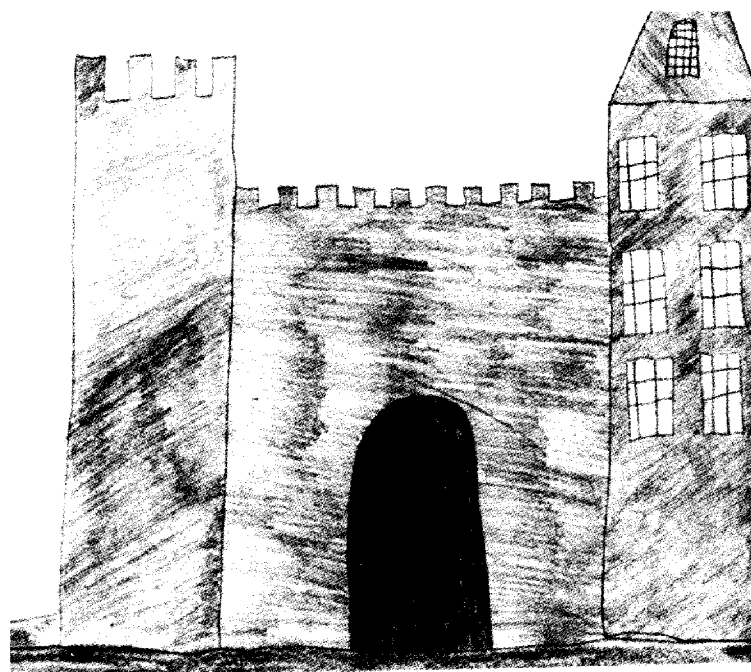
Το παιδί που σχεδιάζει ένα μεγάλο σπίτι δείχνει ότι είναι αυθόρμητο, ανοιχτό στη ζωή και τη φύση. Παρορμητικό και εγκάρδιο, είναι ικανό να προσφέρει αγάπη και φιλία. Το σπίτι του θα είναι λοιπόν πάντα ανοιχτό και στη διάθεση των φίλων του, γιατί του αρέσει να το αισθάνεται γεμάτο ζωή και ζεστασιά. Μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για ένα παιδί που χαρακτηρίζεται από αλτρουισμό και εξωστρέφεια.

Το μικρό σπίτι σημαίνει περισυλλογή και ιδιωτική ζωή, που επιτρέπουν στο παιδί να βρίσκει καταφύγιο για να χαλαρώσει σε στιγμές κόπωσης.

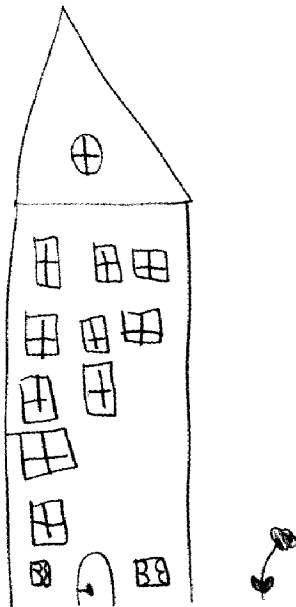
Το παιδί φανερώνει ντροπαλό και εσωστρεφή (αλλά όχι κλειστό) χαρακτήρα: έχει διαρκώς ανάγκη από τις επιβεβαιώσεις των οικείων του πριν αντιμετωπίσει τις κοινωνικές υποχρεώσεις ή σχετιστεί με τους συνομηλίκους του. Η οικογένεια αποτελεί γι' αυτό το παιδί στήριγμα και λειτουργεί ως καταφύγιο και πηγή σιγουριάς· λίγο πολύ όπως η κουβέρτα του Λάινους (από τη σειρά κόμικς «Σνούπυ»), που τον κάνει να νιώθει προστατευμένος από κάθε αντιξοότητα. Πρόκειται λοιπόν για ένα παιδί που χρειάζεται ερεθίσματα και εμπιστοσύνη για να μπορέσει να δώσει τον καλύτερο εαυτό του και να καταφέρει να ξεπεράσει την ντροπαλότητά του.

Το παιδί που σχεδιάζει το σπίτι σαν κάστρο είναι δυνατός χαρακτήρας, που θέλει να στείλει μηνύματα δύναμης, πλούτου και φαντασίας.

Αποτελεί χαρακτηριστικό σχέδιο του παιδιού που αρέσκεται να φαντασιώνεται επινοώντας πρόσωπα και φανταστικούς φίλους, με τους οποίους συνομιλεί με έναν εντελώς δικό του τρόπο. Θα μπορούσε να είναι ένας εν δυνάμει συγγραφέας, που στα διηγήματά του θα υπάρχει πάντα κάποιο στοιχείο μαγείας, εφευρετικότητας και περιπέτειας. Είναι παιδί με καλό, γενναίο-δωρο και υποχωρητικό χαρακτήρα, που ίσως όμως αντιμετωπίσει κάποιες δυσκολίες στην απόδοσή του στο σχολείο επειδή αφαιρείται εύκολα.

Μανταλωμένα παράθυρα και πόρτες αποτελούν ένδειξη πως το παιδί είναι κλεισμένο στον εαυτό του και δυσκολεύεται να βγει από το προστατευτικό καταφύγιο για να ζήσει ελεύθερα.

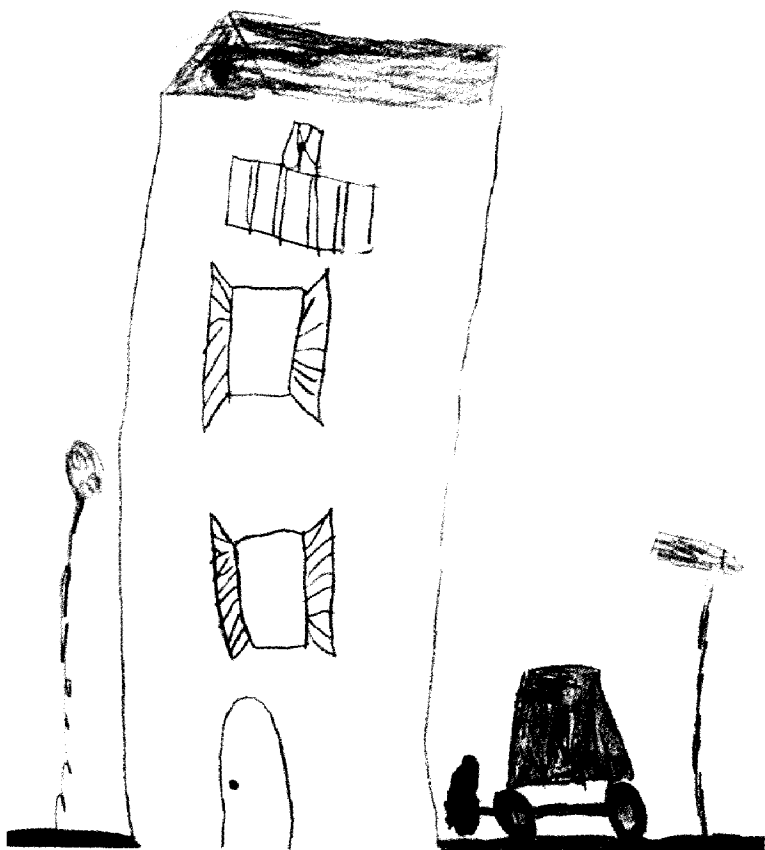
Τα παιδιά που σχεδιάζουν πόρτα με μάνταλο ή παράθυρα με κάγκελα σε σχήμα σταυρού, όπως ενός κελιού, αισθάνονται φυλακισμένα και περιορισμένα από συγκρούσεις στο εσωτερικό της οικογένειας. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε μια υπερπροστατευτική συμπεριφορά των γονέων ή σε μια αίσθηση εγκατάλειψης, που κάνει το παιδί να κλείνεται στον εαυτό του και να αρνείται το διάλογο. Πρόκειται συνήθως για παιδιά που δυσκολεύονται να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και να επικοινωνήσουν. Αυτά τα στοιχεία μπορεί επίσης να σημαίνουν έντονη δυσφορία του παιδιού και πιθανόν να έχουν αντίκτυπο στην υγεία του.

Ένα σπίτι σχεδιασμένο σε προοπτική αποτελεί πάντα ένδειξη κάποιου προβλήματος που συνδέεται με συναισθηματική αστάθεια, αισθήματα κατωτερότητας ή περιορισμούς στη διαπαιδαγώγηση, που δημιουργούν στο παιδί άγχος και αβεβαιότητα για τις ικανότητές του.

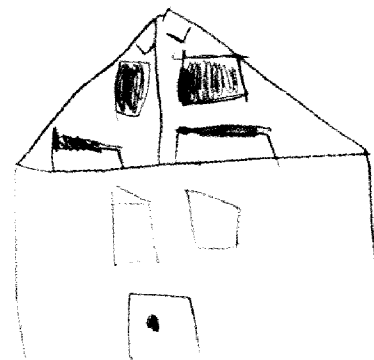

Το σπίτι που σχεδιάζεται πλατύτερο στη στέγη εκφράζει ικανότητα κριτικής σκέψης, ακόμη και σε υπερβολικό βαθμό, καθώς και την τάση του παιδιού για σκεπτικισμό και μελαγχολία. Αν, αντίθετα, το σπίτι σχεδιαστεί πλατύτερο στο κάτω μέρος του, εκφράζει αισθήματα κατωτερότητας, άκαμπτη συμπεριφορά, αδημονία, ακόμη και χωρίς να υπάρχει λόγος.

Ένα σπίτι με στέγη «πατικομένη» ή πολύ πλατιά φανερώνει κάποιο πρόβλημα στο εσωτερικό της οικογένειας. Το παιδί αισθάνεται να πνίγεται από τους υπερβολικά απαιτητικούς γονείς και ίσως αντιδράσει με επιθετικότητα. Το στοιχείο αυτό ερμηνεύεται κατά τον ίδιο τρόπο με το καπέλο στο τεστ της ανθρώπινης φιγούρας.

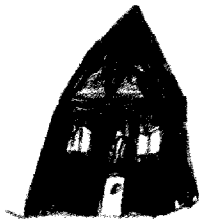
Όταν κάτω από τη στέγη του σπιτιού υπάρχει σοφίτα, στην οποία μπορεί και να δούμε ένα στρογγυλό παράθυρο, βρισκόμαστε απέναντι σε ένα παιδί προικισμένο με ζωνρή φαντασία, που όμως δεν εκδηλώνεται εξαιτίας περιορισμών και απαγορεύσεων. Σ' αυτή την περίπτωση το παιδί καταφεύγει «στη σοφίτα», όπου μπορεί ανενόχλητα να φαντασιώνεται.

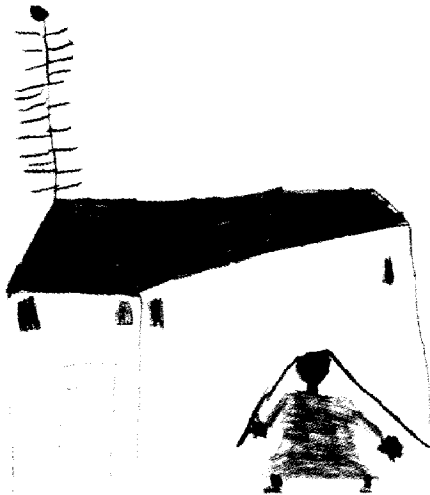
Αν στη στέγη υπάρχει καμινάδα που καπνίζει, σημαίνει ότι στο εσωτερικό του σπιτιού είναι αναμμένη μια φωτιά που ξεσταίνει, γύρω από την οποία συγκεντρώνεται η οικογένεια. Αυτό είναι τουλάχιστον ό,τι αντιλαμβάνεται και αναπαριστά το παιδί.

Αν, αντίθετα, η καμινάδα είναι χωρίς καπνό ή αν δεν υπάρχει καμινάδα, σημαίνει ότι στο σπίτι η επικοινωνία έχει σβήσει και το παιδί αισθάνεται την έλλειψη μιας ικανοποιητικής συναισθηματικής σχέσης.

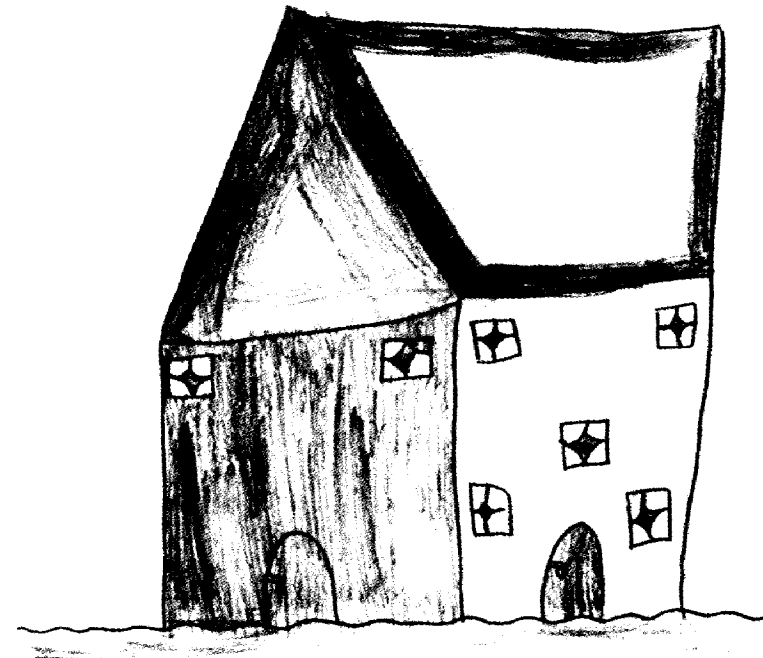

Μια κεραία τηλεόρασης στη στέγη του σπιτιού αναπαριστά την ιδιαίτερη προσοχή του παιδιού για ό,τι συμβαίνει γύρω του. Έχει την ίδια συμβολική αξία με τα αυτιά στο σχέδιο της ανθρώπινης φιγούρας και εκφράζει επαγρύπνηση, προσοχή και προθυμία. Πρόκειται για ένα παιδί που «έχει τις κεραίες τενωμένες»!

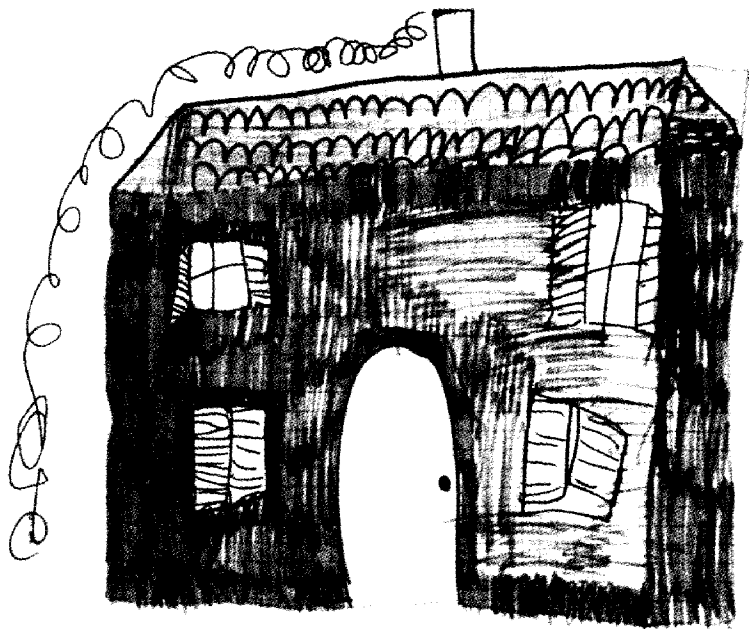
Η πόρτα εκφράζει πάντα τον τρόπο που επικοινωνούμε με το περιβάλλον. Αν είναι κλειστή και χωρίς χερούλι, δηλώνει σύνεση, ντροπαλότητα και δυσκολία στις σχέσεις. Αν, αντίθετα, το χερούλι είναι ευδιάκριτο, το παιδί είναι διαθέσιμο και εξωστρεφές. Κλειδαριές ή μάνταλα φανερώουν αισθήματα ενοχής (συνήθως σχετικά με τη σεξουαλικότητα), φόβο για επαφή, φόβο του παιδιού να το βλέπουν και να το κρίνουν.

Δύο πόρτες, πιθανότατα σε δύο πλευρές του ίδιου σπιτιού, μας παραπέμπουν σε κάποια σύγκρουση ανάμεσα στους γονείς, που μπορεί να είναι ένας πραγματικός χωρισμός ή ο φόβος του παιδιού ότι αυτό πρόκειται να συμβεί.

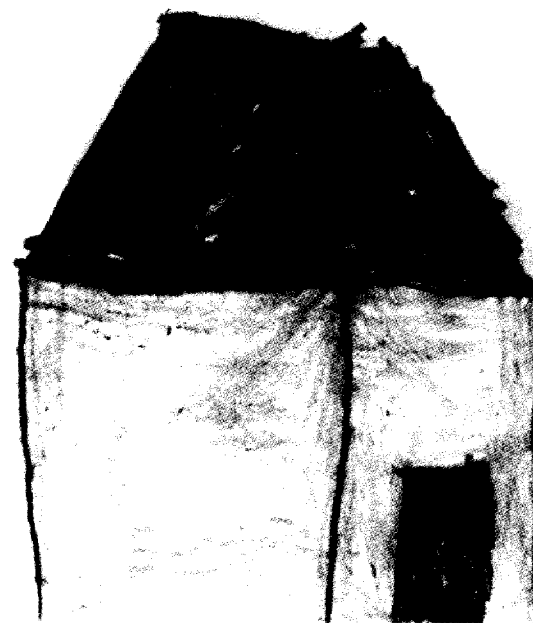

Τα παράθυρα αναπαριστούν τη δυνατότητα του παιδιού να δει το εξωτερικό περιβάλλον από το εσωτερικό του σπιτιού και παράλληλα να είναι το ίδιο το παιδί ορατό στον έξω κόσμο. Πρόκειται λοιπόν για μια ένδειξη του τρόπου επικοινωνίας του παιδιού, σε συνάρτηση όμως με τους περιορισμούς, τους κανόνες συμπεριφοράς και τις απαγορεύσεις που επιβάλλει η οικογένεια.

Ανοιχτά ή διάπλατα παράθυρα δηλώνουν άνοιγμα του παιδιού προς τα έξω και περιέργεια σε σχέση με το εξωτερικό περιβάλλον, χωρίς φόβο για την κρίση των άλλων. Κλειστά παράθυρα σημαίνουν ανάγκη προφύλαξης από την περιέργεια και τα αδιάκριτα βλέμματα· δηλώνουν συνεπώς κλείσιμο του παιδιού στον εαυτό του και επιφυλακτικότητα στις σχέσεις του.

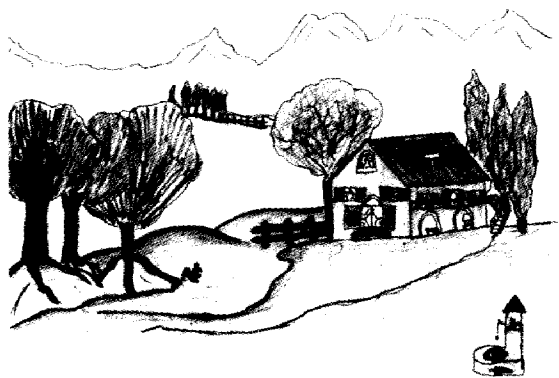

Ένα σπίτι σχεδιασμένο χωρίς παράθυρα (κυρίως μετά την ηλικία των 5-6 ετών) δείχνει ότι το παιδί αισθάνεται πως δεν μπορεί να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα εξαιτίας μιας καταπιεστικής διαπαιδαγώγησης. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα προστατευμένο παιδί, υπερβολικά θα λέγαμε, και κατά συνέπεια πολύ ευαίσθητο.

Τα πολύ μεγάλα παράθυρα εκφράζουν αδιάκριτο χαρακτήρα, που έχει ανάγκη από μεγάλους χώρους για να διοχετεύσει όλη του την ενέργεια. Αντίθετα, όταν τα παράθυρα είναι στολισμένα με κουρτινάκια, σχέδια ή γλάστρες με λουλούδια, είμαστε μπροστά σε ένα παιδί ευαίσθητο, τρυφερό, ντροπαλό, φοβητσιάρικο, που έχει αισθητική άποψη και μεγάλη ανάγκη να κάνει καλή εντύπωση.

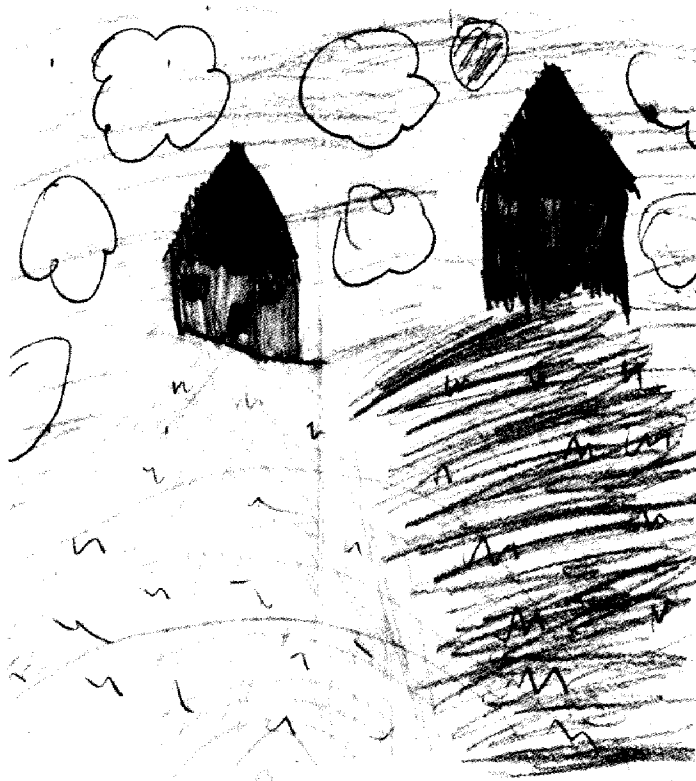
Αν γύρω από το σπίτι υπάρχει φράχτης ή μάντρα, σημαίνει ότι το παιδί βιώνει μια αίσθηση απομόνωσης, που πηγάζει, για παράδειγμα, από τους γονείς, οι οποίοι του απαγορεύουν να φέρνει φίλους στο σπίτι.

Τα δέντρα γύρω από το σπίτι εκφράζουν την ανάγκη του παιδιού για αγάπη, προστασία και σιγουριά στην οικογένεια, ώστε να μπορέσει κι αυτό με τη σειρά του να εκφραστεί με περισσότερη σιγουριά έξω απ' αυτή.

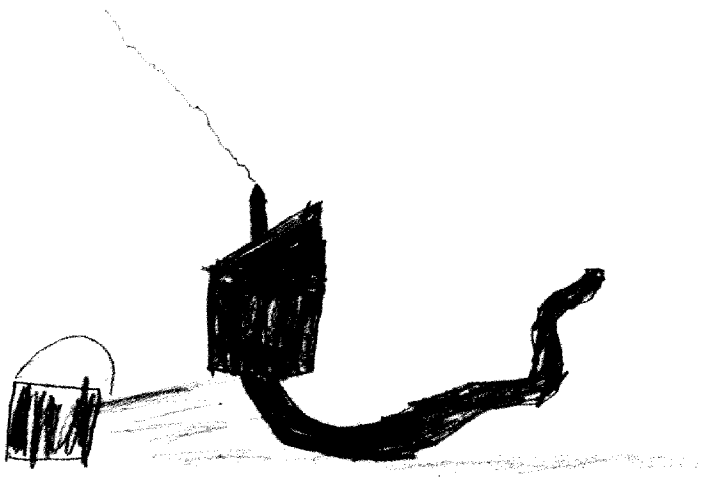
Ένα σπίτι σχεδιασμένο στο βάθος της εικόνας, ίσως μικρό, σε ένα ανοιχτό και πλούσιο σε λεπτομέρειες τοπίο εκφράζει συναισθήματα λύτης που οφείλονται στη «συγκινησιακή απομάκρυνση» (άρα όχι κατ' ανάγκην πραγματική) από την οικογένεια. Το παιδί εκδηλώνει έτσι το αίτημά του για περισσότερη προσοχή.

Η παρουσία του δρόμου χρειάζεται ιδιαίτερη εμβάθυνση. Στο νηπιαγωγείο και στην αρχή του δημοτικού τα παιδιά τον αναπαριστούν συχνά στα σχέδιά τους, παρά τη δυσκολία που παρουσιάζει στην προοπτική.

Ο δρόμος, ως προέκταση του σπιτιού, συμβολίζει τη δυνατότητα του παιδιού να βγει από τον οικογενειακό πυρήνα για να ακολουθήσει το δρόμο που θα το εντάξει στην κοινωνία. Μπορεί επίσης να αναπαριστά την επιθυμία του παιδιού να επανέρχεται περιοδικά στην οικογένεια· σύμπτωμα παλινδρόμησης ή αντίθετα αντιστάθμιση μιας ζωής υπερβολικά κουραστικής έξω από το οικογενειακό περιβάλλον.

Ένας ελικοειδής δρόμος δείχνει χαρακτήρα που δεν ικανοποιείται εύκολα. Το παιδί επιθυμεί να ελέγχει προσωπικά ό,τι συμβαίνει γύρω του· αν συναντήσει κάποιο εμπόδιο, τείνει να το προσπεράσει· δεν του αρέσει να ζητά βοήθεια γιατί είναι περήφανο· διαθέτει ευφυΐα επιλεκτική, είναι οξυδερκής και φιλοπερίεργο, καθώς και με επιδεξιότητα στα χέρια, που του επιτρέπει να ασχολείται με κατασκευαστικά παιχνίδια.

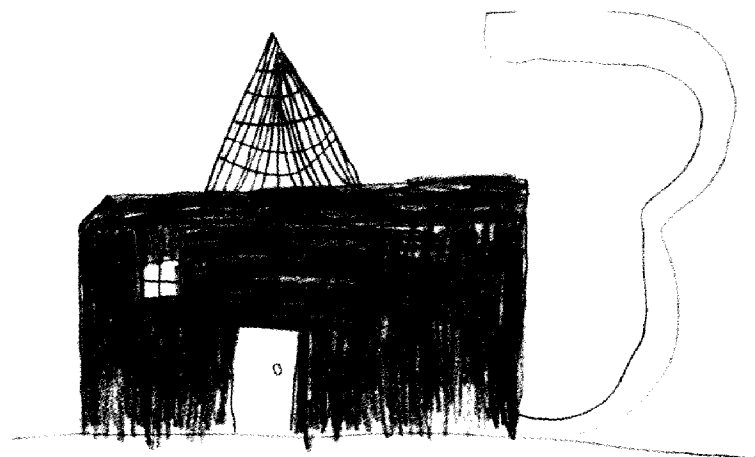
Ένας ίσιος δρόμος με κατεύθυνση προς τα κάτω μαρτυρά παιδί με ανοιχτό χαρακτήρα και διάθεση να ακούει τους άλλους. Δέχεται υποδείξεις και συμβουλές από τους μεγαλύτερους· προτιμά να παίζει σε ανοιχτούς χώρους για να επιστρέφει κατόπιν στο σπίτι πλούσιο σε εμπειρίες.

Ο δρόμος που διακλαδίζεται φανερώνει αναποφασιστικότητα στις επιλογές του παιδιού, η οποία οφείλεται στο φόβο απομάκρυνσης από τα σίγουρα συναισθήματα που παρέχει η οικογένεια. Συνήθως, πρόκειται για ανοιχτά και εκδηλωτικά παιδιά, που θέλουν να αισθάνονται ότι τα αναζητούν και τα αποδέχονται. Αποδίδουν καλά στα πλαίσια μια ομάδας, αλλά με σιωπηλό τρόπο.

Ένας δρόμος που επιστρέφει προς τα πάνω, αφού έχει διανύσει μια μεγάλη στροφή, διακρίνει τα παιδιά που, φοβούμενα την κρίση των άλλων, προτιμούν να δημιουργούν άλλοθι ή άμυνες για να αποφύγουν τη σύγκριση. Τελειομανή, τείνουν να κλείνονται στον εαυτό τους «σαν το σκαντζόχοιρο» και όπως ο σκαντζόχοιρος είναι κι αυτά έτοιμα να τσιμπήσουν, κυρίως αν θιγεί η υπερηφάνεια τους. Η επιστροφή τους στο σπίτι μπορεί να μην είναι ήρεμη και να προκαλέσει αρνητικές αντιδράσεις αν δε βρουν την αναμενόμενη, σύμφωνα με τις προσδοκίες τους, υποδοχή. Πρόκειται για πολύ αυτόνομα παιδιά, που εντάσσονται εύκολα στην κοινωνία.

Ένας δρόμος που τελειώνει απότομα σαν να ήταν κλειστός δείχνει παιδί με επιλεκτικό και εσωστρεφή χαρακτήρα, που δεν ενδιαφέρεται ιδιαίτερα να αναπτύξει σχέσεις με τους άλλους και χαρακτηρίζεται από διακριτικότητα. Επιμελές και προσεκτικό, το παιδί αυτό τα καταφέρνει καλά με τις σχολικές εργασίες επιτυγχάνοντας άριστα αποτελέσματα.

ΤΟ ΤΕΣΤ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Το τεστ της οικογένειας μας επιτρέπει να αντιληφθούμε, ανεξάρτητα από το πόσο είναι επιτυχημένη η εκτέλεση του σχεδίου, ποια είναι τα θετικά ή τα αρνητικά στοιχεία που μπορούν να επηρεάσουν την ανάπτυξη του παιδιού. Είναι γνωστό πως ο οικογενειακός πυρήνας μπορεί να επηρεαστεί από πλήθος παραγόντων: τη γέννηση ενός μικρότερου αδελφού, τη σχολική επιτυχία της μεγαλύτερης αδελφής ή, ακόμη χειρότερα, της μικρότερης, με τον επακόλουθο φόβο του παιδιού ότι αξίζει λιγότερο, τον παράλογο φόβο του ότι το έχει εγκαταλείψει ένας από τους δύο γονείς, το σχολείο με τις απαιτήσεις του...

Το παιδί που στα 12 χρόνια του σχεδιάζει τον εαυτό του μέσα σε μια κούνια στη θέση της νεογέννητης αδελφούλας του τονίζει τη διαδικασία παλινδρόμησης που βιώνει: το φόβο ότι θα χάσει το αντικείμενο της αγάπης του (δηλαδή τη μητέρα), το φόβο ότι το άλλο (η αδελφή στη συγκεκριμένη περίπτωση) μπορεί να έχει τη μαμά κατ' αποκλειστικότητα για τον εαυτό της. Η ξήλια που αισθάνεται το παιδί, αλλά που δεν εκφράζει με λόγια γιατί φοβάται μη χάσει την εκτίμηση του γονέα, εκδηλώνεται με τα πιο διαφορετικά συμπτώματα: την ενούρηση, τα τικ, το φόβο για το σκοτάδι, τον πονόκοιλο που εμφανίζεται συνήθως μόνο όταν πρέπει να πάει στο σχολείο και συνεπώς να απομακρυνθεί από τη μαμά...

Μερικές φορές πρόκειται για μη ξεκάθαρες καταστάσεις, τις οποίες δεν αντιλαμβάνεται πάντα ο ενήλικος. Να λοιπόν που έρχεται να μας βοηθήσει η μη λεκτική επικοινωνία, η οποία μας επιτρέπει να κατανοήσουμε πάμπολλες πληροφορίες γύ-

ρω από την προσωπικότητα, το συναισθηματικό κόσμο και τον τρόπο αντίδρασης του παιδιού. Ακόμη κι αν δεν του ζητηθεί, κατά την πραγματοποίηση του τεστ το παιδί σχεδιάζει πάντα την οικογένειά του και μας διηγείται με αυτό τον τρόπο τα προβλήματά του, τις αγωνίες του, τις στενοχώριες του, τους φόβους του να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα, το φόβο του να μεγαλώσει ή, αντίθετα, τη χαρά, τη γαλήνη και την αγάπη για τη ζωή.

Η σημερινή οικογένεια όμως μπορεί ακόμη να θεωρείται ασφαλές μέρος; Από τα παιδικά σχέδια φαίνεται πως ναι, γιατί οι ανάγκες του παιδιού δε δείχνουν να έχουν αλλάξει: το παιδί θέλει να αισθάνεται αγαπητό, αποδεκτό, ενταγμένο στον οικογενειακό πυρήνα.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΕΣΤ

Βάζουμε το παιδί να καθίσει μπροστά σε ένα τραπέζι κατάλληλο για το ύψος του, με μια λευκή κόλα, μολύβι, γομολάστιχα και ξυλομπογιές και του λέμε: «Σχεδίασε μια οικογένεια, όποια θέλεις εσύ. Μπορείς να χρησιμοποιήσεις και τις ξυλομπογιές». Όταν το παιδί θα έχει ολοκληρώσει το σχέδιό του, ελεύθερα και χωρίς παρεμβάσεις, θα το επαινέσουμε κάπως για να το ικανοποιήσουμε και θα το παροτρύνουμε να μιλήσει για την οικογένεια που σχεδίασε. Κάθε απάντηση πρέπει να σημειωθεί λεπτομερώς, γιατί θα χρησιμεύσει για τη σωστή ερμηνεία του τεστ.

«Ποιο είναι το πιο συμπαθητικό από τα πρόσωπα που ζωγράφισες; Και το λιγότερο συμπαθητικό; Ποιο είναι το πιο ευτυχισμένο και ποιο είναι το πιο λυπημένο;» Μετά από κάθε απάντησή του μπορούμε να ρωτήσουμε «Γιατί;» Τέλος, μπορούμε να ρωτήσουμε: «Στην οικογένεια αυτή ποιο πρόσωπο προ-

τιμιάς; Και ποιο θα ήθελες να είσαι; Δεν έχει σημασία αν είναι άντρας ή γυναίκα».

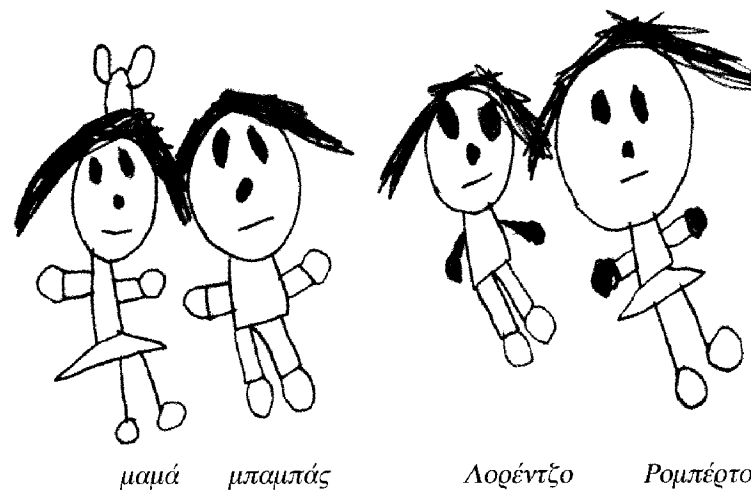
Είναι επίσης σημαντικό να παρατηρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο το παιδί πραγματοποιεί το σχέδιο.

- η τοποθέτησή τους στην κόλα
- ο χρόνος σχεδίασης των διάφορων προσώπων
- η παρουσία ή όχι λεπτομερειών
- οι θέσεις εγγύτητας ή απόστασης των προσώπων
- το πρώτο και το τελευταίο πρόσωπο που σχεδίασε το παιδί
- το πρώτο πρόσωπο που χρωμάτισε το παιδί
- οι διορθώσεις και τα σβήσιματα
- η παράληψη κάποιου προσώπου από την πραγματική του οικογένεια
- η πιθανή προσθήκη φανταστικών προσώπων ή ζώων
- η θέση των βραχιόνων, των χεριών και των κάτω άκρων
- η απεικόνιση επαφής ανάμεσα στις φιγούρες
- οι αναλογίες ανάμεσα στις φιγούρες
- ο ρουχισμός τους
- η διανομή των ρόλων
- η σίγουρη ή αβέβαιη γραμμή
- οι δυσαναλογίες στο σώμα ενός ή περισσότερων προσώπων

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Παρατηρώντας το σχέδιο της οικογένειας, καλό είναι να έχουμε πάντα υπόψη μας την ηλικία του παιδιού που το πραγματοποίησε. Σε ηλικία 5 ετών, για παράδειγμα, το παιδί βιώνει την περίοδο της μεγαλύτερης ταύτισης με τους γονείς: προσέχει ώστε να αντιλαμβάνεται και να αφομοιώνει όλα όσα λένε και κάνουν· θα ήθελε να μένει πάντα μαζί τους, αλλά στο μεταξύ στρέφεται και προς τα έξω αναζητώντας άλλα πρότυπα, πέρα

από την οικογένεια. Αντίθετα, ένα παιδί 9 ή 10 ετών βιώνει την οικογένεια με περισσότερες συγκρούσεις, όχι γιατί είναι λιγότερο δεμένο ή εξαρτημένο, αλλά επειδή αναζητά ένα δικό του αυτόνομο ρόλο.

Στην αναπαράσταση των προσώπων της οικογένειάς του, το παιδί μάς δείχνει την πορεία που έχει διανύσει για να απαγκιστρωθεί από τον αρχικό εγωκεντρισμό του και να οδηγηθεί σταδιακά προς την αυτονομία.

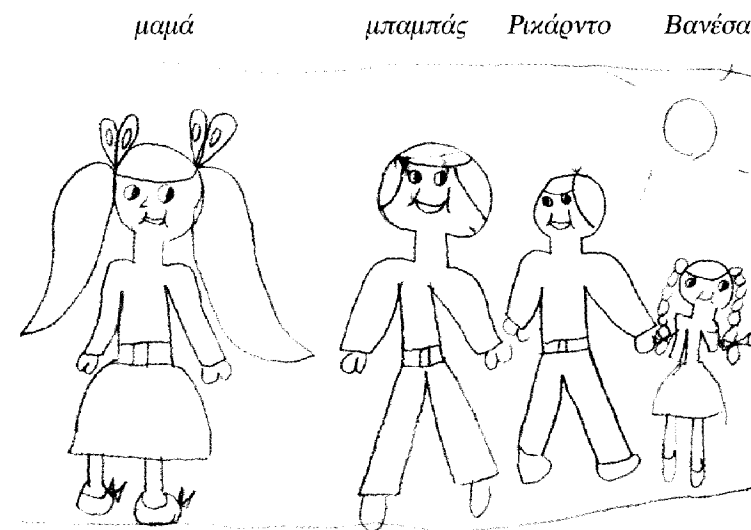
Είναι λάθος να σκεφτούμε ότι το παιδί ή ο έφηβος βιώνει την ανάπτυξή του χωρίς προβλήματα. Η ενηλικίωση αποτελεί μια δεύτερη γέννηση: είναι σαν να υποχρεώνεται, μετά το τραύμα της γέννησης, να βιώσει ένα νέο τραύμα, της αποκόλλησης από τις προστατευτικές φιγούρες. Αν ξεπεράσει με θετικό τρόπο αυτό το πρόβλημα, σημαίνει ότι ο «ομφάλιος λώρος» που ε-

νώνει συγκινησιακά το παιδί με τους γονείς του μετατρέπεται σε ένα και μοναδικό νήμα αγάπης που συνδέει την οικογένεια, τον εαυτό του και τον έξω κόσμο.

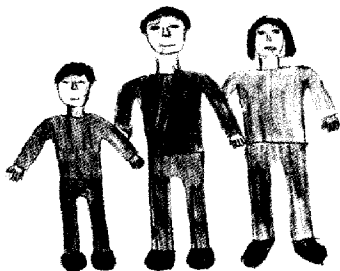
ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Το πρόσωπο που κατέχει την πρώτη θέση στο σχέδιο είναι εκείνο για το οποίο το παιδί αισθάνεται μεγαλύτερο θαυμασμό· ταυτίζεται με αυτό και προσπαθεί να το μιμηθεί σε όλα, μερικές φορές με κάποιες δυσκολίες. Αυτή η κατάσταση ίσως του δημιουργήσει άγχος ή φόβο ότι δεν μπορεί να το φτάσει.

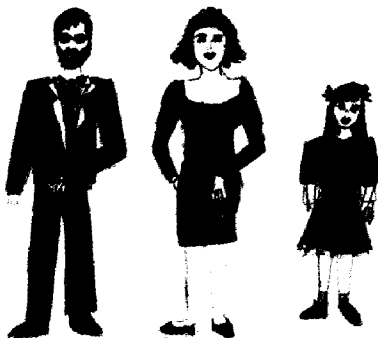
Η σχεδίαση του εαυτού του στην πρώτη θέση αποτελεί σημάδι εγωκεντρισμού του παιδιού, δείχνει την ανάγκη του να έχει προτεραιότητα απέναντι σε όλους τους άλλους και εκφράζει ένα δεσμό εξάρτησης που δεν του επιτρέπει ακόμη να απαγκιστρωθεί από την οικογένεια χωρίς να υποφέρει συναισθηματικά. Εκδηλώνει έτσι την ανάγκη του να το αγαπούν, μια ανάγκη που δεν έχει ικανοποιηθεί απολύτως.

Η μη ικανοποίηση των συναισθημάτων του μειώνει το ενδιαφέρον του παιδιού και επηρεάζει αρνητικά και τη σχολική απόδοση.

Η τοποθέτησή του στην τελευταία θέση δείχνει ότι υποτιμά τον εαυτό του, πως έχει περιορισμένη εμπιστοσύνη στις ικανότητές του λόγω ντροπαλότητας, εσωστρέφειας ή τουλάχιστον δυσκολίας να εκδηλώσει τα συναισθήματά του. Το παιδί, δικαιολογημένα ή όχι, δεν αισθάνεται πάντα ασφαλές και επιβραβευμένο.

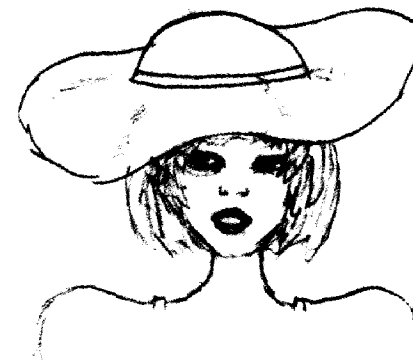
Η αίσθηση ότι υποτιμάται αποτελεί σημαντικό μήνυμα, που πρέπει να γίνει αντιληπτό· το παιδί χρειάζεται βοήθεια για να ξεπεράσει αυτή την αρνητική αίσθηση, ώστε να αποκτήσει μια θετική εικόνα για τον εαυτό του και κατά συνέπεια μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και αυτονομία.

Το παιδί που παραλείπει ένα ή περισσότερα μέλη της οικογένειάς του όταν τη σχεδιάζει δείχνει ξεκάθαρα ότι δεν τα αποδέχεται. Αυτή η αντίδραση ίσως να οφείλεται σε ζήλια, στο φόβο ότι εκείνη η συγκεκριμένη φιγούρα (που πιθανόν να είναι ένα νέο αδελφάκι) μπορεί να γίνει σημαντικότερο από το ίδιο και να του στερήσει ένα μέρος της γονεϊκής αγάπης.

κόρη

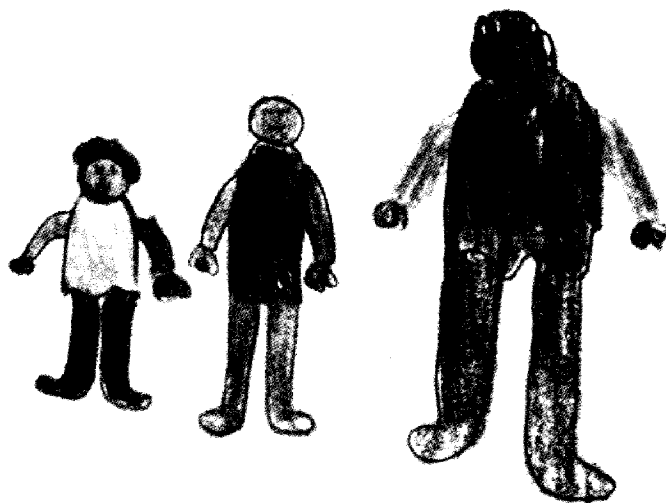
μητέρα

Η προσθήκη προσώπων στην πραγματική οικογένεια εκφράζει την ανάγκη του παιδιού να αντισταθμίσει ένα προσωρινό αίσθημα μοναξιάς. Το παιδί επιθυμεί τη συντροφιά για να ξεπεράσει το φόβο του συναισθηματικού κενού ή αντισταθμίζει με τη φαντασία του επιθυμίες και ανεκπλήρωτες ανάγκες του.

Η προσθήκη μιας φιγούρας στην απεικόνιση της οικογένειας έχει την ίδια σημασία με την επινόηση του φανταστικού φίλου: φανερώνει δυσκολία επικοινωνίας με τους συνομηλίκους επειδή στο σπίτι ζει κυρίως με ενηλίκους.

Αν ένα πρόσωπο απεικονίζεται με διαστάσεις μικρότερες από το κανονικό, σημαίνει ότι το παιδί θεωρεί το συγκεκριμένο πρόσωπο έναν εν δυνάμει αντίπαλο που δεν μπορεί να εξαλείψει, αλλά που ξεκάθαρα τον μειώνει.

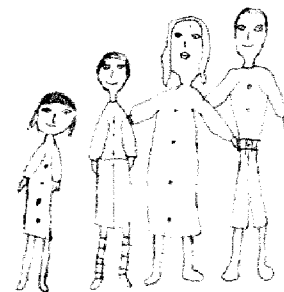

γιος

μητέρα

πατέρας

Η τοποθέτηση ενός προσώπου παράμερα φανερώνει τη μη ένταξή του, πραγματική ή υποθετική, στην οικογένεια και τη δυσκολία του παιδιού να δημιουργήσει με αυτό το πρόσωπο μια σχέση εμπιστοσύνης ή ένα δυνατότερο δεσμό.

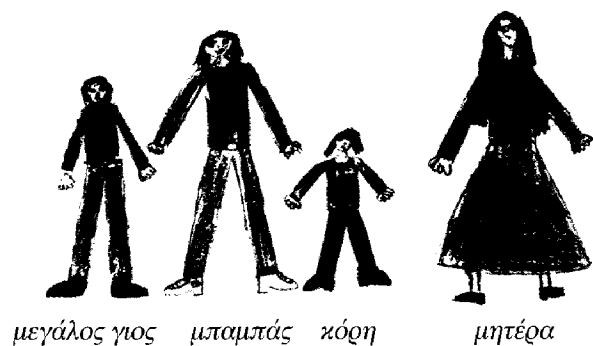

κόρη κόρη μητέρα πατέρα

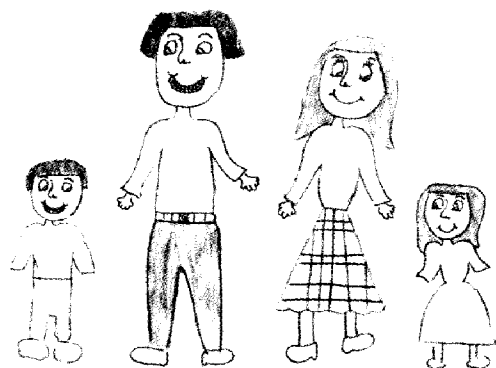
Το ηττημένο σβήσιμο ενός προσώπου αποτελεί σημάδι δυσφορίας που το παιδί αισθάνεται σε σχέση με τον εαυτό του ή απέναντι σε ένα ή περισσότερα μέλη της οικογένειας, αλλά που δεν μπορεί να εκδηλώσει ευθέως εξαιτίας του φόβου του να μην κριθεί αρνητικά από τους άλλους. Αυτή η καταπιεσμένη αντιπαλότητα είναι βαθύτερη από την απλή λησμοσύνη, γιατί το παιδί βιώνει τη σύγκρουση μεταξύ της επιθυμίας του και της άρνησής του γι' αυτό το πρόσωπο.

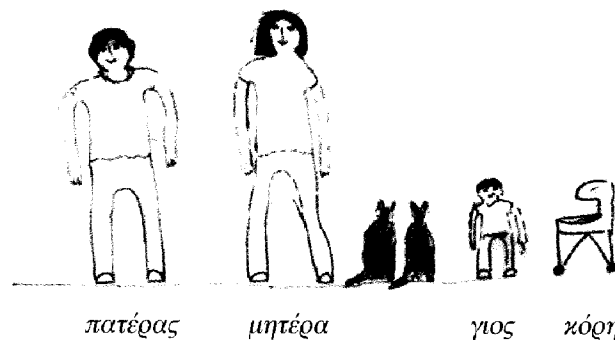
Ένα πρόσωπο με υπερβολικά μεγαλύτερες διαστάσεις σε σύγκριση με τα άλλα βιώνεται από το παιδί ως κυρίαρχη αλλά καταπιεστική φιγούρα, στην οποία οφείλει να υπακούει χωρίς συζήτηση. Μπορεί να είναι σημάδι αναστολής ή, αντίθετα, να φανερώνει την περίοπτη θέση που το πρόσωπο αυτό κατέχει στην καρδιά του παιδιού.

Η παράληψη βραχιόνων ή χειρών είναι ένας τρόπος για να «τιμωρήσει» το παιδί κάποιο πρόσωπο που θεωρεί απειλητικό. Αποτελεί επίσης σημάδι σεξουαλικότητας που δε βιώνεται ελεύθερα εξαιτίας του φόβου ενδεχόμενης κριτικής από την πλευρά του ενήλικου.

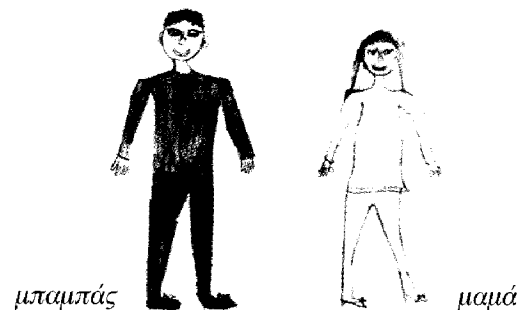

Η προσθήκη ζώων ίσως σημαίνει ότι το παιδί τείνει να αποκρύψει την επιθετικότητα που αισθάνεται σε σχέση με ένα ή περισσότερα πρόσωπα της οικογένειάς του.

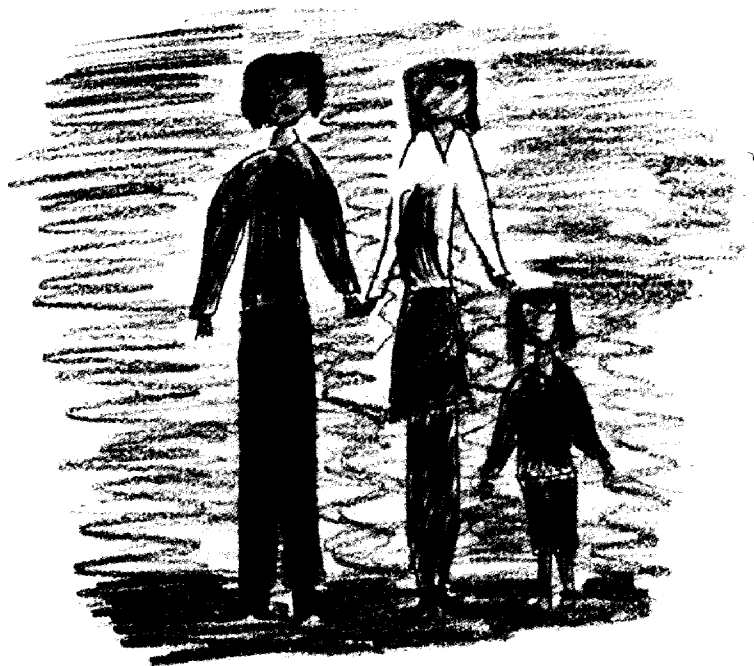

Η παράληψη του ίδιου του εαυτού του φανερώνει πως το παιδί έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση, αισθάνεται ότι δεν ανήκει στην οικογένειά του και νιώθει απομονωμένο.

Τα αίτια ποικίλλουν: ο φόβος απειλών ή τιμωριών, η αίσθηση ότι δεν είναι πλέον το εκλεκτό παιδί της οικογένειας, η ζηλία σε σχέση με νεογέννητα αδέρφια. Αυτά το κάνουν να υιοθετεί αμυντικούς μηχανισμούς, που εκδηλώνονται πιθανόν και με συμπεριφορές παλινδρόμησης, όπως, για παράδειγμα, το πλιψισμα του αντίχειρα, η ενούρηση στη διάρκεια του ύπνου, η εκδήλωση ψυχοσωματικών διαταραχών.

Η απεικόνιση του εαυτού του με διαφορετικό φύλο μπορεί να είναι ένδειξη άρνησης του σώματός του, αλλά ίσως και να υπονοεί ότι ο σεξουαλικός ρόλος του δε γίνεται αποδεκτός. Αποτελεί χαρακτηριστικό πρόβλημα του παιδιού στην εφηβική ηλικία.

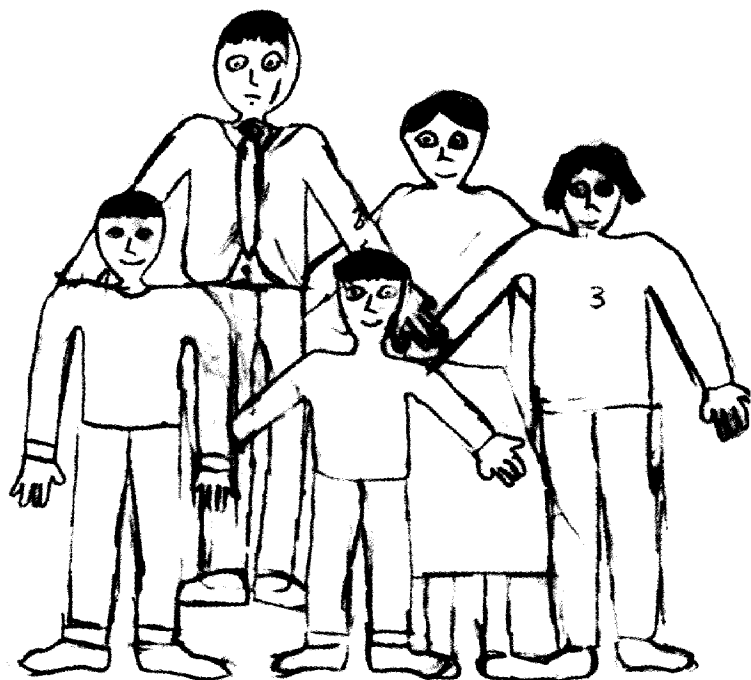
Η άρνηση του παιδιού να σχεδιάσει την οικογένεια αποτελεί πάντα σύμπτωμα δυσφορίας. Φανερώνει τη ελλιπή συναισθηματική συμμετοχή του παιδιού στην οικογενειακή ζωή και την απουσία διαλόγου ανάμεσα στα μέλη της ίδιας της οικογένειας. Το παιδί, αντιμετωπίζοντας την υποχρέωση να απεικονίσει την οικογένεια, κυριεύεται από ένα αίσθημα άρνησης, που του δημιουργεί αναστολές.

Η σχεδίαση μιας οικογένειας ζώων αντί ανθρώπων φανερώνει ότι το παιδί δεν αισθάνεται μέλος της οικογένειάς του, καθώς και κάποιο πόνο του, ο οποίος έχει αναστείλει την αυθόρμητη έκφραση των συναισθημάτων του. Για παράδειγμα, στην περίπτωση ενός χωρισμού, συνήθως το παιδί προτιμά το «καμουφλαρισμένο» σχέδιο για να αποφύγει την αναβίωση του πόνου.

Σε κάποιες περιπτώσεις μπορούμε να ζητήσουμε από το παιδί με συγκεκριμένο και ξεκάθαρο τρόπο να σχεδιάσει μια οικογένεια ζώων, αν στόχος μας είναι να αξιολογήσουμε τα χαρακτηριστικά που το παιδί δε θα εκδήλωνε στο κανονικό σχέδιο της οικογένειας, επειδή θα προτιμούσε να τα αποκρύψει.

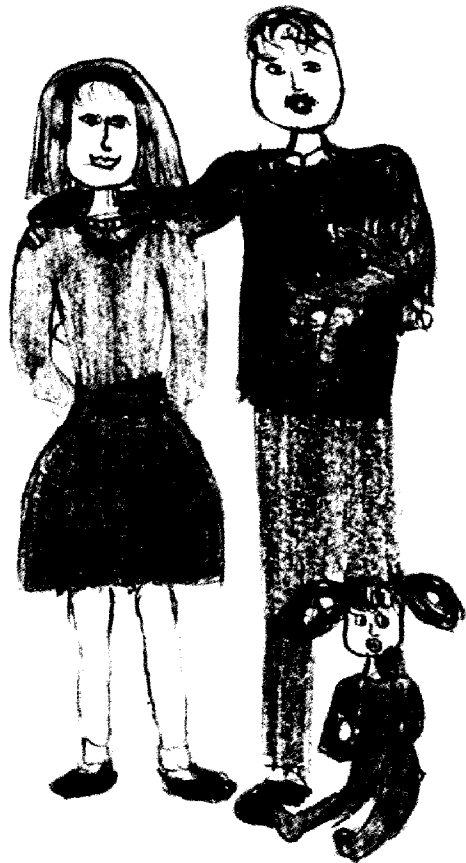
Η άρνηση του παιδιού να χρωματίσει ολόκληρη την οικογένεια αποτελεί σημάδι απάθειας και συναισθηματικής ψυχρότητας, που οφείλεται σε γεγονότα τα οποία έχουν «παγώσει» την ψυχή του παιδιού. Είναι πάντα σημάδι αναστολής που οφείλεται σε μια πολύ ανστηρή ή, αντίθετα, πολύ ελεύθερη διαπαιδαγώγηση, εξαιτίας της οποίας το παιδί δε «ξεστάθηκε» από την αγάπη των ενηλίκων.

Το καπέλο στο κεφάλι ενός προσώπου, συνήθως του πατέρα, δείχνει καταπίεση, ένα βάρος που δεν επιτρέπει στο παιδί να αναπτυχθεί ελεύθερα. Το παιδί αισθάνεται καταπιεσμένο από κανόνες ή απαιτήσεις που δυσκολεύεται να ακολουθήσει ή να ικανοποιήσει. Έτσι εκδηλώνει ένα αίσθημα δυσφορίας και αντίδρασης προς τον υποτιθέμενο ή πραγματικό «καταπιεστή».

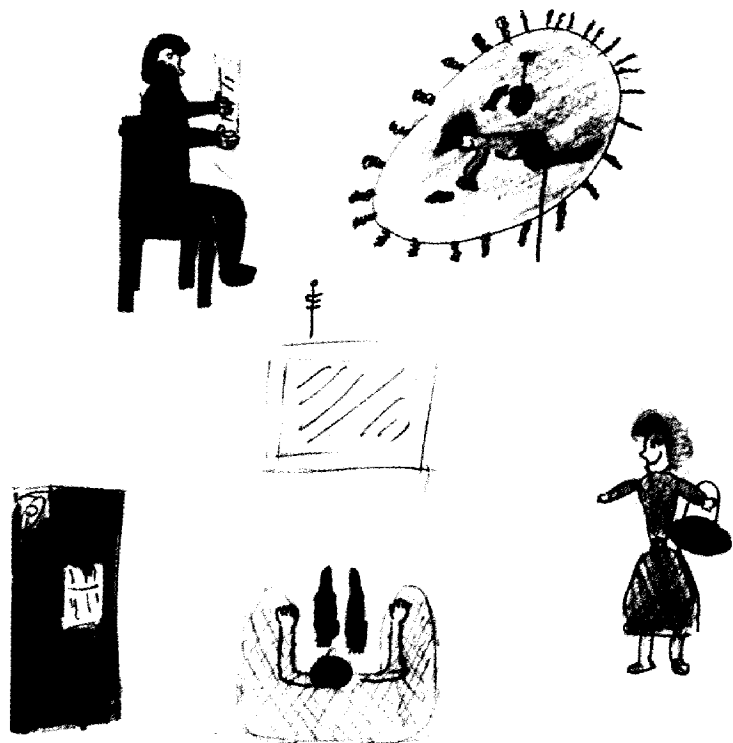
Το χέρι κάποιου προσώπου που αγκαλιάζει τους ώμους του παιδιού κοντά στο λαϊμό λογικά θα μπορούσε να εκληφθεί ως σημάδι αγάπης, αντίθετα όμως εκφράζει την αίσθηση του παιδιού ότι το συγκρατούν και το εμποδίζουν να «πετάξει» προς τον κόσμο. Το παιδί θέλει να τονίσει έτσι τους περιορισμούς που ο ενήλικος ή οποιοσδήποτε άλλος του επιβάλλει. Έχει την αίσθηση πως η ελευθερία του είναι περιορισμένη, πράγμα που θα έχει συνέπειες στην ικανότητα κοινωνικοποίησής του.

Η οικογένεια που απεικονίζεται μέσα σε μια κορνίζα, σαν πίνακας, δείχνει ότι το παιδί υποφέρει από μια πολύ αυστηρή διαπαιδαγώγηση. Η οικογένεια βιώνεται ως ομάδα, όπου τα πάντα βασίζονται στο καθήκον, στο αίσθημα της τάξης και σε τυπικούς κανόνες. Τίποτα δε γίνεται με αυθορμητισμό και άμεση επικοινωνία. Το παιδί φανερώνει μ' αυτό τον τρόπο τον έντονο έλεγχο του πάνω σε όλα. Αφού δεν μπορεί να βιώσει τα συναισθήματα και τις παρορμήσεις που συνδέονται με την ηλικία του, φορτίζεται με επιθετικότητα, που συνήθως εκφράζεται έξω από την οικογένεια με εριστικότητα, υπέρμετρη ζωντάνια και υπερβολική ανάγκη για κίνηση.

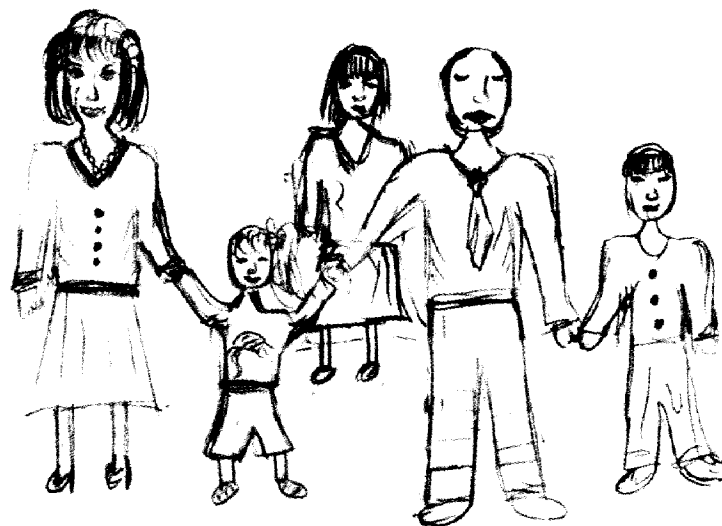

Το σχέδιο μιας οικογένειας τα μέλη της οποίας απεικονίζονται χωριστά, το καθένα σε ένα δωμάτιο να ασχολείται με διαφορετικά και προσωπικά πράγματα, αποτελεί ένδειξη αποσπασματικής επικοινωνίας. Το παιδί βιώνει την οικογένεια και το σπίτι του με τρόπο απρόσωπο και αποξενωτικό· αυτή η κατάσταση, με την πάροδο του χρόνου, ενέχει τον κίνδυνο να ενισχύσει στο παιδί οπορτουνιστικές και εγωιστικές συμπεριφορές. Θα μπορούσε βέβαια να ευνοηθεί έτσι η αυτονομία και η ανεξαρτησία του, σε βάρος όμως της κοινωνικής του ζωής.

Μια σειρά κουμπιών στα ρούχα κάποιου από τα μέλη της οικογένειας μπορεί να συνδεθεί με τη συναισθηματική σπουδαιότητα που αυτό το πρόσωπο έχει για το παιδί. Συμβολίζει ένα σταθερό δεσμό που αποπνέει σιγουριά και γαλήνη· το παιδί νιώθει για το πρόσωπο αυτό εκτίμηση και εμπιστοσύνη.

Μετά την ηλικία των 12-13 ετών όμως αυτός ο δεσμός γίνεται αρνητικός, ενισχύει την εξάρτηση και περιορίζει την επιθυμία του παιδιού να αισθανθεί αυτόνομο ή τουλάχιστον να αποστασιοποιηθεί συγκινησιακά, για να μπορέσει να επικοινωνήσει αυθόρμητα και ανοιχτά με τους άλλους.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- O. ABBATE, *Il tuo bambino... il suo disegno*, Ass. Milan. Sc. Materne, Μυά-
vo, 1982
- EDWIN ABT, L. BELLAK, *La psicologia proiettiva*, Longanesi, Μυάvo, 1967
- G. ARLANO, *Il disegno della persona umana*, Borla, Ρώμη, 1986
- H. ARTHUS, *Il Villaggio. Test di attività creativa*, Os, Φλωρεντία, 1968
- H. AUBIN, *Il disegno del bambino disadattato*, Piccin, Πάδοβα, 1985
- M. BERNSON, *Dallo scarabocchio al disegno*, Armando, Ρώμη, 1968
- L. CORMAN, *Il disegno della famiglia*, Bollati Boringhieri, Τορίvo, 1976
- G. CROCETTI, *Il bambino nella pioggia*, Armando, Ρώμη, 1986
- L.J. CRONBACH, *I test psicologici*, Giunti-Barbera, Φλωρεντία, 1982
- R. DAL PIAZ, *Linguaggio grafico e arte infantile*, Sei, Τορίvo, 1962
- J. DE AJURIAGUERRA, *Psicopatologia del bambino*, Masson, Μυάvo, 1984
- J. H. DI LEO, *I disegni dei bambini come aiuto diagnostico*, Giunti-Barbera,
Φλωρεντία, 1981
- F. DOLTO, *L'immagine inconscia del corpo*, red edizioni, Como, 1996
- O. FERRARIS, R. FERRARIS, *Il linguaggio grafico del bambino*, La Scuola,
Μπρέσα, 1982
- A. FERRARIS OLIVIERO, *Il significato del disegno infantile*, Bollati Boringhie-
ri, Τορίvo, 1978
- A. FONZI, *Disegno e linguaggio del bambino*, Giappicchelli, Τορίvo, 1968
- K. KOCH, *Il reattivo dell'albero di Luescher*, Piovan, Πάδοβα, 1993
- V. LOWENFELD, *L'arte del vostro bambino*, La Nuova Italia, Φλωρεντία, 1965
- G. H. LUQUET, *Il disegno infantile*, Armando, Ρώμη, 1969
- K. MACHOVER, *Il disegno della figura umana*, Os, Φλωρεντία, 1951
- T. MARCHISA, *Il villaggio di H. Arthus*, Os, Φλωρεντία, 1968
- G. MASTRANGELO, *Manuale di neuropsichiatria infantile*, Il Pensiero Scientifi-
co, Ρώμη, 1975
- S. ROYER, *La personalità del bambino attraverso il disegno*, Os, Φλωρεντία,
1979
- A. STERN, *Grammatica dell'arte infantile*, Armando, Ρώμη, 1968
- P. DUQUET, A. STERN, *Disegno infantile e tecniche grafiche*, Armando, Ρώ-
μη, 1966
- D. WIDLOCHER, *L'interpretazione dei disegni infantili*, Armando, Ρώμη, 1968